बोर्ड परीक्षा परिणाम उन्नयन हेतु ऐतिहासिक पहल ...

शेखावाटी मिशन : 100

संस्कृत (कक्षा : 10)

पढ़ेगा राजस्थान

बढ़ेगा राजस्थान

विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें

कार्यालय : संयुक्त निदेशक स्कूल शिक्षा, चूरू संभाग, चूरू (राज.)

संयोजक कार्यालय – संयुक्त निदेशक कार्यालय, चूरू संभाग, चूरू

शेखावाटी मिशन - 100 मार्गदर्शक

अनुसूया सिंह

संयुक्त निदेशक (स्कूल शिक्षा)
चूरू संभाग, चूरू

महेन्द्र सिंह बड़सरा

सहायक निदेशक
संयुक्त निदेशक कार्यालय, चूरू संभाग, चूरू
प्रभारी शेखावाटी मिशन 100

रामावतार भदाला

तकनीकी सहयोगी शेखावाटी मिशन 100

संकलनकर्त्ता टीम : संस्कृत

सुशीला चौधरी
रा.उ.मा.वि. खिलेरिया (चूरू)

सुरेश कुमार मीणा
रा.उ.मा.वि. रामसिंहपुरा, नेछवा (सीकर)

संदीप शर्मा
रा.उ.मा.वि. रूल्याणी माली (सीकर)

गोविन्द्र कुमार गुर्जर
रा.उ.मा.वि. बिंजासी, धोद (सीकर)

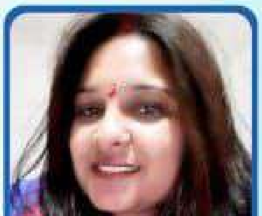

मनीषा कुमारी
रा.उ.मा.वि. पुरा बड़ी (सीकर)

शैक्षिक प्रकोष्ठ अनुभाग, संयुक्त निदेशक कार्यालय, चूरू संभाग, चूरू (राज.)

प्रश्न–पत्र की योजना 2023–24

कक्षा – 10th
विषय – संस्कृत (तृतीय भाषा)

समय : 3 घंटे 15 मिनट **अंक : 80**

1. उद्देश्य हेतु अंकभार –

क्र.सं.	उद्देश्य	अंकभार	प्रतिशत
1.	ज्ञान	15	18-75%
2.	अवबोध	33	41-25%
3.	अभिव्यक्ति	21	26-25%
4.	मौलिकता	11	13-75%
	योग	80	**100%**

2. प्रश्नों के प्रकारवार अंकभार –

क्र. सं.	प्रश्नों का प्रकार	प्रश्नों की संख्या	कुल अंक	कुल अंक प्रतिशत	प्रतिशत प्रश्नों का	संभावित समय
1.	वस्तुनिष्ठ	1/15	15	18-75	05-00	20
2	रिक्तस्थान	1/7	07	08-75	05-00	20
2.	अतिलघूत्तरात्मक	1/10	10	12-5	05-00	40
3.	लघूत्तरात्मक	10 / 10	21	26-25	50-00	30
4.	दीर्घउत्तरीय प्रश्न	4 / 4	15	18-75	20-00	35
5.	निबंधात्मक	3 / 4	12	15-00	15-00	50
	योग	20 / 49	80	**100**	100	195

3. विषय वस्तु का अंकभार –

क्र.सं.	विषय वस्तु	अंकभार	प्रतिशत
1	अपठितावबोधनम्	8	10
2	रचनात्मकं कार्यम्	15	20
3	अनुपयुक्तंव्याकरणम्	25	30
4	पठितावबोधनम्	32	40

प्रश्न–पत्र ब्ल्यू प्रिन्ट

कक्षा–10वीं | विषय : संस्कृत (तृतीय भाषा) | पूर्णांक – 80

क्र. सं.	उद्देश्य इकाई / उप इकाई	ज्ञान						अवबोध						ज्ञानोपयोग / अभिव्यक्ति						कौशल / मौलिकता						योग
		वस्तुनिष्ठ	रिक्तस्थान	अति.लघु	लघूत्तरात्मक	दीर्घउत्तरीय	निबन्धात्मक	वस्तुनिष्ठ	रिक्तस्थान	अति.लघु	लघूत्तरात्मक उत्तरात्मक	दीर्घउत्तरीय	निबन्धात्मक	वस्तुनिष्ठ	रिक्तस्थान	अति.लघु	लघूत्तरात्मक	दीर्घउत्तरीय	निबन्धात्मक	वस्तुनिष्ठ	रिक्तस्थान	अति.लघु	लघूत्तरात्मक	दीर्घउत्तरीय	निबन्धात्मक	
1	अपठितावबोधनम्									8(1)																8{1}
2	रचनात्मकं कार्यम्											4(1)						8(2)						3(1)		15(4)
3	अनुपयुक्तंव्याकरणम्		7(1)	2(-)				9(1)			4(2)						3(1)									25(5)
4	पठितावबोधनम्	6(-)									8(4)						6(3)		4(1)						8(2)	32(10)
5																										
6	योग	6(-)	7(1)	2(-)				9(1)		8(1)	12(6)	4(1)					9(4)	8(2)	4(1)					3(1)	8(2)	80(20)
7		15(1)						33(9)						21(7)						11(3)						

विकल्पों की योजना :– खण्ड स , द में आंतरिक विकल्प है।

नोटः– कोष्ठक में बाहर की संख्या अंकों की तथा भीतर प्रश्नों की द्योतक है।

SHEKHAWATI MISSION-100 : 2023-24

माध्यमिक परीक्षा, 2024

Secondary Examination, 2024

Model Paper (नमूना प्रश्न–पत्र)

Class - 10th Sub: Sanskrit (संस्कृत)

समयः 03 घण्टे 15 मिनट **पूर्णांक : 80**

परीक्षार्थिभ्यः सामान्यनिर्देशाः–

1. परीक्षार्थिभिः सर्वप्रथमं स्वप्रश्नपत्रोपरि नामांकः अनिवार्यतो लेख्यः।
2. सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः।
3. सर्वेषां प्रश्नानामुत्तराणि उत्तरपुस्तिकायामेव लेख्यानि।
4. एकस्य प्रश्नस्य सर्वेषां खण्डानामुत्तराणि एकत्रैव लेख्यानि।
5. सर्वेषां प्रश्नानामुत्तराणि संस्कृतमाध्यमेनैव लेखनीयानि।

शेखावाटी मिशन–100

खण्डः "अ"

1. वस्तुनिष्ठप्रश्नाः–

(i) पाषाणीसभ्यता समाविष्टा न स्यात्–

(अ) प्रकृत्याम् (ब) निसर्गे (स) नगरे (द) वने (1)

(ii) बुद्धिर्बलवती सदा कथा कुतः संगृहीता?

(अ) शुकसप्तितितः (ब) बृहत्कथातः (स) पंचतन्त्रतः (द) धर्मतन्त्रतः (1)

(iii) शिशुपालनम् इत्यस्य पाठस्य रचयिता कः?

(अ) श्रीहर्ष (ब) कालिदासः (स) भारवि (द) दिङ्नागः (1)

(iv) मनुष्यः किं कृत्वा नावसीदति? 1

(अ) उद्यमम् (ब) आलस्यम् (स) धैर्यम् (द) पराक्रमम् (1)

(v) सिंहस्य पुच्छ कः धुनोति?

(अ) काकः (ब) मयूरः (स) वानरः (द) श्रृगालः (1)

(vi) प्रथमो धर्मः कः?

(अ) आचारः (ब) विचारः (स) विनयः (द) दीनः (1)

(vii) निष्कपटः इत्यस्य पदस्य सन्धिविच्छेदोऽस्ति–

(अ) निष् + कपटः (ब) निश् + कपटः (स) निस् + कपटः (द) निर् + कपटः (1)

(viii) प्रकृतिः + एव इत्यस्य सन्धिपदमस्ति–

(अ) प्रकृतिरेव (ब) प्रकृतिरव (स) प्रकृतिसेव (द) प्रकृत्येव (1)

(ix) श्चुत्वसन्धेः उदाहरणमस्ति–

(अ) पेष्टा (ब) सच्चित् (स) जगदीशः (द) मनोहरः (1)

(x) अनुस्वारसन्धेः उदाहरणमस्ति–

(अ) सत्कारः (ब) नमोनमः (स) धर्म चर (द) फलमस्ति (1)

(xi) "अनुरथम्" इत्यस्य पदस्य समासविग्रहः अस्ति–

(अ) रथस्य पश्चात् (ब) रथेन पश्चात् (स) रथे अनु (द) रथाय पश्चात् (1)

(xii) द्विगुसमासस्य उदाहरणमस्ति–

(अ) रामश्यामौ (ब) पीताम्बरः (स) पंचपात्रम् (द) उपवनम् (1)

(xiii) "मुखकमलम्" इत्यत्र कः समासः?

(अ) अव्ययीभावः (ब) कर्मधारयः (स) द्वन्द्वः (द) बहुव्रीहिः (1)

(xiv) "आचारः" इत्यत्र पदे कः उपसर्गः?

(अ) आ (ब) अव (स) अप् (द) अधि (1)

(xv) "दुर्वहम्" इत्यन्त्र उपसर्ग शब्दं च पृथक् कृत्वा लिखत–

(अ) दुस् + वहम् (ब) दर् + वहम् (स) दु + वहम् (द) दु + वहम् (1)

2. निदेशानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयत–

(i) सा .... मधुरं फलं खादति। (बालक + टाप्) (1)

(ii) तत्र ....अस्ति। (जन + तल्) (1)

(iii) शिशुः....................................... पतति। (धाव् + शतृ) (1)

(iv) एतत् .... गृहमस्ति। (अस्मद्–शब्दस्य षष्ठीविभक्ति एकवचनम्) (1)

(v) .... नमः। (हरि–शब्दस्य चतुर्थी–विभक्ति एकवचनम्) (1)

(vi) श्वः अहं पत्रं ....। (लिख्धातु–लृट्लकारः) (1)

(vii) ते जनाः धनं .... । (दाधातु–लट्लकार) (1)

3. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा एतदाधारितप्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत– (8)

भारते सर्वत्र विविधता अस्ति। विवधतायामपि एकतायाः सुमधुरा धारा प्रवहति। वयं सर्वे एक राष्ट्रध्वजं नमामः, एक च राष्ट्रगानं गायामः। भारतस्य प्रदेशानां सर्वसंस्काराणां जननी एका संस्कृतभाषा एवास्ति। प्रायः जनाः उत्सवेषु धार्मिककार्येषु च संस्कृतभाषायां समानरूपेण मन्त्रोच्चारणं कुर्वन्ति। भारतस्य सर्वासां भाषाणां जननी संस्कृतभाषा एवास्ति। अत्र न कोऽपि सन्देहः। भारतीयसंस्कृतिः संस्कृते निहिता अस्ति। अस्माकं भारतीयसंस्कृतेः मूलमन्त्रः सर्वजनहिताय सर्वजनसुखाय च अस्ति।

अतिलघुत्तरात्मकप्रश्नाः–

(क) एकपदेन उत्तरत। $\left(\frac{1}{2}\times 4=2\right)$

(i) भारते सर्वत्र का अस्ति ? (ii) मन्त्रोच्चारणं कस्यां भाषायां जनाः कुर्वन्ति?

(iii) वयम् एक किं गायामः? (iv) भारतीयसंस्कृतिः कुत्र निहिता अस्ति?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

(i) भारतीयसंस्कृतेः मूलमन्त्रः कः? (ii) भारतस्य सर्वासां भाषाणां जननी का अस्ति?

(iii) भारते कस्याः सुमधुरा धारा प्रवहति।

(ग) अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षक लिखत।

(घ) भाषिककार्यम् – $\left(\frac{1}{2}\times 4=2\right)$

(i) "वयं सर्वे राष्ट्रध्वजं नमामः" इत्यत्र कर्तृपदं लिखत।

(ii) "सुमधुरा धारा प्रवहति" इत्यत्र विशेषणपदं किम्?

(iii) "माता" इत्यस्य पर्यायपदं गद्यांशात् चित्वा लिखत।

(iv) प्रायः जनाः ....। अत्र 'जनाः' इत्यस्य क्रियापदं लिखत।

(ब) अधोलिखतौ संख्यावाचिशब्दौ संस्कृते लिखत।

(i) 125 (ii) 328

खण्डः –"ब"

4. बालकः कलमेन पत्र लिखति। रेखाकिंतपदे विभक्तिं तत्कारणं च लिखत। (2)

5. पित्रेण सह पुत्रः नगरम् अगच्छत्। वाक्यं संषोधयत। (2)

6. 'अपि कुशलं महाराजस्य। रेखांकितपदे प्रश्ननिर्माणं कुरुत। (2)

7. एकस्मिन् चत्वरे स्थापितवन्तौ। रेखाकिंतपदे प्रश्ननिर्माणं कुरुत। (2)

8. अधोलिखितश्लोकस्य हिन्दीभाषायां सप्रसंगं भावार्थ लिखत। (2)

अवक्रता यथाचित्ते तथा वाचि भवेद् यदि।
तदेवाहुः महात्मनः समत्वमिति तथ्यतः ।।

9. अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयं मंजूषातः पदानि चित्वा पूरयत। (2)

विचित्रे खलु संसारे नास्ति किंचिन्निरर्थकम् ।
अश्वश्चेद् धावने वीरः भारस्य वहने खरः।।

अन्वयः विचित्रे (i)..................... किंचित् (ii) .... नास्ति। खलु चेत् अश्वः (iii) .... वीरः (अस्ति, तर्हि) (iv) .... भारस्य वहने (वीरः)।

धावने, संसारे, खरः, निरर्थकम्

10. स्वपाठ्यपुस्तकात् श्लोकद्वयं लिखत यद् अस्मिन् प्रश्नपत्रे न स्यात्। (2)

11. 'विचित्रः साक्षी' इति पाठसारं हिन्दीभाषायां लिखत। (2)

12. पर्यायपदं मेलयत। $\left(\frac{1}{2}\times 4=2\right)$

	(क)		(ख)
(i)	सलिलम्	–	पुत्री
(ii)	वनम्	–	जलम्
(iii)	सुता	–	दन्तैः
(iv)	दशनैः	–	काननम्

13. मंजूयषायाः प्रदत्तैः समुचितैः अव्ययपदैः वाक्यानि पूरयत। 1+1+1

सदा, अपि, एव, श्वः

(i) अहं ....जयपुरं गमिष्यामि।

(ii) रमेषः .... मया सह गमिष्यति।

(iii) त्वम् अत्र .... तिष्ठ।

खण्डः –"स"

14. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा एतदाधारितप्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत।

न्यायाधीशेन पुनस्तौ घटनायाः विषये वक्तुमादिष्टौ। आरक्षिणि निजपक्षं प्रस्तुवन्ति आश्चार्यमघटत्। स शवः प्रावारकमपसार्य न्यायाधीशमभिवाद्य निवेदितवान् मान्यवर! एतेन आरक्षिणा अध्वनि यदुक्तं तद् वर्णयामि त्वयाऽहं चोरितायाः मंजूषायाः ग्रहणाद् वारितः, अतः निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व। अस्मिन् चौर्याभियोगे त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे । न्यायाधीशः आरक्षिणे कारादण्डमादिश्य तं जनं ससम्मानं मुक्तवान्।

(क) एकपदेन उत्तरं लिखत। $\left(\frac{1}{2}\times 4=2\right)$

(i) केन पुनस्तौ घटनायाः विषये वक्तुमादिष्टौ ?

(ii) कः प्रावारकमपसार्य न्यायाधीशमभिवाद्य निवेदितवान्?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तर लिखत। (1x2=2)

(i) शवः न्यायाधीशमभिवाद्य किं निवेदितवान्?

(ii) आरक्षिणि निजपक्ष प्रस्तुवन्ति किम् अघटत्?

(ग) यथानिर्देशम् उत्तरं लिखत। $\left(\frac{1}{2}\times 2=1\right)$

(i) तं जनं ससम्मानं मुक्तवान्। इत्यत्र सर्वनामपदं लिखत।

(ii) अतः निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व । इत्यत्र क्रियापदं लिखत।

अथवा

कश्चित् कृषकः बलीवर्दाभ्यां क्षेत्रकर्षणं कुर्वन्नासीत्। तयोः बलीवर्दयोः एकः शरीरेण दुर्बलः जवेन गन्तुमशक्तश्चासीत्। अतः कृषकः तं दुर्बलं वृशभं तोदनेन नुदन् अवर्तत। सः ऋषभः हलमूवा गन्तुमशक्तः क्षेत्रे अपतत्। क्रुद्धः कृषीवलः तमुत्थापयितुं बहुवारं यत्नमकरोत्। तथापि वृषः नोत्थितः।

(क) एकपदेन उत्तरं लिखत। $\left(\frac{1}{2}\times 2=1\right)$

(i) कृषकः किं कुर्वन्नासीत्?   (ii) तथापि कः नोत्थितः?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तर लिखत। (1x2=2)

(i) कृषकः कं वृषभं तोदनेन नुदन् अवर्तत ?   (ii) कः तमुत्थापयितुं बहुवारं यत्नमकरोत?

(ग) यथानिर्देशम् उत्तर लिखत। $\left(\frac{1}{2}\times 2=1\right)$

(i) "क्रुद्धः कृषीवलः" इत्यत्र विशेषणपदं किम्?

(ii) दुर्बलः जवेन गन्तुमशक्तश्चासीत्। इत्यत्र क्रियापदं किम्?

15. अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा एतदाधारितप्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत।

एक एव खगो मानी वने वसति चातकः।
पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरन्दरम्।

(क) एकपदेन उत्तरं लिखत। $\left(\frac{1}{2}\times 2=1\right)$

(i) कः पिपासितो वा म्रियते ?   (ii) कुत्र चातकः वसति?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत। 1+1

(i) खगः कं याचते?   (ii) कीदृशः खगः म्रियते?

(ग) यथानिर्देशम् उत्तरं लिखत। $\left(\frac{1}{2}\times 2=1\right)$

(i) खगो मानी इत्यत्र विशेषणपदं लिखत।   (ii) वने वसति चातकः। इत्यत्र वाक्ये कर्तृपदं किम्?

अथवा

अमन्त्रमक्षरं नास्ति नास्तिमूलमनौषधम्।
अयोग्यः पुरुषः नास्ति योजकस्तत्र दुर्लभः ।।

(क) एकपदेन उत्तरं लिखत। $\left(\frac{1}{2}\times 2=1\right)$

(i) अमन्त्रं किम् नास्ति ?   (ii) नास्तिमूलं किम् ?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत। 1+1

(i) कीदृषः पुरुषः नास्ति ?   (ii) तत्र कः दुर्लभः ?

(ग) यथानिर्देशम् उत्तरं लिखत। $\left(\frac{1}{2}\times 2=1\right)$

(i) "अमन्त्रमक्षरम्" इत्यत्र विषेष्यपदं किम्? (ii) "पुरुषः नास्ति" इत्यत्र क्रियापदं लिखत।

16. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा एतदाधारितप्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत।

सिंहः– भोः । अहं वनराजः, किं भयं न जायते? किमर्थं मामेवं तुदन्ति सर्वे मिलित्वा ?

एकः वानरः– यतः त्वं वनराजः भवितुं न सर्वथाऽयोग्यः। राजा तु रक्षकः भवति परं भवान् तु भक्षकः । अपि च स्वरक्षायामपि समर्थः नासि, तर्हि कथमस्मान् रक्षिष्यसि ?

(क) एकपदेन उत्तरं लिखत। $\left(\frac{1}{2}\times 2=1\right)$

(i) कः वनराजः भवितुं न सर्वथाऽयोग्यः? (ii) सर्वे मिलित्वा कं तुदन्ति?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत। 1+1

(i) राजा कीदृशः भवति ? (ii) सिंहः कुत्र समर्थः नास्ति?

(ग) यथानिर्देशम् उत्तरं लिखत। $\left(\frac{1}{2}\times 2=1\right)$

(i) "अस्मान् रक्षिश्यसि" इत्यस्य वाक्यस्य क्रियापदं लिखत।

(ii) "भवान् तु भक्षकः" इत्यन्त्र विशेषणपदं किम्?

अथवा

कुशः – अहमपि कुष इत्यात्मानं श्रावयामि।

रामः – अहो! उदात्तरम्यः समुदाचारः। किं नामधेयो भवतोर्गुरुः?

लव – ननु भगवान् वाल्मीकिः।

रामः – केन सम्बन्धेन?

लवः – उपनयनोपदेशेन।

रामः – अहमत्र भवतोः जनकं नामतो वेदितुमिच्छामि।

लवः – न हि जानाम्यस्य नामधेयम्।

(क) एकपदेन उत्तरं लिखत। $\left(\frac{1}{2}\times 2=1\right)$

(i) कीदृशः समुदाचारः? (ii) अस्य किं न जानामि?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखत। 1+1

(i) किं नामधेयो भवतोर्गुरुः? (ii) रामः किं नामतो वेदितुमिच्छति ?

(ग) यथानिर्देशम् उत्तरं लिखत। $\left(\frac{1}{2}\times 2=1\right)$

(i) नामतो वेदितुमिच्छामि। इत्यत्र क्रियापदं लिखत।

(ii) उदात्तरम्यः समुदाचारः। इत्यत्र विशेष्यपदं किम्?

शेखावाटी मिशन–100

17. अधोलिखितानि वाक्यानि क्रमरहितानि सन्ति। यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखत।

(i) तदा तस्य मुखस्था रोटिका अपि जले पतति।

(ii) एकदा कष्चित् कुक्कुरः एकां रोटिकां प्राप्नोत्।

(iii) तदा सः नदीजले स्वप्रतिबिम्बम् अपष्यत्।

(iv) सः कुक्करः रोटिकां प्राप्तुं तेन सह युद्धार्थ मुखम् उद्घाटयति।

(v) सः रोटिकां मुखे गृहीत्वा गच्छन् आसीत्।

(vi) स्वप्रतिबिम्बम् अन्यं कुक्कुरं मत्वा सः तस्य रोटिकां प्राप्तुम् अचिन्तयत्।

अथवा

मंजूषायां प्रदत्तषब्दानां सहायतया "स्वच्छतायाः महत्त्वम्" इति विषये षट्–संस्कृतवाक्येषु एकम् अनुच्छेदं लिखत।

समाजे, सर्वत्र, प्रसन्नता, कर्त्तव्यम्, मनसि, जीवने

खण्डः–"द"

18. भवान् राजकीय आदर्श उच्च माध्यमिक विद्यालयस्य दशम्याः कक्षायाः छात्रः रमेशः अस्ति। स्वकीयं प्रधानाचार्य प्रति दिनत्रयस्य अवकाशार्थम् एकं प्रार्थना पत्र लिखत।

अथवा

भवान् दीपकः अस्ति। परीक्षापरिणामस्य विषये स्वपितरं प्रति लिखिते अस्मिन् पत्रे मञ्जूषायाः उचितपदानि चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयतु।

(नमोनमः, प्रतिशत, अधिकम्, नवनवतिः, अहम्, भवान् अभ्यासेन, परिणामः)

गाँधीविद्यामन्दिरतः

बिकानेरम्

पूज्य पितृमहोदय!

(i) ....

अतीव हर्षस्य विषयोऽस्ति यत् मम अर्द्धवार्षिक्याः परीक्षायाः (ii) .... आगतः। अहं नवतिः (iii) .... अङ्कान् प्राप्तवान्। किन्तु इदं ज्ञात्वा (iv).......................... अपि चिन्तितः भविष्यति यत् गणितविषये (v) .... सुष्ठु अङ्कान् प्राप्तुं समर्थः न अभवम्। अद्य आरभ्य अहम् (vi) .... अभ्यासं करिष्यामि्। आशासे यत् (vii) .... भवतः आशीर्वादेन च आगामिवार्षिक–परीक्षायाम् अपि (viii) .... प्रतिशतं अङ्कान् प्राप्स्यामि। मातरम्–अग्रजम् प्रति अपि मम चरणस्पर्शः कथनीयः।

भवतः पुत्रः

दीपकः

शेखावाटी मिशन–100

19. अधः प्रदत्तचित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया संस्कृतेन अष्ट वाक्यानि वाटिकायाः शोभाविषये लिखत– $\left(8\times\frac{1}{2}=4\right)$

(वाटिका, वृक्षे, सायंकालः, बालकः, फलानि, प्रातः, उत्पतन्ति, खगाः, अधः, शोभा, वानरः)

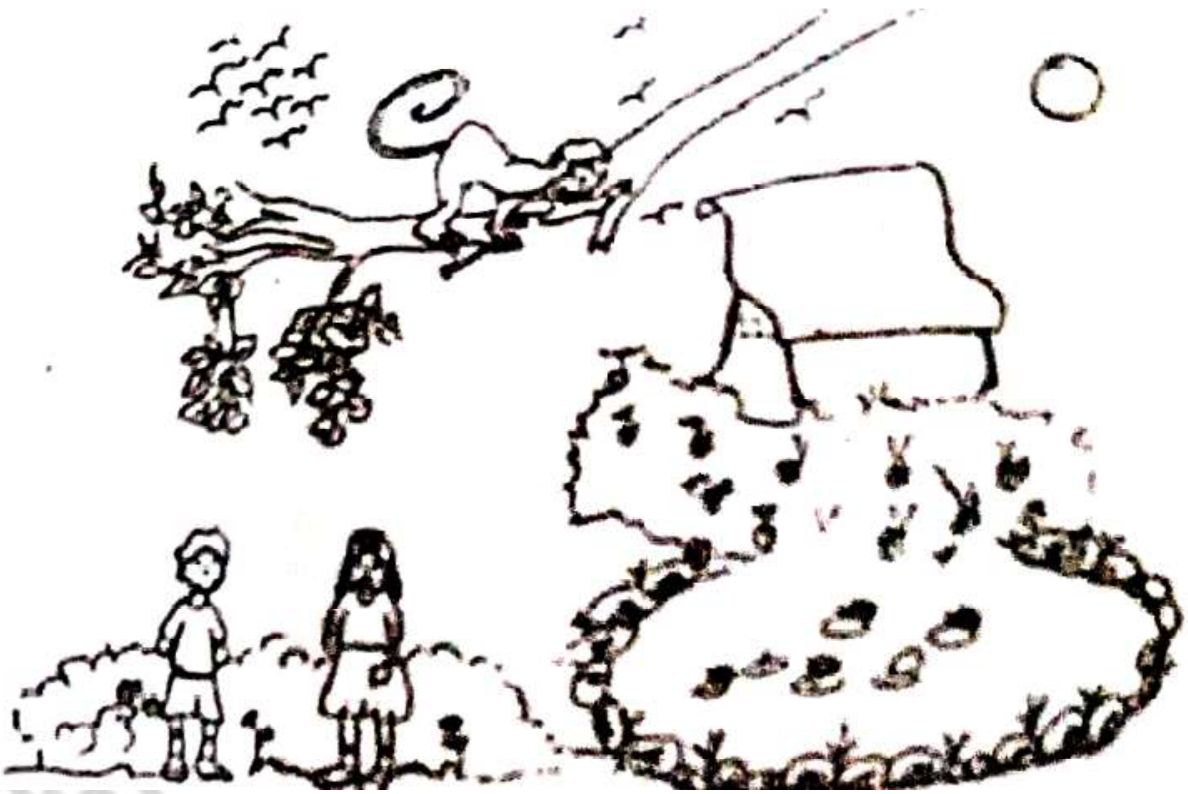

अथवा

मञ्जूषातः उपयुक्तपदानि गृहीत्या मातापुत्रयोः मध्ये वार्तालापं पूरयतु।

(वस्तूनि, आपणं, सायंकाले, विद्यालयस्य, गत्वा, मातुलः, भोजनं, त्वं)

माता – राघव! .... किं करोषि?

राघवः – अहं मम ....गृहकार्य करोमि।

माता – पुत्र! गृहकार्यानन्तरम् .... गत्वा ततः दुग्धं शाकफलानि च आनय।

राघवः – अहं .... पुस्तक क्रेतुम् आपणं गमिष्यामि तदा दुग्धं शाकफलानि च आनेष्यामि।

माता – सांयकाले न त्वं तु पूर्वमेव .... आनय।

राघवः – शीघ्र किमर्थम् ?

माता – अद्य तव .... आगमिष्यति, अतः .... समयात् पूर्वमेव पक्ष्यामि।

राघवः – मातुलः आगमिष्यति चेत् अहम् इदानीम् एवं गत्वा .... क्रीत्वा आगच्छामि।

20. अधोलिखितेषु वाक्येषु केषांचित् चतुर्ण्णां वाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादं कुरुत।

(i) विद्यालय के पास गाँव है।

(ii) नगर के चारों ओर वृक्ष है।

(iii) सुरेश अन्धेरे से डरता है।

(iv) हिमालय से गंगा निकलती है।

(v) हम दोनों विद्यालय जाते हैं।

(vi) जल के बिना जीवन सम्भव नहीं है।

बहुविकल्पात्मक प्रश्ना

1. राजसिंह पत्न्याः नाम किम् आसीत्?

(अ) वसुमति (ब) शकुन्तला (स) वासवदता (द) बुद्धिमती

उत्तरम् (द) बुद्धिमती।

2. 'बद्धिर्बलबती सदा' इति पाठः कस्माद् ग्रन्थात् संकलितः?

(अ) काकल्याः (ख) कथासंग्रहात् (स) शुकसप्ततेः (द) लसल्लतिकायाः

उत्तरम् (स) शुकसप्ततेः।

3. राजपुत्रस्य किन्नाम आसीत्?

(अ) मानसिंहः (ब) राजसिंहः (स) देवसिंहः (द) अमर सिंहः

उत्तरम (घ) राजसिंहः।

4. बुद्धिमती पुत्रद्वयोपेता कुत्र गच्छति स्म?

(अ) पितुर्गृहम् (ब) पतिगृहम् (स) गङ्गतट्म् (द) नगरम्

उत्तरम् (अ) पितुर्गृहम्।

5. राजसिहः .... ग्राम वसति स्म।

(अ) कर्माख्ये (ब) प्रयागे (स) देउलाख्ये (द) राजपुरे

उत्तरम (स) देउलाख्ये।

6. लोके महतो भयात् कः मुच्यते?

(अ) बुद्धिमान् (ब) बलवान् (स) धूर्तः (द) कुशलः

उत्तरम् (अ) बुद्धिमान्।

7. भयाकुलं व्याध्रं दृष्ट्वा कः हसति?

(अ) बुद्धिमती (ब) राजसिंहः (स) श्रृगालः (द) मृगः

शेखावाटी मिशन–100

उत्तरम् (स) श्रृगालः।

8. लवकुशयोः गुरोः किन्नाम आसीत्?

(अ) वेदव्यासः (ब) कालिदासः (स) वालमीकिः (द) द्रोणाचार्यः

उत्तरम् (स) वाल्मीकिः।

9. 'शिशुलालनम्' इति पाठस्य रचयिता कः?

(अ) कालिदासः (ब) दिङ्ग्नागः (स) भवभूतिः (द) भासः

उत्तरम् (ब) दिङ्ग्नागः।

10. 'शिशुलालनम्' इति पाठः कुतः सङ्क्कलितः?

(अ) कुन्दमालातः (ख) अभिज्ञानशाकुन्तलतः (स) उत्तररामचरिततः (द) महावीरचरित्

उत्तरम् (अ) कुन्दमालातः।

11. लवकुशयोः वंशस्य कर्ता कः?

(अ) वशिष्ठः (ब) हरिश्चन्द्रः (स) चन्द्रः (द) सूर्यः

उत्तरम् (द) सूर्यः।

12. कुशलवयोः मातरं वाल्मीकिः केन नाम्ना आह्वयति?

(अ) पुत्री (ब) वधूः (स) बाला (द) सीता

उत्तरम् (ब) वधूः

13. बालभावात् हिमकरः कस्य मस्तके विराजते?

(अ) पर्वतस्य (ब) गगनस्य (स) विष्णोः (द) शिवस्य

उत्तरम् (द) शिवस्य।

14. सर्वधेनूनां माता का आसीत्?

(अ) रम्भाः (ब) माया (स) सुरभिः (द) चम्पा

उत्तरम (स) सुरभिः।

15. माता सुरभिः किमर्थम् अश्रूणि मुञ्चति स्म?

(अ) पुत्रस्य दैन्यं दृष्ट्वा (ब) कृषीवलस्य अत्याचारं दृष्ट्वा

(स) जगतः पीडां दृष्ट्वा (द) स्वविवशतां दृष्ट्वा

उत्तरम् (अ) पुत्रस्य दैन्यं दृष्ट्वा।

16. 'जननी तुल्यवत्सला' इति पाठस्थ मूलग्रन्थः कः?

(अ) महाभारतम् (ब) रामायणम् (स) कादम्बरी (द) हर्षचरितम्

उत्तरम् (अ) महाभारतम् ।

शेखावाटी मिशन–100

17. 'जननी तुल्यवत्सला' इति पाठः महाभारतस्य कस्मात् पर्वणः उद्धृतः?

(अ) विराट्पर्वणः (ब) भीष्मपर्वणः (स) वनपर्वणः (द) कर्णपर्वणः

उत्तरम् (स) वनपर्वणः।

18. कस्याः नेत्राभ्यामश्रूणि आविरासन्?

(अ) सुरभेः (ब) कृषकस्य (स) वृषभस्य (द) सुराधिपस्य

उत्तरम् (अ) सुरभेः।

19. सर्वेष्वपत्येषु जननी कीदृशी भवति?

(अ) कातरा (ब) प्रसन्ना (स) तुल्यवत्सला (द) असमम्

उत्तरम् (स) तुल्यवत्सला।

20. पुर्णदिन निद्रायमाणः कः तिष्ठति?

(अ) उलूकः (ब) सिंहः (स) वकः (द) प्रकृतिमातुः

उत्तरम् (अ) उलूकः।

21. राजा तु कीदृशः भवति?

(अ) रक्षकः (ब) भक्षकः (स) चतुरः (द) वीरः **(अ)**

22. पिककाकयोः भेदः केद्दा दृश्यते?

(अ) वसन्तसमये (ब) रात्रौ (स) ग्रीष्मकाले (द) वर्षाकाले **(अ)**

23. शीतले जले स्थिरप्रज्ञ इव कः तिष्ठति?

(अ) बकः (ब) मीनः (स) मकरः (द) पिकः **(अ)**

24. प्रजासुखे कस्य सुखम्?

(अ) मित्रस्य (ब) राज्ञः (स) पितुः (द) मातुः **(ब)**

25. काकचेष्टः विद्यार्थी कीदृशः छात्रः मन्यते?

(अ) मूर्खः (ब) आदर्शः (स) कातरः (द) पण्डितः **(ब)**

26. विचित्रः साक्षी पाठः केन विरचितः?

(अ) ओमप्रकाश ठाकुरेण (ब) हरिदत्त शर्मणा (स) सुश्रुतेन (द) कालिदासेन **(अ)**

27. कृशकायः कः आसीत?

(अ) न्यायाधीशः (ब) आरक्षी (स) रक्षापुरुषः (द) अभियुक्तः **(द)**

28. कीदृशी दैवगतिः?

(अ) सुखदा (ब) विचित्रा (स) समाना (द) फलदा **(ब)**

29. न्यायाधीशस्य किन्नाम आसीत?

(अ) बकिमचन्द्रः (ब) श्रीचन्द्रः (स) कृष्णचन्द्रः (द) रामचन्द्रः **(अ)**

शेखावाटी मिशन–100

30. सुपुष्टदेहः कः आसीत?

(अ) अभियुक्तः (ब) गृही (स) सेवकः (द) आरक्षी **(द)**

31. गुर्जर राज्ये कदा भूकम्पविभीषिका समुत्पन्ना?

(अ) 2000 ई. वर्षे (ब) 2001 ई. वर्षे (स) 2005 ई. वर्षे ¼n½2010 bZ-o’kZ **(ब)**

32. भूकम्पस्य केन्द्रभूतं किं नगरं खण्डखण्डं जातम् ?

(अ) सूरतनगरं (ब) अहमदाबादनगर (स) साकेतनगरं (द) भुजनगरं **(द)**

33. कीदृशः प्रकोपो भूकम्पो नाम ?

(अ) दैवः (ब) मानवीयः (स) दैव्यः (द) भौतिकः **(अ)**

34. दुर्वार–जलधाराभि किम् उपस्थितम्?

(अ) महासागरम् (ब) महाप्लावनम् (स) रत्नाकरम् (द) अन्नभण्डारम **(ब)**

35. कश्मीरप्रान्ते कदा धरायाः महत्कम्पनं जातम्?

(अ) 2005 ई. वर्ष (ब) 2015 ई–वर्ष (स) 1995 ई. वर्ष (द) 2001 ई. वर्ष **(अ)**

36. ''शुचिपर्यावरणम्''इति पाठः कस्मात ग्रन्थात् संकलित?

(अ) लसल्लतिकातः (ब) ऋग्वेद संहितातः (स) चरक संहितातः (द) सामवेद संहितातः

उत्तरम (अ) लसल्लतिकातः

37. ''शुचिपर्यावरणम्''पाठानुसारेण केषां माला रमणीया?

(अ) ललितलतानाम् (ब) पुष्पाणाम (स) मौक्तिकानाम् (द) रूप्यक्राणाम

उत्तरम (अ) ललितलतानाम्

38. मनुष्याणां शरीरस्थः महान् रिपुः कः?

(अ) आलस्यम् (ब) बलम् (स) श्रमः (द) स्फूर्ति

उत्तरम (अ) आलस्यम्।

39. किं कृत्वा मनुष्यः नावसीदति?

(अ) युद्धम् (ब) धार्नाजनम् (स) तपः (द) उद्यमम्

उत्तरम (द) उद्यमम्

40. ''तिरूक्कुरल'' इति ग्रन्थः मूलतः कस्यां भाषायां इति?

(अ) संस्कृत भाषायाम् (ब) आंग्ललभाषायाम् (स) तमिल भाषायाम् (द) उर्दूभाषायाम्

उत्तरम (स) तमिलभाषायाम्।

41. लोकेऽस्मिन् चक्षुमन्तः के प्रकीर्तिताः?

(अ) नृपाः (ब) धनिकाः (स) युवकाः (द) विद्वांसः

उत्तरम (द) विद्वांसः

शेखावाटी मिशन–100

42. लोके महतो भयात् कः मुच्यते?

(अ) बुद्धिमान् (ब) बलवान् (स) धूर्तः (द) कुशलः

उत्तरम (अ) बुद्धिमान्।

43.. सरसः शोभा केन भवति?

(अ) राजहंसेन (ब) बकेंन (स) गजेन (द) मकरेण

उत्तरम (अ) राजहंसेन

44.. रसालमुकुलानि के समाश्रयन्ते?

(अ) पतडाः (ब) भृडाः (स) खगाः (द) मयूराः

उत्तरम (अ) भृडाः

पठित पंद्याषः

पद्यांश पठित्वा प्रदतप्रश्नानुत्तराणि संस्कृतेन लिखित –

दुर्वहमत्र जीवित जातं प्रकृतिरेव शरणम्।
शुचि पर्यावरणम्
महानगरमध्ये चलदनिशं कालायसचक्रम।
मनः शोषयत् तनुः पेषयद् भ्रमति सदा वक्रम्।।
दुर्दान्तैर्दशनैरमुना स्यान्नवै जनग्रसनम्।।

शेखावाटी मिशन–100

प्रश्ना : (क) एकपदेन उत्तरत –

(1) अत्र किं दुर्वहं जातम् ?

(2) कस्य शरणं गन्तव्यम् ?

(ख) पूर्ववाक्येन उत्तरत –

(1) कालायसचक्रं कुत्र चलति ?

(2) दुर्दान्तैर्दशनैरमुना किं नैव स्यात् ?

(ग) भाषिक कार्यम्

(1) ''शुचि–पर्यावरणम्'' अत्र विशेषपदं किम् ?

(2) ''कालायसचक्रम्'' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किम् ?

उत्तराणि :–

(क) (1) जीवितम् (2) प्रकृतिरेव

(ख) (1) कालायसचक्रं महानगर मध्ये चलति।

(2) जनगृसनम् नैवस्यात्

(ग) (1) शुचि (2) भ्रमति

@SHEKHAWAT
IMISSION100
शेखावाटी मिशन 100 की कक्षा 10 एवं 12 के विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें

2. वायुमण्डल भृशं दूषितं न हि निर्मलं जलम्।
कुत्सितवस्तु मिश्रितं भक्ष्य समलं धरातलम्।।
करणीयं बहिरन्तर्जगति तु बहु शुद्धीकरणम्।।

प्रश्ना : (क) एकपदेन उत्तरत –

(1) कि भृशं दुषितम् ? (2) किं निर्मलं नास्ति ?

(ख) पूर्व पदेन उत्तरत –

(1) अधुना किं कुत्सिवस्तु मिश्रितम् अस्ति ?

(2) कुत्र बहुशुद्धिकरणं करणीयम् ?

(ग) भषिक कार्यम्

(1) 'भृशं' इत्यस्य पदस्य पद्यांशे विशेष्य पदं किम् ?

(2) ''जलम्'' इत्यस्य पदस्य पद्यांशे विशेषण पदं किम् ?

उत्तराणि –

(क) (1) 'वायुमण्डलम् (2) 'जलम्

(ख) (1) अधुना भक्ष्यं कुत्सितवस्तु मिश्रितम् अस्ति।

(2) 'बहिः अन्तर्जगति बहुशुद्धिकरणम् करणीयम्।

(ग) (1) दूषितम् (2) निर्मलम्

3. आलस्यं हिः मनुष्याणां शरीरस्यो महान् रिपुः।
नास्त्युद्यमसमों बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति।।

प्रश्नाः (क) एकपदेन उत्तरत –

(1) शरीरस्थः महान् रिपुः कः ?

(2) केन समः बन्धुः नास्ति ?

(ख) पूर्णपदेन उत्तरत –

(1) आलस्यं केषां महान् रिपुः अस्ति ?

(2) परिश्रमं कृत्वा जनः किं नानुभवति ?

(ग) भाषिक कार्यम् –

(1) ''महान् रिपुः'' विशेषणपदं कि अस्ति ?

(2) ''कृत्वा यं नावसीद्दति'' अत्र 'यं' इति सर्वनामपदं कस्मैं, प्रयुक्तम्

उत्तराणि –

(क) (1) आलस्यम् (2) उद्यमेन

(ख) (1) आलस्यं हिं मनुष्याणां महान् रिपुः अस्ति।

(2) परिश्रमं कृत्वा जनः दुःखं नानुभवति।

(ग) (1) महान् (2) उद्यमाय

शेखावाटी मिशन–100

4. विचित्रे खलु संसारे नास्ति किच्चिन्निरर्थकम्।
अश्वश्चेद् धावने वीरः भारस्य वहने खर :।।

प्रश्न : (क) एकपदेन उत्तरत :

(1) भारस्य वहने खरः कीदृशः भवति ?

(2) धावने कः वीरः भवति ?

(ख) पूर्ण पदेन उत्तरत –

(1) विचित्रे खलु संसारे किं नास्ति ?

(2) अश्वश्च खरश्च कस्मिन् वीरो स्तः ?

(ग) भाषिक कार्यक्रम –

(1) ''विचित्रे'' इति पदस्य विशेष्यपदं किम् ?

(2) ''नास्ति'' इति क्रियापदस्यं कर्तृपदं किमस्ति ?

उत्तराणि –

(क) (1) वीरः (2) अश्वः।

(ख) (1) विचित्रे खलु संसारे किच्चिन्निरर्थकम् नास्ति।

(2) अश्वश्च खरश्च धावने भारस्य वहने च वीरौ स्थः।

(ग) (1) संसारे (2) किच्चिन्निरर्थकम्

5. पिता यच्छति पुत्राय बाल्ये विधाधनं महत्।
पिताऽस्य किं तपस्तेपे इत्युक्तिस्तकृतज्ञता।।

प्रश्न : (क) एकपदेन उत्तरत –

(1) पिता कस्मै विधाधनं यच्छति ?

(2) कः तपः तेपे।

(ख) पूर्णपदेन उत्तरत –

(1) पिता कीदृशं विधाधनं यच्छति ?

(2) पितरं प्रति का कृतज्ञता भवति ?

(ग) भाषिक कार्यम् –

(1) ''पिता'' कर्तृपदस्य क्रियापदं किम् ?

(2) ''महत्'' विशेषण पदस्य विशेष्यपदं लिखत ?

उत्तराणि –

(क) (1) पुत्राय (2) पिता

(ख) (1) पिता महत् विधाधनं यच्छति।

(2) पितरं प्रति ''पिताऽस्य किं तपस्तेपे'' इत्युक्ति': कृतज्ञता भवति।

(ग) (1) 'यच्छति (2) विद्याधनम्

शेखावाटी मिशन–100

6. आचार : प्रथमो धर्मः इत्येतद् विदुषां वचः।
तस्माद् रक्षेत् सदाचारः प्राणेभ्योऽपि विशेषतः।

(क) एकपदेन उत्तरत –

(1) प्रथमों धर्मः कः ? (2) कथं सदाचारं रक्षेत् ?

(ख) पूर्णपदेन उत्तरत –

(1) किं विदुषां वचः ।

(2) किं प्राणेभ्योऽपि रक्षेत् ?

(ग) भाषिक कार्यम् –

(1) '''प्रथमो धर्मः'' अत्र विशेषण पदं किम् ?

(2) ''तस्मात् रक्षेत् सदाचारम्'' अत्र क्रियापदं किम् ?

उत्तराणि –

(क)

(1) आचारः

(2) प्राणेभ्योऽपि

(ख)

(1) ''आचारः प्रथमो धर्मः'' इति विदुषां वच ः।

(2) सदाचारं प्राणेभ्योऽपि रक्षेत्।

(ग)

(1) प्रथमों (2) रक्षेत्

7. एकेन राजहंसेन या शोभा सरसो भवेत्। न सा बकसहस्त्रेण परितस्तीरवासिना।।

(क) एक पदेन उत्तरतः

(1) सरसः शोभा केन भवति ?

(2) सरसः शोभा केन न भवति ?

(ख) पूर्णपदेन उत्तरत –

(1) बकाः कुत्र निवसन्ति ?

(2) राजहंसेन कस्य शोभा भवति ?

(ग) भाषिक कार्यम्

(1) ''शोभा सरसो भवेत्'' अत्र कर्तृपदं किम् ?

(2) ''एकेन राजहंसेन'' अत्र विशेषणपदं किम् ?

शेखावाटी मिशन–100

उत्तराणि –

(क) (1) राजहंसेन (2) बकसहस्त्रेण

(ख)

(1) वकाः सरसः तीरे निवसन्ति।

(2) राजहंसेनः सरसः शोभा भवति।

(ग) (1) शोभा (2) एकेन।

8. रे रे चातक ! सावधान मनसा मित्रं क्षणं श्रुयता मम्भोदाबहवो हि सन्ति गगने सर्वेऽपि नैतादृशाः केचिद् वृष्टि भिरादर्यन्ति वसुधां गर्जन्ति केचिद् वृथा यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं वचः।।

प्रश्नाः (क) एकपदेन उत्तरत –

(1) कवि : 'मित्रम्' इति शब्देन कं संबोधयति।

(2) गगने बहवः के सन्ति ?

(ख) पूर्णपदेन उत्तरत –

(1) गगने सर्वे मेघाः कीदृशाः न सन्ति ?

(2) कस्य पुरतः दीनं वचः न कुर्यात्

(ग) भाषिक कार्यम –

(1) ''सन्ति'' इति क्रियापदस्य पद्यांशे कर्तृपदं किम् ?

(2) ''वचः'' इति विशेष्य पदस्य पंद्याशे विशेषणपदं किम् ?

उत्तराणि –

(क) (1) चातकम् (2) अम्भोदाः

(ख) (1) गगने सर्वे मेघाः जलदायकाः न सन्ति।

(2) यः वृथा गर्जति तस्य पुरतः दीनं वचः न ब्रुयात्।

(ग) (1) अम्भोदाः (2) दीनम

–अधोलिखितं गधाशं पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत।

1. यद्यपि दैवः प्रकोपो भूकम्पो नाम, तस्योपशमनस्य न कोऽपि स्थिरोपायो दृश्यते। प्रकृति समक्षमधापि विज्ञानगर्वितो मानवः वामनकल्प एव तथापि भूकम्परहस्यज्ञः। कथयन्ति यत् बहु भूमिक भवननिर्माणं न करणीयम्। तटबन्धं निर्माय बृहन्मात्रं नदीजलमपि नैकस्मिन स्थले पुञ्जीकरणीयम अन्यथा असन्तुलनवशाद भूकम्पस्सम्भवति। वस्तुतः शान्तानि एवं पञ्चतत्वानि क्षितिजलपावकसमीरगगनानि भूतलस्य योगक्षेमाभ्या कल्पन्ते। अशान्तानि खलु तान्येव महाविनाशम् उपस्थापयन्ति।

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत –

(i) कस्योपशमनस्य न कोऽपि स्थिरोपायो दृश्यते?

उत्तरम् = भकूम्पस्य।

(ii) कस्य समक्षमद्यापि मानवः वामनकल्प एव?

उत्तरम् = प्रकृतेः

प्रश्नाः– (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) कानि भूतलस्य योगक्षेमाभ्यां कल्पन्ते।

उत्तरम् = शान्तानि पञ्चतत्वानि भूतलस्य योगक्षेमाभ्यां कल्पन्ते।

(ii) अशान्तानि पञ्चतत्वानि किम् उपस्यापथान्ति?

उत्तरम् = अशान्तानि पञ्चतत्वानि महाविनाशम् उपस्थापयन्ति।

प्रश्नाः– (ग) भाषिककार्यम् – –

(i) 'सम्भवति' इति क्रियापदस्य गद्यांशे कतृपदं किम्?

उत्तरम =. भूकम्पः

(ii) अशान्तानि पञ्चतत्वतानि महाविनाशम उपस्थापयन्ति ?

उत्तरम = मानवः

2. इयमासीत् भैरवविभीषिका कच्छ भुकप्पस्य। पञ्चोत्तर –द्विसहस्त्रखीष्टाब्दे (2005 ईस्वीये वर्ष) अपि कश्मीरप्रान्ते पाकिस्तानदेशे च धरायाः महत्कम्पनं जातम्। यस्मात्कारणात् लक्षपरिमिताः जनाः अकालकालकवलिताः। पृथ्वी कस्माव्प्रकम्पते वैज्ञानिकाः इति विषये कथयन्ति यत पृथिव्या अन्तर्गभे विद्यामानाः बृहत्यः पाषाण–शिला यदा संघर्षणवशात् त्रुट्यन्ति तदा जायते भीषणं संस्खलनम्, संस्खलनजन्यं कम्पनञ्च। तदैव भयावहकम्पनं धराया उपरितलमप्यागत्य महाकम्पनं जनयति येन महाविनाशदृश्यं समुत्पद्यते

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत

(i) इयं कस्य भैरवविभीषिका आसीत्?

उत्तरम् = कच्छभूकम्पस्य।

(ii) कस्मिन् वर्षे पाकिस्तानदेशे भूकम्पनं जातम्?

उत्तरम् = 2005 ई. वर्षे।

प्रश्नाः– (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत

(i) पृथिव्याः अन्तर्गर्भे का विघमानाः सन्ति?

उत्तरम् = पृथिव्याः अन्तर्गर्भ बृहत्यः पाषाणशिलाः विद्यमानाः सन्ति।

(ii) धरायाः महाकम्पनेन किम् समुत्पद्यते?

उत्तरम् = धरायाः महाकम्पनेन महाविनाशदृश्यं समुत्पद्यते।

शेखावाटी मिशन–100

प्रश्नाः– (ग) भाषिककार्यम

(i) 'पाशाणशिला' इति विशेष्यपदस्य विशेषणपदं किम्?

उत्तरम् = बृहत्यः।

(ii) 'कथयन्ति' इति क्रियायाः गद्यांशे कर्तृपदं किमस्ति?

उत्तरम् = वैज्ञानिकाः।

3. अस्ति देउलाख्यो ग्रामः तत्र राजसिंहः नाम राजपुत्रः वसति स्म/एकदा केनापि आवश्यककार्येण तस्य भार्या बुद्धिमती पुत्रद्वयोपेता पितुगृहं प्रति चलिता। मार्गे गहनकानने सा एकं व्याघ्रं ददर्श। सा व्याघ्रमागच्छन्तं दृष्ट्वा धष्ट्र्यात् पुत्रौ चपेटया प्रहृत्य जगाद– ''कथमेकैकशो व्याघ्रभक्षणाय कलहं कुरुथः? अयमेकंस्तावद्विभज्य भुज्यताम् पश्चाद् अन्यो द्वितीयः कश्चिल्लक्ष्यते।''

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत–

(i) राजसिंहः कुत्र वसति स्म?

उत्तरम् = देउलाख्ये ग्राम।

(ii) राजसिंहस्य भार्या का आसीत्?

उत्तर–बुद्धिमती।

प्रश्नाः–(ख) पूर्णावाक्येन उत्तरत–

(i) राजसिंहस्य भार्या आवश्यककार्येण कुत्र चलिता?

उत्तरम् = राजसिंहस्य भार्या आवश्यककार्यण पितुंगृह प्रति चलिता।

(ii) सा किं दृष्टवा पुत्रौ चपेटया प्रहृत्य जगाद?

उत्तरम्–सा व्याघ्रमागच्छन्तं दृष्टखा पुत्रौ चपेटया प्रहृत्य जगाद।

प्रश्नाः– (ग) भाषिककार्यम्–

(i) 'तस्य भार्या पितुगृहं प्रति चलिता' अत्र 'तस्य' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम्?

उत्तरम् = राजसिंहाय।

(ii) 'ददर्श' इति क्रियापदस्य कर्तपदं किम्?

उत्तरम् = सा (बुद्धिमती)

4. विचित्रा दैवगतिः। तस्यामेव रात्रौ तस्मिन् गृहे कश्चन चौरः गृहाभ्यन्तर प्रविष्टः। तत्र निहितामेकां मञ्जूषाम् आदाय पलायितः। चौरस्य पादध्वनिना प्रबुद्धो चौर शङ्कया तमन्वधावत् अगृहणाच्च, परं विचित्रमघटत। चौरः एव उच्चैः क्रोशितुमारभत ''चौरोऽयं चौरोऽयम्'' इति। तस्य तारस्वरेण प्रबुद्धाः ग्रामवासिनः स्वगृहाद, निष्क्रम्य तत्रागच्छन् वराकमतिथिमेव च चौरं मत्वाऽभत्सेयन्। यद्यपि ग्रामस्या आरक्षी एव चौर आसीत्। तत्क्षणमेव रक्षापुरुषः तम् अतिथिं चौरोऽयम् इति प्रख्याव्य कारागृहे प्राक्षिपत्।

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत–

(i) कीदृशी दैवगतिः?

उत्तरम् = विचित्रा।

(ii) ग्रामवासिनः कम् चौरं मत्वाऽभर्सयन्?

उत्तरम् = अतिथिम्।

प्रश्नाः– (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) चौरः उच्चैः क्रोशितुं किम् आरभत?

उत्तरम् = चौरः उच्चैः क्रोशितुम् आरभत– ''चौरोऽयम् चौरोऽयम्'' इति।

(ii) रक्षापुरुषः अतिथिं किम प्रख्याप्य कारागृहे प्राक्षिपत्?

उत्तरम् = रक्षापुरुषः अतिथिं 'चौरोऽयम्' इति प्रख्याप्य कारागृहे प्राक्षिपत्।

प्रश्नाः– (ग) भाषिककार्यम्–

(i) ''विचित्रा दैवगतिः'' अत्र विशेषपदं लिखत।

उत्तरम् = विचित्रा।

(ii) ''ग्रामवासिनः स्वगृहात् निष्क्रम्य तत्रागच्छन्'' अत्र 'आगच्छन्' इति क्रियापदस्थ कर्तृपदं लिखत।

उत्तरम् = ग्रामवासिनः।

5. कश्चन निर्धनो जनः भूरि परिश्रम्य किञ्चिद् वितुमपार्जितवान्। तेन स्वपुत्र एकस्मिन् महाविद्यालये प्रवेशं दापयितुं सफलो जातः। तत्तनयः तत्रैव छात्रावासे निवसन् अध्ययने संलग्नः सम भूत्। एकदा स पिता तनूजस्य रुग्णतामाकर्ण्य व्याकुलो जातः पुत्रं द्रष्टुं च प्रस्थितः। परमर्थकार्श्येन पीडितः स बसयानं विहाय पदातिरेव प्राचलत्।
पदातिक्रमेण संचलन् सायं समयऽप्यसौ गन्तव्याद् दूरे आंसीत्। निशान्धकारे प्रसृते विजने प्रदेशे पदयात्रा न शुभावहा। एवं विचार्य स पार्श्वस्थिते ग्रामे रात्रिनिवासं कर्त्तुं कञ्चिद् गृहस्थमुपागतः। करुणापरो गृही तस्मै आश्रयं प्रायच्छत्।

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत्–

(i) निशान्धकारे प्रसृते कुत्र पदयात्रा न शुभावहा?

उत्तरम् = विजने प्रदेशे।

(ii) भूरि परिश्रम्य कः किञ्चिद् वित्तमुपार्जितवान्?

उत्तरम् = निर्धनः जनः।

प्रश्नाः– (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत –

(i) निर्धनः जनः किमर्थं व्याकुलो जातः?

उत्तरम् = निर्धनः जनः स्वपुत्रस्य रुग्णतामाकर्य व्याकुलो जातः।

(ii) निर्धनः जनः स्वपुत्रं कुत्र प्रवेशं दापयितुं सफलो जातः?

उत्तरम् = निर्धनः जनः एकस्मिन् महाविद्यालये स्वपुत्रं प्रवेशं दापयितुं सफलो जातः।

प्रश्नाः– भाषिककार्यम्–

(i) ''तेन स्वपुत्रं एकस्मिन्................''. अत्र 'तेन' इति सर्वनाम स्थाने संज्ञापद प्रयोग कुरुत।

उत्तरम् = निर्धनजनेन।

(ii) ''स बसयानं विहाय पदातिरेव प्राचलत्।'' अत्र 'स' इति कर्तापदस्य क्रियापदं लिखत।

उत्तरम् = प्राचलत्।

6. आदेशं प्राप्य उभौ प्राचलताम्। तत्रोपेत्य काष्ठपटले निहितं पटाच्छादित देहं स्कन्धेन वहन्तौ न्यायाधिकरणं प्रति प्रस्थितौ। आरक्षी सुपुष्टदेह आसीत्, अभ्युिक्तश्च अतीव कृशकायः। भारवतः शवस्य स्कन्धेन वहनं तत्कृते दुष्करम् आसीत्। स भारवेदनया क्रन्दति स्म। तस्य क्रन्दनं निशम्य मुदित आरक्षी तमुवाच– ''रे दुष्ट! तस्मिन् दिने त्वयाऽहं चोरिताया मञ्जूषाया ग्रहणाद् वारितः– इदानीं निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व। अस्मिन् चौर्याभियोगे त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे'' इति प्रोच्य उच्चैः अहसत्। यथाकथञ्चिद् उभौ शवमानीय एकस्मिन् चत्वरे स्थापितवन्तौ।

प्रश्नाः– एकपदेन उत्तरत–

(i) कः सुपुष्टदेह आसीत्?

mÙkj e~¾ v kj{khA

(ii) कः अतीव कृशकायः आसीत्?

उत्तरम् = अभियुक्तः।

प्रश्नाः– (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) तौ पटाच्छादित देहं स्कन्धेन वहन्तौ कं प्रति प्रस्थितौ?

उत्तरम् = तौ पटाच्छादितं देहं स्कन्धेन वहन्तौ न्यायाधिकरणं प्रति प्रस्थितौ।

(ii) चौर्याभियोगे सः किं लप्स्यते।

उत्तरम् = चौर्याभियोग सः वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यते।

प्रश्नाः– (ग) भाषिक कार्यम् –

(i) ''आदेशं प्राप्त उभौ प्राचलताम्'' इत्यत्र कर्तृपदं लिखत–

उत्तरम् = उभौ।

(ii) ''स्कन्धेन वहनं दुष्करम् आसीत।'' इत्यत्र विशेषणपदं किम्?

उत्तरम् = दुष्करम्।

@SHEKHAWAT
IMISSION100
शेखावाटी मिशन 100 की कक्षा 10 एवं 12 के विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें

7. कश्चित् कृषकः बलीवर्दाभ्यां क्षेत्रकर्षणं कुर्वन्नासीत। तयोः बलीवर्दयोः एकः शरीरेण दुर्बलः जवेन गन्तुमशक्तश्चासीत्। अतः कृषकः तं दुर्बलः वृषभ तोदनेन नुद्यमानः अवर्तत। सः वृषभः हलमूढ्वा गन्तुमशक्तः क्षेत्रे पपात। क्रुद्धः कृषीवलः। तमुत्थापयितुं बहुवारम् यत्नमकरोत्। तथापि वृषः नोत्थितः।

शेखावाटी मिशन–100

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत–

(i) कृषकः काभ्यां क्षेत्रकर्षणं कुर्वन्नासीत्?

उत्तरम् = बलीवर्दाभ्यां।

(ii) क्रुद्धः कृषकः कम् उत्थापयितुं यत्नमकरोत्?

उत्तरम् = वृषभम्।

प्रश्नाः– (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत –

(i) बलीवर्दयोः एकः कीदृशः आसीत?

उत्तरम् = बलीवर्दयौः एकः शरीरेण दुर्बलः जवेन गन्तुमशक्तश्चासीत्।

(ii) कृषकः कम तोदनेन नुद्यमानः अवर्तत्?

उत्तरम् = कृषकः दुर्बलं वृषभं तोदनेन नुधमानः अवर्तत।

प्रश्नाः– (ग) निर्देशानुसारम् उनरत –

(i) 'बलीवर्दयोः' इति संज्ञापदस्य गद्यांशे सर्वनामपदं किं प्रयुक्तम्?

उत्तरम् = तयोः।

(ii) गद्यांश 'पपात' इति क्रियायाः कर्तृपदं किम्?

उत्तरम् = वृषभः।

8. भूमौ पतिते स्वपुत्र दृष्टवां सर्वधेनूनां मातुः सुरभेः नेत्राभ्यामश्रूणि आविरासन्। सुरभेरिमामवस्थां दृष्ट्वा सुराधिपः तामपृच्छत् – ''अयि शुभे! किमेवं रोदिषि? उच्यताम्'' इति। सा च विनिपातो न वः कश्चिद् दृश्यते त्रिदशाधिपः। अहं तु पुत्रं शोचामि, तेन रोदिमि कौशिक।।

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत –

(i) सर्वधेनूनां मातुः किन्नाम आसीत? उत्तरम् = सुरभिः।

(ii) सुरभिं कः अपृच्छत्? उत्तरम् = इन्द्रः।

प्रश्नाः– (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत –

(i) किं दृष्टवा सुरभेः नेत्राभ्यामश्रुणि आविरासन्?

उत्तरम् = भूमौ पतिते स्वपुत्रं दृष्ट्वा सुरभैः नेत्राभ्यामश्रुणि आविरासन्।

(ii) सुराधिपः किं दृष्ट्वा सुरभिमपृच्छत्?

उत्तरम् = सुरभेरिमामवस्थां (रोदनं) दृष्ट्वा सुरधिपः तामपृच्छत्।

प्रश्नाः– (ग) भाषिककार्यम्–

(i) 'मातुः' इति विशेषण कस्य?

उत्तरम् = सुरभेः।

(ii) 'सुराधिपः तामपृच्छत्।' अत्र 'ताम्' इति सर्वनामपदं कस्यै प्रयुक्तम्?

उत्तरम् = सुरभ्ये।

अधोलिखितं नाट्याशं पठित्वा एतदाधारित.....................................लिखत।

1. रामः – कथमस्मत्समानाभिजनौ संवृत्तौ?

लवः – भ्रातरावावां सोदर्यौ।

रामः – समरूपः शरीरसन्निविशः। वयसस्तु न किञ्चिदन्तरम्?

लवः – आवां यमलौ।

रामः – सम्प्रति युज्यते। किं नामधेयम्?

लवः – आर्यस्य वन्दनायां लव इत्यात्मानं श्रावयामि (कुशं निर्दिश्य) अर्योऽपि गुरुचरणवन्दनायाम्..............।

कुशः – अहमपि कुश इत्यात्मानं श्रवयामि।

रामः – अहो! उदात्तरम्यः समुदाचारः।

किं – नामधेयो भवतोर्गुरुः

विदूषकः – किं द्वयोरप्येकमेव प्रतिवचनम्?

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत –

(i) लवकुशयोः शरीरसन्निवेशः कीदृशः आसीत्? उत्तरम् = समरूपः।

(ii) कुशलवौ कीदृशौ भ्रातरौ आस्ताम्? उत्तरम् = यमलौ।

प्रश्नाः– (ख) पूर्णवाक्चेन उतरत –

(i) कयोः एकमेव प्रतिवचनम् आसीत्? उत्तरम् = लवकुशयोः एकमेव प्रतिवचनम् आसीत।

(ii) लवकुशयोः समुदाचारः कीदृशः आसीत्? उत्तरम् = लवकुशयोः समुदाचारः उदात्तरम्यः आसीत्।

प्रश्नाः– निर्देशानुसारम् उत्तरत–

(i) 'कथमस्मत्समानाभिजनौ' इत्यत्र 'अस्मत्' सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम्?

उत्तरम् = रामाय।

(ii) 'समुदाचारः इत्यस्य विशेषणपदं नाट्यांशात् चित्वा लिखत।

उत्तरम् = उदात्तरम्यः।

2. लवः – ननु भगवान् वाल्मीकिः।

रामः – केन सम्बन्धेन?

लवः – उपनयनोपदेशेन।

रामः – अहमत्रभवताोः जनकं नामतो वेदितुमिच्छामि।

लवः – न हि जानांम्यस्य नामधेयम्। न कश्चिदस्मिन् तपोवने तस्य नाम व्यवहरति

रामः – अहो माहात्म्यम्।

कुशः – जानाम्यहं तस्य नामधेयम्।

रामः – कथ्यताम्।

कुशः – निरनुक्रोशो नाम...............

रामः – व्यस्य, अपूर्व खलु नामधेयम्।

विदूषकः – (विचिन्त्य) एवं तावत् पृच्छामि निरनुक्रोश इति क एवं भणति?

कुशः – अम्बा। विदूषकः – किं कुपिता एवं भणति, उत प्रकृतिस्था?

कुशः – यद्योवयोर्बालभावजनितं कञ्चिदविनयं पश्यति तदा एवम् अधिक्षिपतिनिरनुक्रोशस्थ पुत्रौ, मा चापलम् इति।

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत–

(i) कुशलवयोः गुरोः किन्नाम? उत्तरम् = वाल्मीकिः।

(ii) लवः कस्य नामधेयं न जानाति? उत्तरम् = स्वस्य जनकस्य।

प्रश्नाः– (ख) पूर्णवाक्यन उत्तरत –

(i) कुशः स्वस्य पितुः किन्नाम कथयति?

उत्तरम् = कुशः स्वस्य पितुः नाम 'निरनुक्रोशः' इति कथयति।

(ii) तपोवने कश्चिद्धपि कस्य नाम न व्यवहरति?

उत्तरम् = तपोवने कश्चिदपि लवकुशयोः पितुः नाम न व्यवहरति।

प्रश्नाः– (ग) निर्देषानुसारम् उत्तरत–

(i) 'जानाम्यहं तस्य नामधेयम्' – अत्र 'अहम्' सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम्?

उत्तरम् = कुशाय।

(ii) 'न कश्चिदस्मिन् तपोवने तस्य नाम' इत्यत्र 'अस्मिन' विशेष्यपदस्य विशेष्यपदं किम्?

उत्तरम् = तपोवने।

3. विदूषकः – (जनान्तिकम्) अहं पुनः पृच्छामि। (प्रकाशम्) किं नामधेया युवयोर्जननी?

लवः – तस्याः द्वे नामनी। विदूषकः – कथमिव।

लवः – तपोवनवासिनो देववीति नाम्नाह्वयन्ति, भगवान वाल्मीकिर्वधूरिति।

रामः – अपि च इतस्तावद् वयस्य!

मुहूर्त्तमात्रम्।

विदूषकः – (उपसृत्य) आज्ञापयतु भवान्।

रामः – अपि कुमारयोरनयोरस्माकं च सर्वथा समरूपः कुटुम्बवृत्तान्तः?

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत –

(i) कस्याः द्वे नामनी? उत्तरम् = सीतायाः/लवस्य मातुः।

(ii) सीतां वधूरिति नाम्ना कः आह्वयति? उत्तरम् = भगवान् वाल्मीकिः।

प्रश्नाः– (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत –

(i) लवकुशयोः जननीं के देवीति नाम्नाह्वयन्ति?

उत्तरम् = लवकुशयोः जननी तपोवनवासिनः देवीति नाम्नाह्वयन्ति।

शेखावाटी मिशन–100

(i) केषां सर्वथा समरूपः कुटुम्बवृतान्तः? उत्तरम् = लवकुशयोः रामस्य च सर्वथा समरूपः कुटुम्बवृतान्तः।

प्रश्नाः– (ग) भाषिककार्यम्

(i) 'अहं पुनः पृच्छामि।' अस्मिन् वाक्ये 'अहम्' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम्। उत्तरम् = विदूषकाय।

(ii) नाट्यांशे 'आह्वयन्ति' इति क्रियायाः कर्त्तृपदं किम्? उत्तरम् = तपोवनवासिनः।

4. **प्रकृतिमाता–** अहं प्रकृतिः युष्माकं सर्वेषां जननी? यूयं सर्वे एव में प्रियाः। सर्वेषामेव मत्कृते महत्वं विद्यते याथासमयम् न तावत् कलहेन समय वृथा यापयन्तु अपितु मिलित्वा एव मोदध्वं जीवनं च तावत् कलहेन समयं वृथा यापयन्तु अपितु मिलित्वा एवं मोदव समयं वृथा यापयन्तु अपितु मिलित्वा एव मादध्वं जीवनं च जीवनं च रसमय – कुरुध्वम्। तषथा कथितम्–

प्रजासुखे सुखं राज्ञः, प्रजानां च हिते हितम्।
नात्मप्रियं हितं राज्ञः, प्रजानां तु प्रियं हितम्।।

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत–

(i) केन समय वृथा न यापयन्तु? उत्तरम् = कलहेन।

(i) जीवन कीदृशं कुरुध्वम्? उत्तरम् –रसमयम्

प्रश्नाः–(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) का सर्वेषां वन्य जीवानां जननी वर्तते? उत्तरम् = प्रकृतिमाता सर्वेषां वन्य जीवानां जननी वर्तते।

(ii) किं राज्ञः हितम् नास्ति किञ्च हितम्?

उत्तरम्– आत्मप्रियं राज्ञः हितम नास्ति् प्रजानां प्रियं तु राज्ञः हितम्।

प्रश्नाः– (ग) भाषिककार्यम् –

(i) 'युष्माकम् सर्वेषां' – इत्यत्र विशेष्यपदं किम्? उत्तरम् = युष्माकम्।

(ii) 'मे प्रियाः' इत्यन्त्र 'मे' सर्वनामपदं कस्यै प्रयुक्तम्? उत्तरम् = प्रकृतिमात्रे।

5. वनस्य दृश्यम् समीपे एवैका नदी अपि वहति। एकः सिंहः सुखेन विश्राम्यते तदैव एकः वानरः आगत्य तस्य पुच्छं धुनोति। क्रुद्धः सिंहः तं प्रहर्तुमिच्छति परं वानरस्तु कूर्दित्वा वृक्षमारूढः। तदैव अन्यस्मात् वृक्षात् अपरः वानरः सिंस्य कर्णमाकृष्य पुनः वृक्षोपरि आरोहति एवमेव वानराः वार वारं सिंह तुदन्ति।क्रुद्धः सिंहः इतस्ततः धावति, गर्जति परं किमपि कर्तुमसमर्थः एव तिष्ठति। वानराः हसन्ति वृक्षोपरि च विविधाः पक्षिणः अपि सिंहस्य एतादृशीं दशां दृष्ट्वा हर्षमिश्रितं कलरवं कुर्वन्ति।

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत–

(i) कः सुखेन विश्रम्यते? उत्तरम् = सिंहः।

(ii) कः सिंहस्य पुच्छं धुनोति? उत्तरम् = वानरः।

प्रश्नाः– (ख) पूर्णवाक्येन–

शेखावाटी मिशन–100

(i) क्रुद्धः सिंहः कि करोति?

उत्तरम् = कुद्धः सिंहः वानर प्रहर्तुमिच्छति, इतस्ततः धावति, गार्जति पर किमपि –कर्तुम् असमर्थः एवं तिष्ठा।

(ii) पक्षिणः कि दृष्ट्वा हर्षमिश्रितं कलरवं कर्वन्ति।

उत्तरम् = पक्षिणः सिंहस्य दशां दृष्ट्वा हर्षमिश्रितं कलरवं कुर्वन्ति।

प्रश्नाः– (ग) भाषिककार्यम् –

(i) 'सिंहः तं प्रहर्तुमिच्छति' – अत्र 'तम्' सर्वनामपद कस्मै प्रयुक्तम्? उत्तरम् = वानराय।

(ii) 'क्रुद्ध' इति विशेषणस्य गधांशे विशेष्यपदं कि प्रयुक्तम्? उत्तरम् = सिंहः।

6. अरे! अरे! कि जल्पसि ? यदि अहं कृष्णवर्णः तर्हि त्वं कि गौराङ्ग? अपि च विस्मर्यते कि यत् मम सत्यप्रियता तु जनानां कृते

उदाहरणस्वरूपा – अनृतं वदसि चेत् काकः दशेत् – इति प्रकारेण। अस्मांकं परिश्रमः ऐक्यं च विश्वप्रथितम् अपि च काकचेष्टः विद्यार्थी एवं आदर्शच्छात्रः मन्यते।

पिकः– अलम् अलम् अतिविकत्थनेन। किं विस्मर्यते यत्–

काकः कृष्णः पिकः कृष्णः को भेद पिककाकयोः।
वसन्तसमये प्राप्ते काकः काकः पिकः पिकः।।

प्रश्नाः– (क) एकपदेन उत्तरत –

(i) कस्य सत्यप्रियता जनानां कृते उदाहरणस्वरूपा अस्ति? उत्तरम् = काकस्य।

(ii) किं वदसि चेत् काकः दशेत्? उत्तरम् = अनृतम्।

प्रश्नाः– (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) काकानां कि विश्वप्रसिद्धम्? उत्तरम् = काकानां परिश्रमः ऐक्यं च विश्वप्रसिद्धम्।

(ii) कीदृशः विद्यार्थी एवं आदर्शच्छात्रः मन्यते? उत्तरम् = काकचेष्टः विद्यार्थी एवं आदर्शच्छात्रः मन्यते।

प्रश्नाः– (ग) भाषिककार्यम्–

(i) 'तर्हि त्वं कि गौराङ्गः? अत्र 'त्वम्' सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम्? उत्तरम् = पिकाय।

(ii) 'काकचेष्टः' इति विशेषणस्य विशेष्यपदं किम्? उत्तरम् = विद्यार्थी।

<u>'जननी तुल्यवत्सला' इति कथायाः/ पाठस्य सारः हिन्दीभावायां लिखत।</u>

→ प्रस्तुत पाठ 'जननी तुल्यवत्राला' में वर्णित कक्षा महाभारत के वनपर्व से ली गई है। यह कथा सभी प्राणियों में समदृष्टि की भावना जगाती है। कथा के अनुसार कोई किसान दो बैलों से खेत की जुताई कर रहा था। उन दोनों बैलों में से एफ शरीर से दुर्बल तथा तेज से चलने मे असमर्थ था। अतः किसाान उस दुर्बल बैल को अत्यधिक कष्ट देता था। वह बैल हल उठाकर चलने मे असमर्थ होकर खेत में गिर पड़ा। भूमि पर गिरे हुए अपने पुत्र (बैल) को देखकर

गोमाता सुरभि की आँखो में आसूँ आने लगे। सुरभि को राता हुआ देखकर देवराज इन्द्र ने इसका कारण पुछा–

सुरभि ने इन्द्र से कहा कि ''हे इन्द्र। मैं अपने पुत्र (बैल) की दीनता को देखकर रो रही हूँ। वह दीन है, ऐसा जानकर भी किसान अत्यधिक प्रताड़ित करता है। इन्द्र ने कहा कि तुम्हारे तो हजारों पुत्र है, फिर इसी पर इतना प्रेम क्यों है? क्योंकि यह अन्य पुत्रो से दुर्बल है। सभी सन्तानों में माता का स्नेह समान भाव से होता हैं, फिर भी दुर्बल पुत्र के प्रति माता की अधिक कृपा होती है।''

गोमाता सुरभि के वचन सुनकर अत्यधिक आश्चर्यचकित इन्द्र का हृदय भी द्रवित हो गया तथा इन्द्र की कृपा से शीघ्र ही तेज वर्षा होने लगी। सभी जगही पानी ही पानी हो गया, इससे किसान अत्यन्त प्रसन्न होकर अपने दोनों बैलों को लेकर घर चला गया।

कथा के अन्त में कहा गया है कि सभी सन्तानों मे माता का समान रूप से स्नेहभाव होता है, किन्तु दीन पुत्र के प्रति माता के मन मे अतिशय प्रेम होता है।

'बुद्धिर्बलवती सदा' इति कथायाः सारं हिन्दीभाषायां लिखत–

→ 'बुद्धिर्बलवती सदा' नामक पाठ मूलतः 'शुकसप्ततिः' नामक कथाग्रन्थ से संकलित किया गया है। इस पाठ में वर्णित कथा के माध्यम से बुद्धिमती नामक महिला के बुद्धि–कौशल को दर्शाया गया है। पाठानुसार 'देउल' नामक गाँव में राजसिंह नामक एक राजपूत रहता था। एक बार बुद्धिमती नामक उसकी पत्नी किसी कार्य से अपने दो पुत्रों के साथ अपने पिता के घर (पीहर) जाती है। रास्ते में गहन जंगल में उसे एक बाघ आता हुआ दिखाई दिया। वह शीघ्र ही धृष्टतापूर्वक अपने दोनों पुत्रों के थप्पड़ मारकर बोली– ''क्यों एक–एक बाघ की खाने के लिए झगड़ा कर रहे हो? अभी इसे ही बॉटकर खा लेना। बाद में अन्य कोई बाघ देखा जाएगा''। यह सुनकर बाघ उसे ''व्याघ्रमारी' मानकर भयभीत होकर भाग जाता है किन्तु एक धर्त्त श्रृगाल की बातों में आकर वह उस श्रृगाल को अपने गले में बाँधकर पुनः वहीं जंगल के मार्ग में आ जाता है। उसे देखकर प्रत्युत्पन्न बुद्धिवाली वह महिला श्रृगाल को झिड़कती हुई और धमकाती हुई भयानक रूप से शीघ्रतापूर्वक उसकी और दौड़ती है। यह देखकर भयभीत हुआ बाघ श्रृगाल सहित वहाँ से भाग जाता है।

इस प्रकार वह बुद्धिमती अपने बुद्धि–कौशल से बाघ से उत्पन्न महान् भय से मुक्त हो जाती है। इसलिए सत्य ही कहा गया है कि– ''हमेशा सभी कार्यों में बुद्धि ही बलवती होती है।''

'विचित्रः साक्षी' इति कथायाः सारं हिन्दीभाषायां लिखतु।

→ 'विचित्रः साक्षी' नामक पार में वर्णित कथा के अनुसार एक निर्धन व्यक्ति ने अत्यधिक परिश्रम करके धन एकत्रित किया और उससे अपने पुत्र का एक महाविद्यालय में प्रवेश करा दिया। एक बार वह अपने बीमार पुत्र से मिलने के लिए धनाभाव के कारण पैदल ही चल दिया। रात के. समय एकान्त प्रदेश में पैदल जाना उचित नहीं है, ऐसा मानकर वह पास में ही स्थित गाँव में किसी गृहस्थी के घर में रुक गया।

दुर्भाग्य से उसी रात को उस घर में कोई चोर अन्दर घुस गया तथा एक संदूक को लेकर चला गया। उसके पैरों

शेखावाटी मिशन–100

आवाज से वह अतिथि जाग गया और चोर का पिछा करते हुए पकड़ लिए किन्तु वह चोर ही जोर से चिल्लाने लगा – ''यह चोर है, यह चोर हैं'' उसकी आवाज सुनकर गाँव वाले भी वहाँ आ गये और बेचारे अतिथि को ही चोर मानकर उसे भला–पुरा कहने लगे। यद्यपि गाँव का चौकीदार ही चोर था किन्तु उसकी चालाकी से सिपाही ने भी उस अतिथि को ही चोर बतलाकर जेल में डाल दिया। अगले दिन न्यायालय में उन दोनों से न्यायाधीश ने सम्पूर्ण विवरण सुना। न्यायाधीश ने एक विचित्र युक्ति का सहारा लेकर गाँव के बाहर सड़क किनारे पड़े एक व्यक्ति के शव को न्यायालय मे लाने हेतु उन दोनों को आदेश दिया। आदेशानुसार शव लाते समय मार्ग में जब असली चोर ने कहा कि – ''तुमने मुझे चोरी करने से रोका था, अब उसका फल भागोगे। तुम्हें चोरी के आरोप में तीन वर्ष की सजा होगी''

न्यायालय में शव लाने के बाद न्यायाधीश ने फिर से उन दोनों से घटना के विषय में पूछा। जब चौकीदार अपना पक्ष प्रस्तुत करने लगा तभी उस शव ने अपने दुपट्टे को हटाकर एवं न्यायाधीश को प्रमाण करके मार्ग में चौकीदार द्वारा जो कुछ कहा गया था, वह सब सुना दिया। न्यायाधीश ने चौकीदार को कारावास का एण्ड देकर उस व्यक्ति को सम्मानपूर्वक मुक्त कर दिया। वस्तुतः बुद्धिमान लोग नीतिपूर्ण युक्ति से अत्यंत कठोर कार्य को भी सरलता से सम्पन्न कर लेते हैं।

शेखावाटी मिशन–100

पद्यांशों का हिन्दी अनुवाद

हरिततरुणां ललितलतानां माला रमणीया।
कुसुमावलिः समीरचालिता स्यान्मे वरणीया।
नवमालिका रसालं मिलिता रुचिरं संगमनम्। शुचि........।।

प्रसंग– प्रस्तुत पद्यांश हमारी पाठ्य–पुस्तक 'शेमुषी–द्वितीयो भागः'– के 'शुचिपर्यावरणम्' नामक पाठ से उद्धत है। मूलतः यह पाठ कवि हरिदत्त शर्मा द्वारा रचित रचना–संग्रह 'लसल्लतिका' से संकलित है। इस अंश में महानगरों के प्रदुषित वातावरण से दूर गाँवों की सीमा पर स्थित प्राकृतिक सौन्दर्य का चित्रण किया गया है।

हिन्दी अनुवाद/भावार्थ –(गाँव की सीमा पर प्रकृति के सौन्दर्य का वर्णन करते हुए कवि कहता है कि–) हरे–भरे वृक्षों की और सुन्दर लताओं की रमणीय पंक्तियाँ तथा वायु से हिलती हुई पुष्पों की पंक्तियाँ मुझे ग्रहण करनी चाहिए अर्थात् इनकी शोभा देखनी चाहिए। आम्रमञ्जरी आम के साथ मिल गई, उनका मिलन बहुत सुन्दर है। अतः पर्यावरण स्वच्छ होना चाहिए। वही एकमात्र मेरा आश्रय है।

अयि चल बन्धो! खगकुलकलरव गुञ्जितवनदेशम्।
पुर–कलरव सम्भ्रमितजनेभ्यो धृतसुखसन्देशम्।।
चाकचिक्यजालं नो कुर्याज्जीवितरसहरणम्। शुचि.......।।

प्रसंग–प्रस्तुत पद्यांश हमारी पाठ्य–पुस्तक 'शेमुषी–द्वितीयो भागः'– के 'शुचिपर्यावरणम्' नामक पाठ से उद्धत है। मूलतः यह पाठ कवि हरिदत्त शर्मा द्वारा रचित रचना–संग्रह 'लसल्लतिका' से संकलित है। इस अंश में महानगरों के कोलाहलमय प्रदूषित वातावरण से त्यागाकर पक्षियों की मधुर ध्वनि से पवित्र वन प्रदेश में जाने की प्रेरणा दी गई है।

हिन्दी अनुवाद/भावार्थ– (कवि कहता है कि–) हे बन्धु! हे बन्धु। पक्षियों के समूह की ध्वनि से गुञ्जायमान वन– प्रदेश में चलो। नगर के कोलाहल से भ्रमित लोगों के लिए सुख का सन्देश दो। चकाचौंध से यह संसार (कहीं) जीवन के आनन्द को नष्ट न कर दे। अतः शुद्ध पर्यावरण ही एकमात्र आश्रय है।

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः।
नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति ।।

प्रसंग–प्रस्तुत पद्यांश हमारी पाठ्य–पुस्तक 'शेमुषी–द्वितीयो भागः'– के 'सभाषितानि' शीर्षक नामक पाठ से उद्धत किया गया है। इस पद्यांष में आलस्य को महान् शत्रु तथा परिश्रम को श्रेष्ठ बन्धु बताते हुए कहा गया है कि–

हिन्दी अनुवाद/भावार्थ–निश्चित ही मनुष्यों के शरीर में रहने वाला महान् शत्रु आलस्य है। परिश्रम के समान कोई भी बन्धु (हितैशी) नहीं है, जिसको करके मनुष्य कभी दुःखी नहीं होता है।

विचित्रे खलु संसारे नास्ति किञ्चिन्निरर्थकम्।
अश्वश्चेद् धावने वीरः भारस्य वहने खरः।।

प्रसंग–प्रस्तुत पद्यांश हमारी पाठ्य–पुस्तक ''शेमुषी–द्वितीयो भागः'– के 'सभाषितानि' शीर्षक नामक पाठ से उद्धत किया गया है। इस पद्यांश में संसार में सभी की सार्थकता को सिद्ध करते हुए कहा गया है कि–

हिन्दी अनुवाद/भावार्थ– इस विचित्र संसार में निश्चय ही कुछ भी निरर्थक नहीं है। यदि घोड़ा दौड़ने में वीर है तो भार का वहन करने में गधा भी वीर है। अर्थात् संसार में सबका अपना–अपना महत्त्व है, कोई भी व्यर्थ की वस्तु नहीं है।

पिता यच्छति पुत्राय बाल्ये विद्याधनं महत्।
पिताऽस्य किं तपस्तेपे इत्युक्तिस्तत्कृतज्ञता।।

प्रसंग–प्रस्तुत पद्यांश हमारी पाठ्य–पुस्तक 'शेमुषी–द्वितीयो भागः' के 'सूक्तयः' शीर्षक पाठ से उद्धृत है। मूलतः यह पाठ तिरुवल्लुवर द्वारा तमिल भाषा में रचित 'तिरुक्कुरल' नामक ग्रन्थ से लिया गया है। इसमें मानवजाति के लिए जीवनोपयोगी सत्य का सरस एवं बोधगम्य पद्यों के द्वारा प्रतिपादन किया गया है। इस पद्यांश में पिता द्वारा पुत्र को बाल्यकाल में विद्याधन प्रदान किये जाने का प्रेरणास्पद वर्णन हुआ है।

हिन्दी अनुवादर/भावार्थ–पिता बचपन में पुत्र के लिए महान् विद्यारूपी धन देता है। 'इसके पिता ने क्या तपस्या की है' इस प्रकार का कथन ही उनके (पिता के) प्रति कृतज्ञता है।

शेखावाटी मिशन–100

त्यक्त्वा धर्मप्रदां वाचं परुषां योऽभ्युदीरयेत्।

परित्यज्य फलं पक्वं भुङ्क्तेऽपक्वं विमूढधीः।।

प्रसंग–प्रस्तुत पद्यांश हमारी पाठ्य–पुस्तक 'शेमुषी–द्वितीयो भागः' के 'सूक्तयः' शीर्षक पाठ से उद्धृत है। मूलतः यह पाठ तिरुवल्लुवर द्वारा तमिल भाषा में रचित 'तिरुक्कुरल' नामक ग्रन्थ से लिया गया है। इसमें मानवजाति के लिए जीवनोपयोगी सत्य का सरस एवं बोधगम्य पद्यों के द्वारा प्रतिपादन किया गया है। इस पद्य में धर्मयुक्त वाणी बालने तथा कठोर वाणीा का त्याग करने की प्रेरणा दी गई है।

हिन्दी अनुवादर/भावार्थ– जो धर्मयुक्त वाणी को छोड़कर कठोर वाणी को बोलता है, वह मूर्ख (अज्ञानी) पके हुए फल को छोड़कर कच्चा फल ही खाता है।

एक एव खगो मानी वने वसति चातकः

पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरन्दरम्।।

प्रसंग–प्रस्तुत पद्य हमारी पाठ्य–पुस्तक 'शेमुषी–द्वितीयो भागः' के 'अन्योक्तयः' शीर्षक पाठ से उद्धृत है। इस पद्य मे चातक पक्षी के माध्यम से स्वाभिमानी व्यक्ति के गुणों की प्रशंसा की गई है।

हिन्दी अनुवादर/भावार्थ– (कवि कहता है कि) एक ही स्वाभिमानी पक्षी चातक (पपीहा) वन मे रहता है। वह या तो प्यासा ही मर जाता है अथवा केवल इन्द्र से ही याचना करता है।

श्लोको का अन्वय

प्र. अधोलिखित श्लोकस्य अन्वयं मंजूषातः पदानि चित्वा लिखत।

श्लोक आलस्यं हिं मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः ।

नास्त्युधमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति नाक्सीदति।

अन्वयः मनुष्याणां (1) ......महान् शत्रुः (2) ....उद्यमसमः (3) ....न अस्ति।

यं कृत्वा (मनुष्यः) न (4)

मज्जुषा– बन्धु शरीरस्थः, अवसीदति, आलस्यम्

उत्तरः (1) ....शरीरस्थः (2) ....आलस्यम् (3) ....बन्धुः (4) ....अवसीदति

(2)

श्लोक : विचित्रे खलु संसारे नास्ति किच्चिन्निरर्थकम्।

अश्वश्चेद् धावने वीरः भारस्य वहने खरः ।।

अन्वयः विचित्रे ......(1)........खलु किच्चिद् (2) ....नास्ति। अश्वः चेत् (3) वीरः (तर्हि) भारस्य वहने.....(4) (वीरः अस्ति)

मज्जुषा धावने, संसारे, खरः निरर्थकम्

उत्तर (1) ....संसारे (2) ....निरर्थकम् (3) ....धावने (4) ....खर : (3)

श्लोक अवक्रता यथ चिते तथा वाचि भवेद् यदि।

तदेवाहुः महात्मानः समत्वमिति तथ्यतः।।

अन्वयः यथा ......(1) (अवक्रता भवेत्) तथा वाचि यदि (2) .... भवेत्, तदेव (3) .... तथ्यतः (4) ...... इति आहुः।

मज्जुषाः महात्मानंः, चित्ते, समत्वम्, अवकृत

उत्तर (1) ....चित्ते (2) ....अवक्रता (3) ....महात्मानः (4) ....समत्वम्

श्लोक त्यक्त्वा धर्मप्रदां वाचं पुरूषां योऽभ्युदीरयेत्।

परित्यज्य फलं पक्वं भुऽक्तेडपक्व विमूंढधीः ।।

अन्वयः यः (1) ....वाचं त्यक्ता (2) ....(वाचम्) अम्भुदीरयेत् (सः)

(3) ....पक्वं फलं (4) ....अपक्वं (फलं) भुड्क्ते।

मज्जुषा विमूढधीः धर्मप्रदां, परित्यज्य, परूषाम्

(1) .... धर्मप्रदां (2) ....परूषाम् (3) ....विमूढधीः (4) ....परित्यज्य

(5)

श्लोक एकेन राजहंसेन या शोभा सरसो भवेत्।

न सा बक सहस्त्रेण परितस्तीर वासिना।।

अन्वयः एकेन (1) सरसः या (2) भवेट। परितः (3) बक सहस्त्रेण

(4) (शोभा) न (भवति)

मज्जुषा शोभा, सा, राजहंसेन, तीरवासीना

उत्तर (1) राजहंसेन (2) शोभा (3) तीरवासीना (4) सा (6)

श्लोक एक एव खगो मानी वने वसति चातकः।

पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरन्दरम्।।

अन्वयः एक एव मानी (1)........... वने......... (2)। 1 .... सः वा पिपासितः (3)

पुरन्दरं (4) वा।

मज्जुषा वसति, याचते, म्रियतेः खगः चातक :

उत्तर (1) खगः चातकः (2) वसति (3) म्रियते (4) याचत

@SHEKHAWATIMISSION100

शेखावाटी मिशन 100 की कक्षा 10 एवं 12 के विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें

श्लोक लेखनम्

प्रश्नः– स्वपाठ्यपुस्तकाल, श्लोकद्वयं लिखत यद् अस्मिन् प्रश्नपत्रे न स्यात्।

1. आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः।
   नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वां यं नावसीदति।।

2. सेविताव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः।
   यदि दैवात् फलं नास्ति छांया केन निवार्यते।।

3. अमन्त्रमक्षरं नास्ति, नास्ति मूलमनौषधम् ।
   अयोग्यः पुरुषः नास्ति योजकस्तत्र दुर्लभः।।

4. संपत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपतां।
   उदये सविता रक्तो रक्तश्चास्तमये तथा।।

5. विचित्रे खलु संसारे नास्ति किञ्चिन्निरर्थकम्।
अश्वश्चेद् धावने वीरः भारस्य वहने खरः।।

6. पिता यच्छति पुत्राय बाल्ये विद्याधनं महत्।
पिताऽस्य कि तपस्तेपे इत्युक्तिस्तत्कृतज्ञता।।

7. एक एव खगो मानी वने वसति चातकः।
पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरन्दरम्।।

प्रश्न निर्माण

रेखांकित – पदमाधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरूत–

1. महानगरेषु : वाहनानां अनन्ताः पडक्तयः धावन्ति
2. प्रकृत्याः सन्निधौ वास्तनिकं सुखे विधते।
3. तत्र राजसिंहः नाम राजपुत्रः वसति स्म।
4. त्वं मानुषात् विभेषि।
5. आयम् अनेभ्यो दुर्बलः।
6. धेनूनां माता सुरभिः आसीत्।
7. गजः वन्यपशून् तुदन्तं शुण्डेन पोथयित्वा मास्यति।
8. सर्वे प्रकृतिमातरं प्रणमन्ति।
9. चौरस्य पादध्वनिना : अतिथिः प्रबुद्धः।
10. करूणापरो गृही तस्मै आश्रयं प्रायच्छत्।
11. संसारे विद्वांसः ज्ञानचक्षुर्भिः नेत्रवन्तः कृष्यन्ते।
12. धैर्यवान् लोके परिभवं न प्राप्नोति।
13. एतादृशीः भयावह घटना गढवाल क्षेत्रे घटिता
14. तदिदानीं भुकम्पकारणं विचारणीय तिष्ठति।
15. मालाकारः तौयैः तरोः पुष्टिं करोति।
16. भृंगाः रसामुकुलानिं समाश्रभन्ते।
17. चातकः वने वसति।

उत्तराणि

1. कुत्र वाहनानां अनन्ता : पङ्क्तयः धावन्ति ?
2. कस्याः सन्निधौ वास्तविकं सुखं विधते?
3. तत्र किं नाम राजपुत्रः वसति स्म ?
4. त्वं कस्मात् विभेषि ?
5. अयं केभ्यः दुर्बलः ?
6. काषां माता सुरभिः आसीत् ?
7. गजः वन्यशून् तुदन्तं केन पोथयित्वा मारयति ?
8. सर्वे कां प्रणमन्ति ?
9. कस्य पादध्वनिना अतिथि : प्रबुद्धः ?

शेखावाटी मिशन–100

10. करूणापरो गृही कस्मै आश्रयं प्रायच्छत् ?
11. संसारे के ज्ञानचक्षुर्भिः नेत्रवन्तः कथ्यन्ते ?
12. धैर्यवान कुत्र परिभवं न प्राप्नोति ?
13. कीदृशी भयावह घटना गढ़वाल क्षेत्रे घटिता ?
14. तदिदानीं किं विचारणीयं तिष्ठति ?
15. मालाकार : कैः तरोः पुष्टिं करोति ?
16. भृःङगः कानि समाश्रभन्ते।
17. चातकः कुत्र वसति ?

पर्यायपद

1. दशनैः	–	दन्तैः।	2. रसालम्	–	आम्रम्।	3. भृशम्	–	अत्यधिक।.
4. कान्तारे	–	वने।	5. निसर्गे	–	प्रकृत्याम्।	6. नष्टः	–	पलायितः।
7. जम्बुकः	–	श्रृगालः।	8. वेला	–	समयः।	9. तूर्णम्	–	शीघ्रम् ।
10. भामिनी	–	रूपवती स्त्री।	11. अङक्म्	–	क्रोडम्।	12. पशुपतिः	–	शिवः।
13. यमलौ	–	युगलौ।	14. अम्बा	–	जननी।	15. वयस्य	–	मित्रम्।
16. वयः	–	आयुः।	17. हिमकरः	–	चन्द्रः।	18. सोदर्यो	–	सहोदरौ।
19. सहस्रदीधितिः	–	सूर्यः।	20. वृषभः	–	बलीवर्दः।	21. सुतः	–	पुत्रः।
22. प्रवर्षः	–	वृष्टिः।	23. सुराधिपः	–	इन्द्रः।	24. उरगः	–	सर्पः।
25 करी	–	गजः।	26. खरः	–	गर्दभः।	27. सविता	–	सूर्यः।
28. हयाः	–	अश्वाः।	29. ध्रुवम्	–	निश्चितम्।	30. सुधियः	–	विद्वासः।
31. अनृतम्	–	अलीकम्।	32. भूरी	–	पर्याप्तम्।.	33. प्रबुद्ध	–	जागृतः।
34. क्रन्दनम्	–	रोदनम्।	35. चित्ते	–	मनसि।	36. पुत्राय	–	सुताय।.
37. अवक्रता	–	सरलता।	38. पावकः	–	अग्निः।	39. क्षितिः	–	पृथ्वीः।
40. समीरः	–	वायुः।	41. दारूणः	–	भयङ्करः।	42. विशीर्णाः	–	नष्टाः।
43. सरसः	–	तडागस्य।	44. पुरन्दरम्	–	इन्द्रम्।	45. अम्बूनि	–	जलानि।

विलोम पद

1. निर्मलम्	–	समलम्।.	2. अन्तः	–	बहिः।.	3. जीवनम्	–	मरणम्।.
4. स्वच्छ्म्	–	मलिनम्।.	5. सरलम्	–	वक्रम्।.	6. दुःखम्	–	सुखम्।.
7. राजपत्री	–	राजपुत्रः।.	8. श्वः	–	अद्य।.	9. कोमला	–	भयङ्करा।.
10. रक्षणाय	–	भक्षणाय।.	11. तत्र	–	यत्र।.	12. अधना	–	पुरा ।.
13. दिवाकरः	–	हिमकरः।.	14. प्रसन्ना	–	कुपिता।.	15 चन्द्रः	–	सूर्यः।.

शेखावाटी मिशन–100

16. सबल	–	दुर्बलः |.	17. जनक	–	जननी |.	18 आकाशे	–	भूमौ |.
19. तव	–	मम |.	20. बली	–	निर्बलः	21. मूर्खः	–	पण्डितः |.
22. सम्पतौ	–	विपतौ |.	23. मित्रम्	–	शत्रुः |.	24 पिकः	–	वायसः |.
25. सुलभः	–	दुर्लभः |.	26 अल्पवृक्षः	–	महावृक्ष |.	27. गत्वा	–	आगत्यः |.
28. रक्षकः	–	भक्षकः |.	29. समीपे	–	दूरे	30. अल्पम्	–	भूरि |.
31. प्रातः	–	सायम् |.	32. प्रदाय	–	आदाय |.	33. सुप्ता	–	प्रबुद्धा |.
34. सरलाम	–	परुषाम् |.	35. मूर्खाः	–	विद्वांसः |	36. यथा	–	तथा |.
37. पक्वम्	–	अपक्वम् |.	38. यदा	–	तदा |.	39. मानवः	–	दानवः |.
40. धरायाः	–	गगनस्य |.	41. दारुणम्	–	सरलम् |.	42. अभितः	–	परितः
43. पूर्णः	–	रिक्तः |.	44. अधमा	–	उत्तमा |.			

अपठित गद्यांश

सताम् आचारः सदाचारः इति कथ्यते। सज्जनाः यथा आचरन्ति तथैव आचरणं सदाचारो भवति। ते सर्वैः सह शिष्टतापूर्वकं व्यवहारं कुर्वन्ति। तेषु सत्याचरणं, वाक्संयमः, विनयः, अक्रोधः, क्षमा, धर्माचरणमित्यादयः सद्गुणाः दूश्यन्ते। सदाचारस्य सत्तयैव संसारे जनः उन्नतिं करोति। देशस्य, राष्ट्रस्य, समाजस्य, जनस्य च उन्नत्यै सदाचारस्य महती आवश्यकता वर्तते। सदाचारेणैव मनुष्यः ब्रह्मचारिणो भवन्ति। सदाचारेणैव शरीरं परिपुष्टं भवति। सदाचारेण बुद्धिः वर्धते। सदाचारेणौव मनुष्यः सत्यभाषणम् अन्यच्च सत्कर्म कर्तुं प्रवृत्तो भवति। अतएव पूर्वैः महर्षिभिः 'आचारः परमो धर्मः' इत्युक्तम्।

संसारे सर्वत्र सदाचारस्यैव महत्त्वं दृश्यते। ये सदाचारिणो भवन्ति, ते एव सर्वत्र आदरं लभन्ने। वेदरामायणमहाभारतेष्वपि सदाचारस्य महिमा वर्णिता वर्तते। सदाचाराभावेनैव चतुर्वेदविदपि रावणों राक्षस इति कथ्यते। अतः सर्वैः जनैः स्वोन्नत्यै सदा सदाचारः पालनीयः।

प्रश्नाः – I. एकपदेन उत्तरत –

(i) केषाम् आचारः सदाचारः इति कथ्यते?
(ii) केन बुद्धिः वर्धते?
(iii) कस्य सत्तयैव संसारे जनः उन्नतिं करोति?
(iv) महर्षिभिः आचारः कीदृशो धर्मः कथितः?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत –

(i) सज्जनाः सर्वैः सह कीदृशं व्यवहारं कुर्वन्ति?
(ii) के सर्वत्र आदरं लभन्ते?
(iii) कथं चतुर्वेदविदपि रावणो राक्षस इति कथ्यते?

III. अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत।

IV. भांषिककार्यम् –

(i) ' वर्धते' इति क्रियापदस्य गद्यांशे कर्तृपदं किमस्ति?

(ii) 'महर्षिभिः' इति विशेष्यपदस्य गद्यांशात् विशेषणपदं चित्वा लिखत।

शेखावाटी मिशन–100

(iii) 'ते सर्वैः सह शिष्टतापूर्वकं............।' इत्यत्र 'ते' सर्वनामपदस्थाने संज्ञापदं लिखत।

(iv) 'मनुष्यः' इत्यस्य गद्यांशात् विलोमपद चित्वा लिखत।

उत्तराणि–I. (i) सताम्। (ii) सदाचारेण। (iii) सदाचारस्य। (iv) परमः।

II. (i) सज्जनाः सर्वैः सह शिष्टतापूर्वकं व्यवहारं कुर्वन्ति।

(ii) सदाचारिणः सर्वत्र आदरं लभन्ते।

(iii) सदाचाराभावेन चतुर्वेदविदपि रावणो राक्षस इति कथ्यते।

III. सदाचारस्यं महत्त्वम।

IV. (i) बुद्धिः। (ii) पूर्वः। (iii) सज्जनाः। (iv) राक्षसः।

मानवस्य बौद्धिकविकासाय ज्ञानवर्धनाय च पुस्तकालयानां महत्त्वपूर्णं स्थानं वर्तते। पुस्तकालयेषु विविधपुस्तकानां संग्रहो भवति। अत्र विविधभाषाणां पत्र–पत्रिकादयोऽपि प्रतिदिनं आयान्ति। अस्माकं पुस्तकालयः नगरस्य रमणीये स्थाने वर्तते। अस्मिन् दशसहस्त्राणि पुस्तकानि सन्ति। अस्माकं पुस्तकालये हिन्दी–आंग्ल–संस्कृतभाषाणां पत्र–पत्रिकाः प्रतिदिन आयान्ति। अस्य समीपे एकः वाचनालयः वर्तते। यत्र बहवः जनाः, छात्राः, युवतयश्च प्रतिदिनं आगत्य स्वाध्यायं कुर्वन्ति।

अस्माकं पुस्तकालयस्य भवनं विशालं रमणीयञ्च वर्तते। अस्य पुस्तकालयस्य सर्वे जनाः प्रशंसां कुर्वन्ति। अस्माकं ज्ञानवर्धनाय अस्य महती भूमिका वर्तते। अयम् एकः आदर्शः पुस्तकालयः विद्यते।

प्रश्नाः–I. एकपदेन उत्तरत –

(i) पुस्तकालयेषु केषां संग्रहो भवति?

(iii) कस्य समीपे वाचनालयः वर्तते:?

(iii) अस्माकं पुस्तकालये कति पुस्तकांनि सन्ति

(iv) सर्वे जनाः पुस्कालयस्य किं कुर्वन्ति?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत –

(i) किमर्थ पुस्तकालयानां महत्त्वपूर्णं स्थानं वर्तते?

(ii) अस्माकं पुस्तकालयः कुत्र वर्तते?

(iii) पुस्तकालये के आगत्य स्वाध्यायं कुर्वन्ति?

III. अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत।

IV. निर्देशानुसारं प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत–

(i) ' पत्र–पत्रिकाः' इति कर्तृदस्य गद्यांशे क्रियापदं किमस्ति?

(क) सन्ति (ख) आयान्ति (ग) कुर्वन्ति (घ) वर्तते।

(ii) 'आदर्शः' इति विशेषणस्य गद्यांशात् विशेष्यपदं चित्वा लिखत।

(क) विद्यालयः (ख) वाचनालयः (ग) भवनः (घ) पुस्तकालयः

(iii) 'अस्मिन्' इति सर्वनामपदस्थाने संज्ञापदं लिखत।

(क) वाचनालये (ख) पुस्तके (ग) पुस्तकालये (घ) गृहे

(iv) 'निन्दाम्' इत्यस्य विलोमपदं गद्यांशात् चित्वा लिखत।

(क) प्रशंसाम् (ख) विशालम् (ग) दुःखम् (घ) हर्षम्

उत्तराणि–I. (i) विविधपुस्तकानाम्। (ii) पुस्तकालयस्य। (iii) दशसहस्राणि। (iv) प्रशंसाम्।

II. (i) मानत्रस्य बौद्धिकविकासाय ज्ञानवर्धनाय च पुस्तकालयानां महत्त्वपूर्णं स्थानं वर्तते।

(ii) अस्माक पुस्तकालयः नगरस्यं रमणीये स्थाने वर्तते।

(iii) पुस्तकालये बहवः जनारू, छात्रारू युवतयश्च आगत्य स्वाध्यायं कुर्वन्ति।

III. **अस्मांक पुस्तकालयः।**

IV. (i) (ख) (ii) (घ) (iii) (ग) (iv) (क)।

ज्ञानार्थक–विद्धातोंः विद्याशब्दः सिद्ध्यति। कस्यचिदपि वस्तुनः पदार्थस्य वा सम्यक् ज्ञानं विद्येति कथ्यते। वेदशास्त्र–विज्ञानादीनां साध्वनुशीलनं तत्वार्थज्ञानं च विद्येति स्वीक्रियते।

विद्याधन सर्वधनं प्रधानमस्ति। विद्यैव तद् धनम् यया मानवीयो मनोरथोऽभिलाषा वा पूर्यते। विद्ययैव कर्त्तव्याकर्त्तव्यज्ञानं धर्माधर्म परिज्ञानम् पुण्यापुण्यविवेकः लाभालाभावबोधश्च भवति। व्यये कुतेऽपि विद्या वर्धते।

अस्मिन् समये विद्यायाः अतिमहत्वं वर्तते। विद्याविहीनस्तु मानवः साक्षाद् पशुरेव वर्तते। विद्ययैव मनुष्यः सर्वत्र प्रतिष्ठां प्राप्नोति। विद्या एव जगति मनुष्यस्य उन्नतिं करोति। विद्या दुःखेषु विपत्तिषु च तस्य रक्षां करोति। विद्या कीर्ति धनं च ददाति। विद्या वस्तुतः कल्पलता इव विद्यते ।

प्रश्नाः –I. एकपदेन उत्तरत–

(i) ज्ञानार्थक–विद्धातोः कः शब्दः सिद्ध्यति? (ii) सर्वधनं प्रधानं किमस्ति?

(iii) व्यये कृतेऽपि का वर्धते? (iv) विद्याः वस्तुतः का इव विद्यते?

II. **पूर्णवाक्येन उत्तरत–**

(i) कीदृशं ज्ञानं विद्येति कथ्यते? (ii) क' मानवः साक्षाद् पशुरेव भवति?

(iii) विद्या किम् ददाति?

III. **अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत।**

IV. **भाषिककार्यम् –**

(i) 'प्राप्नोति' इति प्रदत्तविकल्पेभ्यः गद्यांशे कर्तृदं किमस्ति?

(ii) 'विद्याविहीनः' इति विशेषणस्य विशेष्यपदं किम्?

(iii) ".........तस्य रक्षां करोति।" इत्यत्र 'तस्य' सर्वनामपदस्थाने संज्ञापदं लिखत।

(iv) 'पुण्यः' इत्यस्य गद्यांशात् विलोमपदं चित्वा लिखत।

उत्तराणि–I. (i) विद्याशब्दः। (ii) विद्याधनम्। (iii) विद्या । (iv) कल्पलता इव।

II (i) कस्यचिदपि वस्तुनः सम्यक् ज्ञांन विद्येति कथ्यते।

(ii) विद्याविहीनः मानवः साक्षाद् पशुरेव भवति।

(iii) विद्या कीर्ति धने च ददाति।

III . **विद्याधनम्।**

IV (i) मनुष्यः। (ii) मानवः। (iii) मनुष्यस्य। (iv) अपुण्यः।

अस्मिन् संसारे असंख्याः भाषाः सन्ति। तासु भाषासु संस्कृत भाषा सर्वोत्तमा विद्यते। संस्कृता परिष्कृता दोषरहिता भाषा एव संस्कृत भाषा कथ्यते। इयमेव भाषा देवभाषा, गीर्वाणगीः, सुरवाणी इत्यादिभिः शब्दै संबोध्यते। एतानि नामानि एव अस्याः भाषायाः महत्त्वं सूचयन्ति।

संस्कृतभाषा जगतः सर्वासां भाषाणां जननी अस्ति। सर्वभाषाणां मूलरूप ज्ञानाय एतस्या आवश्यकता भवति। यादृर्शं महत् साहित्यं संस्कृत–भाषायाः अस्ति तादृशं अन्यासां भाषाणां नास्ति अस्यामेव भाषायां ब्राह्मण–ग्रन्थाः आरण्यकाः अध्यात्मविषयप्रतिपादिका उपनिषदः, वेदादयश्च सन्ति। आदिकाव्यं रामायणं वीरकाव्यं महाभारतमपि संस्कृतस्य गौरवं वर्धयतः। अनयोः ग्रन्थयोः विषयं गृहीत्वा एव विशालस्य (संस्कृत) साहित्यस्य रचना संजाता।

प्रश्नाः– I. एकपदेन उत्तरत–

(i) सर्वोत्तमा भाषा का विद्यते?

(ii) सर्वभाषाणां मूलरूपं ज्ञानाय कस्याः आवश्यकता भवति?

(iii) का भाषा जगतः सर्वासां भाषाणां जननी कथ्यते?

(iv) वीरकाव्यं किम् कथ्यते?

II. **पूर्णवाक्येन उत्तरत –**

(i) कीदृशी भाषा संस्कृतभाषा कथ्यते?

(ii) संस्कृतभाषा कैः शब्दैरू संबोध्यते?

(iii) कयोः ग्रन्थयोः विषयं गृहीत्वा संस्कृतसाहित्यस्य रचना संजाता?

III. **अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत।**

IV. **भाषिककार्यम् –**

(i) 'नामानि' इति कर्तृपदस्य गद्यांशे क्रियापदं किमस्ति?

(ii) 'असंख्याः' इति विशेषणस्य गद्यांशात् विशेष्यपदं चित्वा लिखत।

(iii) ''एतस्या..............।'' इत्यत्र 'एतस्याः' सर्वनामपदस्थाने संज्ञापदं लिखत।

(iv) 'संस्कृतभाषा' इत्यस्य पर्यायपदं किमस्ति?

उत्तराणि–I. (i) संस्कृतभाषा। (ii) संस्कृतभाषायारू। (iii) संस्कृतभाषा। (iv) महाभारतम्।

II. (i) संस्कृता परिष्कृता दोषरहिता भाषा एव संस्कृतभाषा कथ्यते।

(ii) संस्कृतभाषा देवभाषा, गीर्वाणगीः, सुरवाणी इत्यादिभिरू शब्दैः सम्बोध्यते।

(iii) रामायण–महाभारतयोः ग्रन्थयोरू विषयं गृहीत्वा संस्कृतसाहित्यस्य रचना संजाता।

III. **संस्कृतभाषायाः महत्त्वम् ।**

IV. (i) सूचयन्ति। (ii) भाषाः। (iii) संस्कृतभाषायाः (iv) सुरवाणी।

इदं हि विज्ञानप्रधानं युगम्। 'विशिष्टं ज्ञानं विज्ञानम्' इति कथ्यते। अस्यां शताब्द्यां सर्वत्र विज्ञानस्यैव प्रभावो दरीदृश्यते। अधुना नहि तादृर्श किमपि कार्य यत्र विज्ञानस्य साहाय्यं नापेक्ष्यते। आवागमने, समाचारप्रेषणे, दूरदर्शने, सम्भाषणे, शिक्षणे, चिकित्साक्षेत्रे, मनोरंजनकार्ये अन्नोत्पादने। वस्त्रनिर्माणे, कृषिकर्मणि तथैवान्यकार्यकलापेषु विज्ञानस्य प्रभावस्तदपेक्षा च सर्वत्रैवानुभूयते। सम्प्रति मानवः प्रकृतिं वशीकृत्य तां स्वेच्छया कार्येषु नियुक्ते । तथाहि वैज्ञानिकै रनेके आविष्काराः विहिताः। मानवजातेः हिताहितम् अपश्यद्भिः वैज्ञानिकैः राजनीतिविज्ञैर्वा परमाणुशक्ते अस्त्रनिर्माणे एव विशेषतः उपयोगो विहितः। तदुत्पादितं च लोकध्वंसकार्यम् अतिघोरं निर्घृणं च । अयं च न विज्ञानस्य दोषः न वा परमाणुशक्तेरपराधः, पुरुषापराधः खलु एषः। अतोऽस्य मानवकल्याणार्थमेव प्रयोगः करणीयः।

प्रश्नाः–1. एकपदेन उत्तरत–

(1) विशिष्टं ज्ञानं किं कथ्यते?

(2) अधुना सर्वत्र कस्य प्रभावो दृश्यते ?

(3) कैः अनेके आविष्काराः विहिताः ?

(4) विज्ञानस्य प्रयोगः कुत्र करणीय : ?

2. पूर्णवाक्येन उत्तरत –

(1) अधुना समस्तकार्यकलापेषु कस्य प्रभावः अनुभूयते ?

(2) सम्प्रति मानवः कां वशीकृत्य तां स्वेच्छया कार्येषु नियुक्ते ?

(3) अद्य वैज्ञानिकैः परमाणुशक्तेः विशेषतः कुत्र उपयोगो विहितः ?

3. उपर्युक्तगद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत।

4. भाषिककार्यम् –

(1) 'दरीदृश्यते' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किमस्ति ?

(2) 'विज्ञानप्रधानम्' इति विषेषणस्य गद्यांशे विशेष्यपदं किम् ?

(3) 'अस्याम्' इति सर्वनामपदस्य संज्ञापदं किमस्ति ?

(4) 'हितम् ' इत्यस्य गद्यांशे विलोमपदं किं प्रयुक्तम् ?

शेखावाटी मिशन 100 की कक्षा 10 एवं 12 के विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें

उत्तराणि – (1) विज्ञानम्। (2) विज्ञानस्य। (3) वैज्ञानिकैः । (4) मानवकल्याणर्धम्।

2. (1) अधुना समस्तकार्यकलापेषु विज्ञानस्य प्रभावः अनुभूयते।

(2) सम्प्रति मानवः प्रकृतिं वशीकृत्य तां स्वेच्छया कार्येषु नियुक्त।

(3) अद्य वैज्ञानिकैः परमाणुशक्तेः विशेषतः अस्त्रनिर्माणे एव उपयोगो विहितः।

3. विज्ञानस्य प्रभावः।

4. (1) प्रभावः (2) युगम् (3) शाताब्द्याम् (4) अहितम्

ये सत्यं पालयन्ति, ते सर्वोत्तमं धर्मं कुर्वन्ति। ये च सत्यं परित्यज्य असत्यं भजन्ते, ते महापातकं कुर्वन्ति। यतो हि असत्य भाषणेन स्वस्य हानिः नाशश्च भवतः । समाजस्य लोकस्य देशस्य च मिथ्याभाषणेन नाशः भवति । अत एव उच्यते नहि सत्यात् परो धर्मो नानृतात् पातकं परम् । सत्यस्य पालनार्थमेव महाराजो दशरथः प्रियं पुत्रं रामं वनं प्रैषयत् । राजा हरिश्चन्द्रः सत्य पालनार्थमेव सर्वाणि दुःखानि असहत। युधिष्ठिरः सत्यभाषणस्य प्रभावादेव विजयमलभत। महात्मागान्धिमहोदयः सत्यस्यैव सदा शिक्षामदात्। भारतस्य राजचिह्नेऽपि ''सत्यमेव जयते'' इत्यादरेण उल्लिख्यते ।

प्रश्नाः– 1. एकपदेन उत्तरत –

(i) सत्यभाषणस्य प्रभावात् युधिष्ठिरः कम् अलभत ?

(ii) राजा हरिश्चन्द्रः कानि सर्वाणि असहत ?

(iii) केन समाजस्य लोकस्य च नाशः भवति ?

(iv) ये असत्यं भजन्ते ते किं कुर्वन्ति ?

2. पूर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) के सर्वोत्तमं धर्मं कुर्वन्ति ?

(ii) किमर्थं दशरथः प्रियं पुत्रं रामं वनं प्रैषयत् ?

(iii) महात्मागान्धिमहोदयः कस्य एव सदा शिक्षामदात् ?

3. अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत ।

4. भाषिककार्यम् –

(i) 'असहत' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किमस्ति ?,

(ii) 'प्रियम' इति विशेषणस्य गद्यांशात् विशेष्यपदं चित्वा लिखत ।

(iii) 'दुःखानि' इति संज्ञापदस्य सर्वनामपदं किमस्ति ?

(iv) 'अनृतम्' इत्यस्य गद्यांशात् पर्यायपदं चित्वा लिखत ।

@SHEKHAWAT
IMISSION100

शेखावाटी मिशन 100 की कक्षा 10 एवं 12 के विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें

उत्तराणि – 1. (i) विजयम् । (ii) दुःखानि । (iii) मिथ्याभाषणेन । (iv) महापातकम्

2. (i) ये सत्यं पालयन्ति, ते सर्वोत्तमं धर्मं कुर्वन्ति ।

(ii) सत्यस्य पालनार्थं दशरथः प्रियं पुत्रं रामं वनं प्रैषयत् ।

(iii) महात्मागान्धिमहोदयः सत्यस्यैव सदा शिक्षामदात् ।

3. **सत्यस्य महत्त्वम् ।**

4. (i) हरिश्चन्द्रः । (ii) रामम्। (iii) सर्वाणि । (iv) मिथ्या।

शेखावाटी मिशन–100

सन्धि प्रकरण

1. हल (व्यंजन) सन्धि

(अ) श्चुत्व सन्धि

(i) हरिश्शेते – हरिः + शेते

(ii) सद्+ जनः – सज्जनः

(iii) सत् + चितः – सच्चितः

(iv) उद् + ज्वलः – उज्ज्वलः

(v) उत् + चारणम् – उच्चारणम

(ब) ष्टुत्व संधि

(i) कृष् + नः – कृष्णः

(ii) पेष् + ता – पेष्टा

(iii) तत् + टीका – तट्टीका

(iv) इष् + तः – इष्टः

(v) रामस् + षष्ठः – रामष्षष्ठः

(vi) राष् + त्रम् – राष्ट्रम्

(स) जशत्व सन्धि

(i) जगत् + ईशः – जगदीशः

(ii) वाक् + मयम् – वाग्मयम्

(iii) वाक् + ईशः – वागीशः

(iv) अच् + अन्तः – अजन्तः

(v) सुप् + अन्तः – सुबन्तः

(vi) षट् + आनन – षडाननः

(viii) लभ् + धः – लब्धः

(ix) बुध् + धिः – बुद्धिः

(x) क्षुभ् + धः – क्षुब्धः

(xi) दिक् + अम्बरः – दिगम्बरः

(xii) दिक् + गजः – दिग्गजः

(xiii) तत् + अहम् – तदहम्

(xiv) यत् + उक्तम् – यदुक्तम्

(द) चर्त्व संधि

(i) विपद् + कालः – विपत्कालः

(ii) तद् + फलम् – तत्फलम्

(iii) शरद् + कालः – शरत्कालः

(iv) उद् + पन्नः – उत्पन्नः

(v) सद् + कारः – सत्कारः

(vii) ककुभ् + प्रान्तः – ककुप्प्रान्तः

(द) अनुस्वार संधि

(i) सत्यम् + वद् – सत्यं वद

(ii) धर्मम् + चरति – धर्मंचरति

(iii) पाठम् + पाठ – पाठं पठ

(iv) भारतम् + वन्दे – भारतं वन्दे

(v) शिक्षकम् + प्रणमति – शिक्षकं प्रणमति

(vi) प्रियम् + वद – प्रियं वद

(vii) त्वम् + पठसि – त्वं पठसि

(viii) धूमम् + मुञ्चति – धुमं मुञ्चति

2. विसर्ग सन्धि

(अ) विसर्ग लोप सन्धि

(i) सः इच्छति – स इच्छति

(ii) एषः+ नमति – एष नमति

(iii) कृष्णः + इति – कृष्ण इति

(ब) उत्व संधि

(i) रामः + अवदत् – रामो अवदत्

(ii) गोविंदः + लिखति– गोविंदो लिखति

(iii) यशः + दा – यशोदा

शेखावाटी मिशन–100

(iv) एषः + ईक्षते – एष ईक्षते

(v) रामः + आगच्छति – राम आगच्छतिः

(स) स. सत्व सन्धि

(i) धनुः + टंकार – धनुष्टंकारः

(ii) राम + च – रामश्च

(iii) डयमानः + टिट्टिभिः– डयमानष्टिट्टिभिः

(iv) हरिः + त्राता – हरिस्त्राता

(v) मनः + तापः – मनस्तापः

(vi) निः + कपट – निष्कपटः

(vii) नमः + ते – नमस्ते

(viii) दारुणः + च – दारुणश्च

(iv) यशः + गानम् – यशोगानम्

(v) मनः + जः – मनोजः

(vi) नमः + नमः – नमोनमः

(vii) मनः + रथः – मनोरथः

(viii) मृगः + अपि – मृगोऽपि

(ix) चन्द्रः + अयम्– चन्द्रोऽयम्

(x) पुरूषः + अपि– पुरूषोऽपि

(xi) बालः + गच्छति– बालो गच्छति

(xii) कः + अयम्– कोऽयम्

(द) रूत्व सन्धि

(i) पत्युः + गृहम – पत्युर्गृहम्

(ii) मुनिः + गच्छति – मुनिर्गच्छति

(iii) पितुः + गृहम – पितुर्गृहम्

(iv) प्रकृतिः + एव – प्रकृतिरेव

(v) एतैः + नम्यते – एतैर्नम्यते

(vi) धेनुभिः + आगतम् – धेनुभिरागतम्

(vii) प्रातः + उदेति – प्रातरुदेति

(viii) मातुः + आदेशः –मातुरादेशः

(ix) पुनः + उवाच – पुनरुवाच

(x) द्वयोः + अपि – द्वयोरपि

(xi) तयोः + एकः– तयोरेकः

(xii) पदातिः + एव– पदातिरेव

(xii) कः + अयम्– कोऽयम्

समास–प्रकरणम्

(अ) अव्ययीभाव समास

(1) उपकृष्णम् – कृष्णस्य समीपम्

(2) उपग्रामम् – ग्रामस्य समीपम्

(3) उपनदि – नद्याः समीपम्

(4) उपङ्+ग+म् – गङ्गायाः समीपम्

(5) अनुविष्णु – विष्णोः पश्चाद्

(6) अनुगुणम् – गुणस्य पश्चाद्

(7) अनुरथम् – रथस्य पश्चाद्

(8) सचक्रम् – चक्रेण सहितम्

(ब) कर्मधारय समास

(1) पिताम्बरम् – पीतम् च तत् अम्बरम्

(2) महापुरुषः – महान् चासौ पुरुषः।

(3) कज्जलमलिनम् – कज्जलम् इव मलिनम्

(4) घनश्यामः – धन इव श्यामः

(5) नीलकमलम् – नीलं च तत् कमलम्

(6) मीननयनम् – मीन इव नयनम्

(7) मुखकमलम् – मुखं कमलं इव

(8) चन्द्रमुखम् – चन्द्रः इव मुखम्

शेखावाटी मिशन-100

(9) सचित्रम् – चित्रेण सहितम्

(10) निर्जनम् – जनानाम् अभावः

(11) निर्जलम् – जलस्य अभावः

(12) निर्मक्षिकम् – मक्षिकाणाम् अभावः

(13) प्रतिदिनम् – दिनं–दिनं प्रति

(14) प्रत्येकम् – एकं–एकं प्रति

(15) प्रतिकूलम् – कूलम् कूलम् प्रति

(16) यथेच्छम् – इच्छाम् अनतिक्रम्य

(17) यथाशक्ति – शक्तिम् अनतिक्रम्य

(18) यथाकालम् – कालम् अनतिक्रम्य।

(18) सकलम् – कलाभिः सहितम्

(19) साश्चर्यम् – आश्चर्येण सहितम्

(9) पुरुषव्याघ्रः – पुरुषः व्याघ्रः इव

(10) सुन्दरबालकः = सुन्दरः चासौ बालक

(11) वीरपुरुषः – वीरः चासौ पुरुषः.

(स) द्विगु समासः

(1) पञ्चपात्रम् – पञ्चानाम् पात्राणां समाहारः

(2) सप्तर्षिः – सप्तानां ऋषिणा समाहारः

(3) पञ्चवटी – पञ्चानाम वटानां समाहारः

(4) चतुर्युगम् – चतुर्णां युगानां समाहारः

(5) त्रिभुवनम् – त्रयाणां भुवनानाम् समाहारः

(6) अष्टाध्यायी – अष्टानां अध्यायानां समाहारः

(7) शताब्दी – शतस्य अब्दानां समाहारः

(द) बहुव्रीहि समासः

(1) नीलकण्ठः – नीलः कण्ठः यस्यः सः (शिवः)

(2) दशाननः – दस आननानि यस्य सः (रावणः)

(3) प्रक्षालितपादम् – प्रक्षालितौ पादौ यस्य तम् (जनम्)

(4) अनेक कोटिसारः – अनेक कोटि सारः (धनम्) यस्य सः

(5) विगलितसमृद्धिम् – विगलिता समृद्धिः यस्य तम् (पुरुषम्)

(6) चन्द्रशेखरः – चन्द्रः शेखरे यस्य सः (शिवः)

(7) चक्रपाणिः– चक्र पाणौ यस्य सः (विष्णुः)

(8) शूलपाणिः – शूलं पाणौ यस्य सः (शिवः)

(9) चतुर्मुखः – चत्वारि मुखानि यस्यः सः (ब्रह्मा)

(10) धनुष्पाणि – धनुः पाणौ यस्य सः (रामः)

(11) पाशाणहृदयः – पाषाणवत् हृदयः यस्य सः

(12) चतुराननः–चत्वारि आननानि यस्यः सः (ब्रह्मा)

(13) प्राप्तोदकः – प्राप्तं उदकं यं सः (ग्रामः)

(14) पीताम्बरः –पीतम् अम्बरं यस्यः सः (विष्णु)

(15) पतितपर्णः – पतितं पर्ण यस्मात् सः (वृक्षः)

(द) द्वन्द्वसमासः

(1) पितरौ – माता च पिता चं

(2) रामलक्ष्मणौ – रामःच लक्ष्मणः च

(3) धमार्थकाममोक्षाः– धर्मः च अर्थः च कामः च मोक्षः च

(4) वसन्तग्रीष्म शिशिराः – बसन्तः च ग्रीष्मः च शिशिरः च

(5) पार्वतीपरमेश्वरौ – पार्वती च परमेश्वरः च

(6) शिवकेशवौ – शिवः च केशवः च

(7) हरिःच हरःच – हरिहरौ

(8) जननमरणौ – जननं च मरणं च

(9) पत्रपुष्पफलानि – पत्रं–च पुष्पं च फलं च

(10) धनजनयौवनानि – धनं च जनं च यौवनं च

(11) पाणिपादम् – पाणी च पादौ च तेषां समाहारः

(12) सर्पनकुलम् – सर्पः च नकुलः च तयोः समाहारः

(13) अहोरात्रम् – अहश्च रात्रि च तयोः समाहारः

(14) आहारनिद्राभयम् – आहारं च निद्रा च भयं च

(15) छत्रं च उपानत् च – छत्रोपाहनम्

शेखावाटी मिशन–100

कारकाणि

1. **प्रथमा विभक्तिः–** (i) रामः पुस्तकं पठति । कारणम् कर्ता कारकस्य योगे।
(ii) हे बालका। यूयं कुत्र गच्छथ। कारणम् – सम्बोधनस्य योगे।
(iii) वयम् इमे जयन्तः इति नाम्ना जानीमः। कारणम् – 'इति' शब्दस्य योगे।

2. **द्वितीया विभक्तिः–** (i) बालकाः वेद पठन्ति। कारणम् – कर्म कारकस्य योगे।
(ii) ग्राम परितः क्षेत्राणि सन्ति। कारणम् 'परितः' योगे।
(iii) हा दुर्जनम्। कारणम् 'हा' योगे।
(iv) विद्यालयं निकषा देवालयं अस्ति। कारणम् 'निकषा' भोगे।
(v) नृपः सिंहासनम् अध्यास्ते। कारणम् 'अधिशीङ्स्थासां कर्म' सूत्रेण।
(vi) सुरेशः शय्याम् अधिशेते। कारणम् 'अधिशीङ्स्थासां कर्म' सूत्रेण।
(vii) कुलदीपः गृहम् अनुवसति। कारणम् 'उपान्वध्याङ्वसः' सूत्रेण।
(viii) हरिः बैकुण्ठं अधिवसति । कारणम् 'उपान्वध्याङ्वसः' सूत्रेण।
(ix) सुरेशः महेशं पुस्तकं याचते। कारणम् 'याच्' धातोः योगे।
(x) सः अजां ग्रामं नयति। कारणम् 'नी' धातोः योगे।
(xi) गोपालः गां दुग्धं दोग्धि। कारणम् – 'दुह्' धातोः योगे।
(xii) नदी क्रोशं कुटिला अस्ति। कारणम् 'कालाध्वनोरत्यंतसंयोगे' इति सूत्रेण।
(xiii) सुरेशः अत्र पञ्चदिनानि पठित। कारणम् 'कालाध्वनोरत्यंतसंयोगे' इति सूत्रेण।

3. **तृतीया विभक्ति :–** (i) रामः दुग्धेन रोटिका खादति। कारणम् करण कारकस्य योगे।
(ii) जागृति कलमेन लिखति। कारणम् करण कारकस्य योगे।
(iii) रामेण सह सीता वनं गतवती। कारणम् 'सह' योगे।
(iv) सीता गीतया साकं पठति। कारणम् 'साकं' योगे।
(v) सः नेत्रेण काणः अस्ति। कारणम् विकृताङ्गे तृतीया भवति।
(vi) साधुः पादेन खञ्जः। कारणम् विकृताङ्गे तृतीया भवति।
(vii) श्रेष्ठी शिरसा खल्वाटः विद्यते। कारणम् विकृताङ्गे तृतीया भवति।
(viii) सूरदासः नेत्राभ्याम् अन्धः आसीत् । कारणम् विकृताग्ङ़ो तृतीया भवति।
(ix) अलं विवादेन। कारणम् 'अलम्' योगे।
(x) अलं हसितेन। कारणम् 'अलम्' योगे।

4. **चतुर्थी विभक्तिः–** (i) नृपः निर्धनाय धनं यच्छति। कारणम् सम्प्रदान कारकस्य योग।

(ii) गणेशाय मोदकं रोचन्ते। कारणम्– 'रूच्यार्थानां प्रीयमाणः सूत्रेण।

(iii) शिशवे दुग्धं स्वदेते। कारणम्– 'रूच्यार्थानां प्रीयमाणः सूत्रेण।

(iv) पिता पुत्राय क्रुध्यति। कारणम् क्रुध् धातोः योगे।

(v) शिवाय नमः। कारणम् 'नम'' शब्दस्य योगे।

(vi) गणेशाय स्वस्ति। कारणम् 'स्वस्ति' शब्दस्य योगे।

(vii) दैत्येभ्यः हरिः अलम्। कारणम् 'अलम् (पर्याप्त अर्थ)' शब्दस्य योग।

(viii) शिष्यः गुरवे निवेदयति। कारणम् निवेद् धातोः योगे।

(ix) रामः स्वमित्राय कथयति। कारणम् – कथ् धातोः योगे।

(x) देवदत्तः यज्ञदत्ताय शतं धारयति। कारणम् 'धृ' धातोः योगे।

5. पञ्चमी विभक्तिः– (i) वृक्षात् पत्र पतति। कारणम् – अपादान कारकस्य योगे।

(ii) बालकः सिंहात् बिभेति। कारणम् 'भी' धातोः योगे।

(iii) महेश पापात् जुगुप्सते। कारणम् 'जुगुप्सा' योगे।

(iv) गंगा हिमालयात प्रभवति। कारणम् 'भुवः प्रभवः' सूत्रेण।

(v) गोमयात् वृश्चिकः जायते। कारणम् 'जनिकर्तुः प्रकृतिः' सूत्रेण।

(vi) कामात् क्रोध जायते। कारणम् 'जनिकर्तुः प्रकृतिः' सूत्रेण।

(vii) ज्ञानात् ऋते मुक्तिः न भवति। कारणम्– 'ऋते' शब्दस्य योगे।

(viii) छात्राः विद्यालयात् बहिः गच्छन्ति। कारणम् 'बहिः' शब्दस्य योगे।

(ix) यशवन्तः पठनात् अनन्तरं क्रीडाक्षेत्र गच्छति। कारनाम् 'अन्तर' योगे।

(x) नगरात् पृथक् आश्रमः आस्ति। कारणम् 'पृथक्' शब्दस्य योगे।.

6. षष्ठी विभक्तिः– (i) वृक्षस्य अधः बालकः शेते। कारणम् 'अधः' शब्दस्य योगे।

(ii) वनस्य समीपे नदी वहति। कारणम् 'समीपे' शब्दस्य योगे।

(iii) भवनस्य उपरि खगाः सन्ति। कारणम् 'उपरि' शब्दस्य योगे।

(iv) जनानां कृते मम सत्यप्रियता अस्ति। कारणम् 'कृते' पदयोगे।

7. सप्तमी विभक्तिः– (i) तिलषु तैलं विद्यते। कारणम् अधिकरण कारकस्य योगे।

(ii) नृपः सिंहासने तिष्ठति । कारणम् अधिकरण कारकस्य योगे।

¼iii) रामे वनं गते दशरथः प्राणान् अत्यजत्।कारणम् 'यस्य च भावेन भावलक्षणम् सूत्रेण।

(iv) पिता पुत्रे स्निह्यति। कारणम् स्निह् धातोः योगे।

शेखावाटी मिशन–100

अशुद्धि संशोधनम्

अशुद्धाः वाक्यानि

(1) सः नेत्रात् काणः अस्ति।	–	सः नेत्रेण काणः अस्ति।
(2) राजा भिक्षुकं वस्त्राणि ददाति।	–	राजा भिक्षुकाय वस्त्राणि ददाति।
(3) अलं विवादम्।	–	अलं विवादेन।
(4) ग्रामस्य परितः जलं अस्ति।	–	ग्रामं परितः जल अस्ति।
(5) रामस्य सह लक्ष्मणः।	–	रामेण सह लक्ष्मणः।
(6) हरिः वैकुण्ठे अधिशेते।	–	हरिः बैकुण्ठं अधिशेते।
(7) गुरुं नमः।	–	गुरवे नमः।
(8) विद्या विनयात् शोभते।	–	विद्या विनयेन शोभते।
(9) जनः सर्पेण बिभेति।	–	जनः सर्पात् बिभेति।
(10) बालकं फलं रोचते।	–	बालकाय फल रोचते।
(11) राजा भृत्ये क्रुध्यति।	–	राजा भृत्याय क्रुध्यति।
(12) वृक्षेण पत्राणि पतति।	–	वृक्षात् पत्राणि पतति।
(13) सत्यं मा प्रमद।	–	सत्यात् मा प्रमद।
(14) लोभेन क्रो धो भवति।	–	लोभात् क्रोधो भवति।
(15) पठनस्य अनन्तरम्।	–	पठनात् अनन्तरं।
(16) बीजे पादपः जायते ।	–	बीजात् पादपः जायते।
(17) कटम् आस्ते।	–	कटे आस्ते।
(18) माता गुरुतरा भूमि।	–	माता गुरुतरा भूमेः।
(19) वृक्षेभ्यः अधः छाया।	–	वृक्षाणां अधः छाया।
(20) रमा कार्यस्य कुशला।	–	रमा कार्येषु कुशला।

प्रत्यय प्रकरणम्

(1) कृत् प्रत्ययाः

(अ) शतृ प्रत्यय

प्रकृति +	प्रत्यय	पुल्लिग	स्त्रीलिङ्ग	नपुंसकलिङ्ग
पठ् +	शतृ	पठन्	पठन्ती	पठत्
अस् +	शतृ	सन्	सती	सन्
लिख् +	शतृ	लिखन्	लिखन्ती	लिखत्

शेखावाटी मिशन–100

पच्	+	शतृ	पचन्	पचन्ती	पचत्
दृश्	+	शतृ	पश्यन्	पश्यन्ती	पश्यती
गम्	+	शतृ	गच्छन्	गच्छन्ती	गच्छत्
भू	+	शतृ	भवन्	भवन्ती	भवत्
दा	+	शतृ	ददन्	ददती	ददत्
पा	+	शतृ	पिबन्	पिबन्ती	पिबत्
प्रच्छ्	+	शतृ	पृच्छन्	पृच्छन्ती	पृच्छत्
मिल्	+	शतृ	मिलन्	मिलन्ती	मिलत्
कृ	+	शतृ	कुर्वन्	कर्वन्ती	कुर्वत्

(ब) शानच् प्रत्यय

प्रकृति	+	प्रत्यय	पुल्लिग	स्त्रीलिङ्ग	नपुंसकलिङ्ग
सेव्	+	शानच्	सेवमानः	सेवमाना	सेवमानम्
लभ्	+	शानच्	लाभमानः	लभमाना	लभमानम्
मुद्	+	शानच्	मोदमानः	मोदमाना	मोदमानम्
वृत्	+	शानच्	वर्तमानः	वर्तमाना	वर्तमानम्
विद्य	+	शानच्	विद्यमानः	विद्यमाना	विद्यमानम्
कम्प्	+	शानच्	कम्पमानः	कम्पमाना	कम्पमानम्
मृ	+	शानच्	म्रियमाणः	म्रियमाणा	म्रियमाणम्
व्यथ्	+	शानच्	व्यथमानः	व्यथमाना	व्यथमानम्
कृ	+	शानच्	कुर्वाणः	कुर्वाणा	कुर्वाणम्

(स) तव्यत् प्रत्यय

प्रकृति	+	प्रत्यय	पुल्लिग	स्त्रीलिङ्ग	नपुंसकलिङ्ग
पठ्	+	तव्यत्	पठितव्यः	पठितव्या	पठितव्यम्
दा	+	तव्यत्	दातव्यः	दातव्या	दातव्यम्
कृ	+	तव्यत्	कर्तव्यः	कर्तव्या	कर्तव्यम्
नी	+	तव्यत्	नेतव्यः	नेतव्या	नेतव्यम्
क्री	+	तव्यत्	क्रेतव्यः	क्रेतव्या	क्रेतव्यम्
पच्	+	तव्यत्	पक्तव्यः	पक्तव्या	पक्तव्यम्
हन्	+	तव्यत्	हन्तव्यः	हन्तव्या	हन्तव्यम्

शेखावाटी मिशन-100

पा	+	तव्यत्	पातव्यः	पातव्या	पातव्यम्
रक्ष्	+	तव्यत्	रक्षितव्यः	रक्षितव्या	रक्षितव्यम्
नम्	+	तव्यत्	नन्तव्यः	नन्तव्या	नन्तव्यम्
श्रु	+	तव्यत्	श्रोतव्यः	श्रोतव्या	श्रोतव्यम्
दृश्	+	तव्यत्	द्रष्टव्यः	द्रष्टवया	द्रष्टव्यम्
जी	+	तव्यत्	जेतव्यः	जेतव्या	जेतव्यम्

(द) अनीयर् प्रत्यय

प्रकृति	+	प्रत्यय	पुल्लिंग	स्त्रीलिङ्ग	नपुंसकलिङ्ग
कृ	+	अनीयर्	करणीयः	करणीया	करणीयम्
दा	+	अनीयर्	दानीयः	दानीया	दानीयम्
हन्	+	अनीयर्	हननीयः	हननीया	हननीयम्
श्रु	+	अनीयर्	श्रवणीयः	श्रवणीया	श्रवणीयम्
पठ्	+	अनीयर्	पठनीयः	पठनीया	पठनीयम्
रक्ष्	+	अनीयर्	रक्षणीयः	रक्षणीया	रक्षणीयम्
दृश्	+	अनीयर्	दर्शनीयः	दर्शनीया	दर्शनीयम्
पूज्	+	अनीयर्	पूजनीयः	पूजनीया	पूजनीयम्
हस्	+	अनीयर्	हसनीयः	हसनीया	हसनीयम्

(इ) क्तिन प्रत्यय

प्रकृति	+	प्रत्यय	शब्द	प्रकृति		प्रत्यय	शब्द
कृ	+	क्तिन्	कृतिः	गम्	+	क्तिन्	गतिः
क्रम्	+	क्तिन्	क्रान्ति	स्तु	+	क्तिन्	स्तुतिः
नी	+	क्तिन्	नीतिः	स्था	+	क्तिन्	स्थितिः
सृज्	+	क्तिन्	सृष्टिः	भज्	+	क्तिन्	भक्तिः
दृश	+	क्तिन्	दृष्टिः				
श्रु	+	क्तिन्	श्रुतिः				

(फ) ल्युट् प्रत्यय

प्रकृति	+	प्रत्यय	शब्द	प्रकृति		प्रत्यय	शब्द
भू	+	ल्युट	भवनम्	वद्	+	ल्युट्	वदनम्

शेखावाटी मिशन–100

कृ	+	ल्युट	करणम्	क्रीड्	+	ल्युट्	क्रीडनम्
श्रु	+	ल्युट	श्रवणम्	पठ्	+	ल्युट्	पठनम्
कथ्	+	ल्युट	कथनम्	लिख्	+	ल्युट्	लेखनम्
रक्ष्	+	ल्युट	रक्षणम्	भिद्	+	ल्युट्	भेदनम्
हृ	+	ल्युट	हरणम्	मुद्	+	ल्युट्	मोदनम्

(ज) तृच् प्रत्यय

प्रकृति	+	प्रत्यय	शब्द	प्रकृति		प्रत्यय	शब्द
कृ	+	तृच्	कर्ता	श्रु	+	तृच्	श्रोता
दा	+	तृच्	दाता	नी	+	तृच्	नेता
ज्ञा	+	तृच्	ज्ञाता	दृश्	+	तृच्	दृष्टा
पठ्	+	तृच्	पठिता	सृज्	+	तृच्	सृष्टा

2. तद्धित प्रत्यय

अ. मतुप् प्रत्यय

प्रकृति	+	प्रत्यय	पुल्लिंग	स्त्रीलिङ्ग	नपुंसकलिङ्ग
धन	+	मतुप्	धनवान्	धनवती	धनवत्
गुण	+	मतुप्	गुणवान्	गुणवती	गुणवत्
रूप्	+	मतुप्	रूपवान्	रूपवती	रूपवान्
शक्ति	+	मतुप्	शक्तिमान्	शक्तिमती	शक्तिमत्
बुद्धि	+	मतुप्	बुद्धिमान्	बुद्धिमती	बुद्धिमत्
श्री	+	मतुप्	श्रीमती	श्रीमती	श्रीमत्
ज्ञान	+	मतुप्	ज्ञानवान्	ज्ञानवती	ज्ञानवत्
स्नेह्	+	मतुप्	स्नेहवान्	स्नेहवती	स्नेहवत्
हिम	+	मतुप्	हिमवान्	हिमवती	हिमवत्
फल	+	मतुप्	फलवान्	फलवती	फलवत्

ब. इन्/इनि प्रत्यय

प्रकृति	+	प्रत्यय	पुल्लिंग	स्त्रीलिङ्ग	नपुंसकलिङ्ग
धन	+	इनि	धनी	धनिनी	धनि
दण्ड	+	इनि	दण्डी	दण्डिनी	दण्डि

शेखावाटी मिशन–100

बल	+	इनि	बली	बलिनी	बलि
गुण	+	इनि	गुणी	गुणिनी	गुणि
सुख	+	इनि	सुखी	सुखिनी	सुखि
योग	+	इनि	योगी	योगिनी	योगि
कुमुद	+	इनि	कुमुदी	कुमुदिनी	कुमुदि

स. ठक् प्रत्यय

प्रकृति	+	प्रत्यय	पुल्लिंग	स्त्रीलिङ्ग	नपुंसकलिङ्ग
लोक	+	ठक्	लौकिकः	समाज + ठक् –	सामाजिकः
पुराण	+	ठक्	पौराणिकः	सप्ताह + ठक् –	साप्ताहिकः
धर्म	+	ठक्	धार्मिकः	वार्षिक + ठक् –	वार्षिकः

द. ठन् प्रत्यय

प्रकृति	+	प्रत्यय	पुल्लिंग	स्त्रीलिङ्ग	नपुंसकलिङ्ग
दण्ड	+	ठन्	दण्डिकः	धन + ठन् –	धनिकः
योग	+	ठन्	योगिकः	नाव + ठन् –	नाविकः

इ. त्व/तल प्रत्यय

प्रकृति	+	प्रत्यय	पुल्लिंग	स्त्रीलिङ्ग	नपुंसकलिङ्ग
मनुष्य	+	त्व/तल्	मनुष्यत्व/मनुष्यता	दीर्घ + त्व/तल	दीर्घत्वम्/दीर्घता
गुरु	+	त्व/तल्	गुरुत्व/गुरुता	देव + त्व/तल	देवत्वम्/देवता
लघु	+	त्व/तल्	लघुत्वम्/लघुता	पशु + त्व/तल	पशुत्वम्/पशुता
कवि	+	त्व/तल्	कवित्वम्/कविता	जड़ + त्व/तल	जड.त्वम/जड.ता

शेखावाटी मिशन–100

3. स्त्री प्रत्यय

अ. टाप् प्रत्यय

प्रकति	+	प्रत्यय	शब्द
अज	+	टाप्	अजा
शुद्र	+	टाप्	शुद्रा
चटक	+	टाप्	चटका
बालक	+	टाप्	बालिका
साधक	+	टाप्	साधिका
कारक	+	टाप्	कारिका

ब. ड़ीप् प्रत्यय

d r Z$ M+i ~= कर्त्री

नेतृ + ड.ीप् = नेत्री

श्रीमत् + ड.ीप् = श्रीमती

बुद्धिमत् + ड.ीप् = बुद्धिमती

पार्वत् + ड.ीप् = पार्वती

भवत् + ड.ीप् = भवती

रूपवत् + ड.ीप् = रूपवती

प्रत्ययों से सम्बन्धित महत्वपूर्ण ब्लु प्रिंट पर आधारित प्रश्नः–

(i) अस्माभिः सदैव अनुशासनं__________ । (पाल् + अनीयर्) पालनीयम्

(ii) जीवने परिश्रमस्य__________ भवति। (महत् +त्व) महत्वम्

(iii) अस्य मृतिकामयूरस्य __________ पश्य। (रम्य + त्व) ्रम्यत्वम्

(iv) विद्यालयस्य वार्षिकोत्सवे __________ नृत्यति। (कुमार + ङीप्) कुमारी

(v) भोगभवने न __________ । (रम् + अनीयर) रमणीयम्

(vi) पन्थानम् __________ जीवनस्य एकोननवतितमे वर्षे अनन्तयात्रायै प्रस्थितः।
(अनु + सृ + शतृ) अनुसरन्

(vii) तस्य माता ______ अस्ति। (चतुर + टाप) चतुरा

(viii) __________ बालकः पश्यति। (गम् + शतृ) गच्छन्

(ix) __________ धावकः मार्गे अपतत्। (धाव् + शतृ) धावन्

(x) इदं मधुरं दुग्धं__________। (पा + अनीयर) पानीयम्

(xi) नगरे __________ वसति (जन् + तल) जनता

(xii) सा __________ बालिका भस्तिा । (चपल + टाप) चपला

(xiii) मनुष्यः __________ प्राणी अस्ति। (समाज + ठक्) सामाजिकः

(xiv) मुनिः पुनरपि विशदी __________ अकथयत् (कृ + शतृ) कुर्वन्

(xv) अस्माकं देश __________ स्थानानि सन्ति। (दृश् + अनीयर्) दर्शनीयानि

(xvi) दुष्टाः जनाः __________ । (हन् + तव्यत्) हन्तव्याः

(xvii) __________ स्वर्गे वसति। (देव + तल्) देवता

(xviii) __________ जनयति। (महत् + कम्प् + ल्युट्) महाकम्पनम्

(xix) नमन्ति __________ जनाः। (गुण + इनि) गुणिनः

(xx) नरेन्द्र मोदी विश्वस्य सुप्रसिद्धः ________ अस्ति। (नेतृ + तृच्) नेता

(xxi) कालीदासः संस्कृतभाषायाः महान् ________ आसीत्। (ज्ञा + तृच्) ज्ञाता

(xxii) समयस्य __________ न अवरोधति। (गम् + क्तिन्) गतिः

(xxiii) इदं साक्षात् ईश्वरस्य ________ अस्ति। (दृश + ल्युट्) दर्शनम्

शब्द रूप प्रकणम्

1. छात्र (तृतीया विभक्तिः एकवचनम्) –छात्रेण

2. छात्र (सप्तमी विभक्तिः बहुवचनम्) – छात्रेषु

3. हरि (द्वितीया विभक्तिः एकवचनम्) – हरिम्

4. हरि (तृतीया विभक्तिः एकवचनम्) – हरिणा

5. हरि (चतुर्थी विभक्तिः एकवचनम्) – हरये
6. पितृ (तृतीया विभक्तिः एकवचनम्) – पित्रा
7. गो (द्वितीया विभक्तिः एकवचनम्) – ग्राम्
8. गो (सप्तमी विभक्तिः बहुवचनम्) – गोषु
9. गुरु (द्वितीया विभक्तिः एकवचनम्) – गुरुम्
10. गुरु (तृतीया विभक्तिः एकवचनम्) – गुरुणा
11. गुरु (चतुर्थी विभक्तिः एकवचनम्) – गुरवे
12. नदी (द्वितीया विभक्तिः एकवचनम्) – नदीम्
13. नदी (पंचमी विभक्तिः एकवचनम्) – नद्याः
14. नदी (सप्तमी विभक्तिः बहुवचनम्) – नदीषु
15. मातृ (तृतीया विभक्तिः एकवचनम्) – मात्रा
16. मातृ (षष्ठी विभक्तिः एकवचनम्) – मातुः
17. धेनु (द्वितीया विभक्तिः एकवचनम्) – धेनुम्
18. अस्मद् (प्रथमा विभक्तिः एकवचनम्) – अहम्
19. अस्मद् (प्रथमा विभक्तिः बहुवचनम्) – वयम्
20. अस्मद् (प्रथमा विभक्तिः द्विवचनम्) – आवाम्
21. अस्मद् (चतुर्थी विभक्तिः एकवचनम्) – मह्यम्
22. अस्मद् (षष्ठी विभक्तिः एकवचनम्) – मम
23. अस्मद् (षष्ठी विभक्तिः बहुवचनम्) – अस्माकम्
24. युष्मद् (प्रथमा विभक्तिः एकवचनम्) – त्वम्
25. युष्मद् (प्रथमा विभक्तिः द्विवचनम्) – युवाम्
26. युष्मद् (प्रथमा विभक्तिः बहुवचनम्) – यूयम्
27. युष्मद् (चतुर्थी विभक्तिः एकवचनम्) – तुभ्यम्
28. युष्मद (षष्ठी विभक्तिः एकवचनम्) – तव
29. सर्व पु० (प्रथमा विभक्तिः बहुवचनम्) – सर्वे
30. सर्व पु. (सप्तमी विभक्तिः बहुवचनम्) – सर्वस्मिन्
31. सर्व पु. (सप्तमी विभक्तिः बहुवचनम्) – सर्वेषु
32. तत् स्त्री. (प्रथमा विभक्तिः एकवचनम्) – सा
33. तत् स्त्री. (पंचमी विभक्तिः एकवचनम्) – तस्याः
34. नदी (तृतीया विभक्तिः एकवचनम्) – नद्याः
35. गुरु (षष्ठी विभक्तिः एकवचनम्) – गुरोः
36. छात्र (चतुर्थी विभक्तिः एकवचनम्) – छात्राय
37. अस्मद (द्वितीया विभक्तिः एकवचनम्) – माम्
38. युष्मद् (द्वितीया विभक्तिः एकवचनम्) – त्वाम्

शेखावाटी मिशन–100

धातु रूप प्रकरणम्

1. भू (लट् लकारस्यय प्रथम पुरुषे एकवचनम्) – भवति
2. भू (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे बहुवचनम्) – भवन्ति
3. भू (लट् लकारस्यय उत्तम पुरुषे एकवचनम्) – भवामि
4. भू (लट् लकारस्यय उत्तम पुरुषे बहुवचनम्) – भवामः
5. गम् (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्) – गच्छति
6. गम् (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे बहुवचनम्) – गच्छन्ति
7. गम् (लट् लकारस्य उत्तम पुरुषे एकवचनम्) – गच्छामि
8. गम् (लट् लकारस्य उत्तम पुरुषे बहुवचनम्) – गच्छामः
9. प्रच्छ् (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्) – पृच्छति
10. प्रच्छ् (लट् लकारस्य उत्तम पुरुषे एकवचनम्) – पृच्छामि
11. प्रच्छ् (लट् लकारस्य उत्तम पुरुषे बहुवचनम्) – पृच्छामः

12.	लिख् (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्)	–	लिखति
13.	लिख् (लट् लकारस्य उत्तम पुरुषे एकवचनम्)	–	लिखामि
14.	लिख् (लृट् लकारस्य उत्तम पुरुषे बहुवचनम्)	–	लिखामः
15.	लिख् (लृट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्)	–	लेखिष्यति
16.	लिख् (लृट् लकारस्य प्रथम पुरुषे बहुवचनम्)	–	लेखिष्यन्ति
17.	लिख् (लृट् लकारस्य उत्तम पुरुषे एकवचनम्)	–	लेखिष्यामि
18.	लिख् (लृट् लकारस्य उत्तम पुरुषे बहुवचनम्)	–	लेखिष्यामः
19.	लिख् (लोट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्)	–	लिखतु
20.	भी (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्)	–	बिभेति
21.	दा (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्)	–	ददाति
22.	दा (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे बहुवचनम्)	–	ददति
23.	जन् (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्)	–	जायते
24.	कृ (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्)	–	करोति
25.	कृ (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे बहुवचनम्)	–	कुर्वन्ति
26.	कृ (लट् लकारस्य मध्यम पुरुषे द्विवचनं)	–	कुरुथः
27.	कृ (लट् लकारस्य उत्तम पुरुषे एकवचनम्)	–	करोमि
28.	कृ (लोट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्)	–	करोतु
29.	कृ (लङ् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्)	–	अकरोत्
30.	कृ (लङ् लकारस्य प्रथम पुरुषे बहुवचनम्)	–	अकुर्वन्
31.	क्रीड् (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्)	–	क्रीडति
32.	क्रीड् (लट् लकारस्य उत्तम पुरुषे बहुवचनम्)	–	क्रीडन्ति
33.	क्रीड् (लट् लकारस्य उत्तम पुरुषे एकवचनम्)	–	क्रीडामि
34.	क्रीड् (लट् लकारस्य उत्तम पुरुषे बहुवचनम्)	–	क्रीडामः
35.	सेव् (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचने)	–	सेवते
36.	सेव् (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे बहुवचनम्)	–	सेवन्ते
37.	लभ् (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे एकवचनम्)	–	लभते
38.	लभ् (लट् लकारस्य प्रथम पुरुषे बहुवचनम्)	–	लभन्ते

@SHEKHAWAT IMISSION100

शेखावाटी मिशन 100 की कक्षा 10 एवं 12 के विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें

उपसर्ग–प्रकरणम्

परिभाषा – शब्द या धातु (क्रिया) के पूर्व जो पद जोड़े या लगाये जाते हैं वे उपसर्ग कहलाते हैं।

उपसर्ग 22 होते हैं।, (द्वाविंशतिः)

हमारे पाठ्यक्रम में 8 उपसर्ग ही हैं।

1. अव	2. अप	3. अधि	4. निस्
5. निर्	6. दुर्	7. आङ् (आ)	8. उत्.

1. अव – अवज्ञा, अवशेषः, अवसरः, अवग्रहः, अवरोधः, अवरोहः, अवकाशः, अवगुणः, अवतारः, अवनतिः अवधारणा, अवसादः, अवस्था, अवमानना।

2. अप – अपवादः, अपव्ययः, अपकारः, अपकर्ष, अपमान, अपराधः, अपयशः, अपादानम्, अपहरति। अपहरणम्।

3. अधि – अध्यक्षः अधिहरिः, अधिकारी, अधिलोकम्। अध्यास्ते, अधिवसति, अधिशेषः,।

अधि + स्था = अधितिष्ठति।, अधि + स्थाता = अधिष्ठाता। अधि + स्थानम् = अधिष्ठानम्।

4. निस् – निष्प्राणः, निश्चलः, निश्चितः, निष्काम, निश्चय, निश्छलः, निष्कर्शः, निष्पन्नः, निष्फलम्।

5. निर् – निरादरः, निर्वाहः, निर्यात, निर्धनः, निर्वाणः, निर्जन्म, निर्वेद, निर्देशः, निर्धारणम्, निर्माणम्, निर्णायकः, निरीक्षणम्। । निर्णयः।

6. दुर् – दुर्गमः, दुराचरणम्, दुराचार, दुर्व्ययहारः, दुर्वचनम्, दुर्दशा, दुर्जनः, दुर्गन्धः, दुर्गतिः, दुरवस्था, दुर्योधनः, दुर्भाग्यम्, दुर्लभः, दुराशा। दुर्बुद्धिः।

7. आङ् (आ) – आदरः, आचारः, आगमनम्, आपत्तिः, आहारः, आमरणम्, आधारः आचरणम् आकर्षणम्।

आ + नी = आनयति।

8. उत् – उज्ज्वलः, उत्कर्षः, उत्तरम्, उत्सवः, उत्पतिः, उत्साहः,।. उत्प्रेक्षा, उन्नतिः,1.

उत् + हारः = उद्धारः। उत् + थानम् = उत्थानम् ।.

शेखावाटी मिशन–100

अव्यय

सदृशं त्रिषु लिङ्ग्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ।

वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम् ।।

तीनों लिगों में, सभी विभक्तियों और सभी वचनों में जो समान ही रहता है। रूप में परिवर्तन नहीं होता वह अव्यय होता हैं।

सामान्य – परिचयम

वाक्ये अव्ययानां प्रयोगः।

नूनं सः सत्यं वदति ।.

वृक्षस्य उपरि खगाः तिष्ठन्ति।,

पुरा पाटिलिपुत्रनगरे नन्दः नाम राजा आसीत।

क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ।

ग्रामाद् बहिः उद्यानमस्ति।.

त्वम् एव माता च पिता त्वमेव।

ज्ञानं बिना न मुक्तिः।

अहं श्वः जयपुरं गमिष्यामि।

वृक्षस्य अधः जनाः सन्ति।

सहसा कदापि कार्याणि न कुर्यात्।

परिश्रमं विना कुत्र साफल्यम्।

पुरा संस्कृतं जनभाषा आसीत।

क्रियां विना नरः अकर्मण्यः भवति।

नीचैः विघ्न भयेन खलु न प्रारभ्यते।

सः उच्चैः अहसत्।

यथा राजा तथा प्रजा भवति।

कदापि असत्यं मा वदतु।

नक्तम् दधि न भुञ्जीत।

सिंहः उच्चैः गर्जति।

जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गाद् अपि गरीयसी।

सदा सत्यम् एव विजयति।

पुरा संस्कृतं जनभाषा आसीत्।

क्रियां विना ज्ञानं भारः।

न प्रयोजनमन्तरा चाणक्यः स्वप्नेऽपि चेष्टते।

प्रवृतिसाराः खलु मादृशां गिरः।

अर्जुनः तूष्णीं बभूव।

नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण।

विपदि उच्चैः धैर्यम्।

यदा मेधाः गर्जन्ति तदा वर्षा भवति।.

अलं क्रोधेन। अलं कलहेन।.

विद्यालये अद्य वार्षिकोत्सवः आस्त।

सदा सत्यम् एव विजयति।

कर्मणा एव नरः पूज्यते।

मह्यम् ईषद् जलं देहि।

धिक् मूर्खम्

पुरा दशरथः नाम राजा आसीत्।

धनं विना जीवनं व्यर्थम्।

यत्र–यत्र धूमः तत्र–तत्र अग्निः।

गजः शनैः शनैः चलति।

ईश्वरः सर्वत्र व्यापकः अस्ति।.

ग्रामात् बहिः नही प्रवहति।

यथा गुरुः तथा शिष्यः।

शशिना सह याति कौमुदी।

अन्तरा त्वां मां हरिः।

नीरीं विना निष्फला लोकयात्रा।

सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् ।

श्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चापराह्णिकम्।

नद्याः जलं नीचैः गच्छति।

भस्मी भूतस्य देहस्य पुनरागमनं कुतः।

संख्या ज्ञानम

1. 165 - पञ्चषष्ट्यधिकषतम्।
2. 300 – त्रिषतम्।
3. 517 – सप्तदषाधिकपञ्चषतम्।
4. 650 – पञ्चाषदधिकषट्षतम्।
5. 840 – चत्वारिंषदधिकाष्टषतम्।
6. 201 – एकाधिकद्विषतम्।
7. 751 – एकपञ्चाषदधिकसप्तषतम्।

8. 521 – एकविंषत्यधिकपञ्चषतम्।

9. 140 – चत्वारिंषदधिकषतम्।

10. 183 – त्र्यषीत्यधिकैकषतम्।

प्रार्थना–पत्र एवं पत्र

श्री सरस्वत्यै नमः

प्रार्थना–पत्रम्

1. भवान् राजकीय– आदर्श–उच्चमाध्यमिक विद्यालय कञ्चन पुरस्य दशम्याः कक्षायाः छात्रः सोमनाथ, आस्ति स्वविद्यालयस्य प्रधानाचार्य, आवश्यक कार्यवशात पञ्चदिनस्य अवकाशार्य प्रार्थनापत्रं लिखत्।

उत्तरम्

सेवायाम्,

श्रीमन्तः प्रधानाचार्य महोदयः,

राजकीय– उच्च माध्यमिक विद्यालयः,

कञ्चनपुरम्।

विषयः – पञ्चदिनस्य अवकाशार्थ प्रार्थना–पत्रम्।

महोदयः,

उपर्युक्त विषयान्तर्गत निवेदनम् व्यस्ति यत मम् गृहे अत्यावश्यकं कार्य वर्तते। अतः अहं विद्यालयम् आगन्तुं न शक्नोमि।

अतः शर्मना व्यस्ति यत्वि .... तः .... दिनांकपर्यन्तं पञ्चदिनदय अयकाशं स्वीकृत्य माम् अनुग्रहीष्यन्ति ।

दिनांक .... भवदाकारी शिष्यः

सोमनाथः

कक्षा–दशमी

2. स्वं देवांशः मत्वा स्वस्थय बिद्यालयस्य प्रधानाचार्याय स्थानान्तरण प्रमाणपत्र प्राप्त्यर्थम् प्रार्थनापत्रम लिखत।

उत्तरम

सेवायाम,

श्रीमन्तः प्रधानाचार्य महोदयः,

राजकीय उच्च माध्यमिक विद्यालय;

सीकर ।

विषयः – स्थानान्तरण–प्रमाण–पत्र प्राप्तयर्भम्।

महोदयः,

सविनय निवेदनम् अस्ति यत् मम् पितुः स्थानान्तरणं जयपुर नगरे सञ्जातम्। अतः अहमऽपि तत्रैव गत्वा अध्ययनं कर्तुमः इच्छायः ।

अतः प्रार्थना अस्ति यत् मह्यं स्थानान्तरणं प्रमाणपत्र प्रदाय अनुग्रहीष्यन्ति श्रीमन्तः।

दिनांकः भवदाज्ञाकारी शिष्यः

.... देवांश :

कक्षा – दशमी

3. भवान् रमेश : विद्यालयस्य शुल्कमुक्तयर्थ स्वस्य प्रधानाचार्याय प्रार्थना पत्रं लिखत ।

उत्तरम

सेवायाम,

श्रीमन्तः प्रधानाचार्य महोदयः,

राजकीय उच्च माध्यमिक विद्यालयः,

मुण्डवाड़ा (सीकर)।

विषयः – शुल्कमुक्तयर्भ प्रार्थना पत्रम्।

महोदयः,

उपर्युक्त विषयान्तर्गत निवेदनम् अस्ति, यत् अहं भवतां विद्यालये, दशम्यां कक्षायां पठामि। मम पिता अतीव निर्धनः अस्ति । अतः मम परिवारस्य आर्थिकदशा समीचीनां नास्ति। मम पिता मदीयं विद्यालय शुल्क प्रदातु असमर्थ अस्ति।

अतः प्रार्थना अस्ति यत् मह्यं शुल्कमुक्ति प्रदाय अनुग्रहीष्यन्ति श्रीमन्तः।

दिनांकः .... भवदाज्ञाकारी शिष्य

रमेशः

कक्षा –दशमी

शेखावाटी मिशन–100

4. भवाम् संजयः अस्ति। । अस्वाथ्य कारणेन अवकाशार्थ प्रार्थना पत्र लिखत ।

उत्तरम

सेवायाम,

श्रीमन्तः प्रधानाचार्य महोदयः,

राजकीय उच्च माध्यमिक विद्यालयः,

मुकुन्दपुरा (सीकर)।

विषयः – अस्वस्थाकारणात् प्रार्थना–पत्रम

महोदयः,

उपर्युक्त विषयान्तर्गत निवेदनम् अस्ति यत् अहम् गत् दिवसात् अतीव रुग्णः अस्मि। अतः अस्मात् कारणात् अहं विद्यालयम् व्यागन्तुं न शक्नोमि ।

अतः प्रार्थना अस्ति यत् दि. .... तः .... पर्यन्तं दिनअयस्य अवकाशं स्वीकृत्य माम अनुग्रहीष्यन्ति श्रीमन्तः ।

दिनांक ....

भवदाज्ञाकारी शिष्यः

संजयः

कक्षा – दशमी

प्रश्न 43. **भवान् राजेषः। दषमी कक्षायां पठति। भवतः मित्रं प्रति संस्कृते एकं पत्रं लिखत, यस्मिन् भवतः विद्यालयस्य वार्षिकोत्सवस्य वर्णनं स्यात्।**

अथवा

स्वविद्यालयस्य वार्षिकोत्सवं वर्णयन्तः मित्रं प्रति अधोलिखितमपूर्णं पत्रं मञ्जूषायां प्रदत्तपदसहायतया पूरयित्वा पुनः उत्तरपुस्तिकायां लिखत।

[प्रणामाः, परीक्षाभवनात्, षिक्षानिदेषकः, मया, वार्षिकोत्सवः, व्यस्ताः, अस्माकम्, योग्येभ्यः, मित्रम्]

....

दिनांकाः .24-03-20XX

प्रियः .... ।

.... तव पत्रम् अधिगतम्। मया पत्रेण ज्ञातं गतसत्ताहे विद्यालस्य .... आसीत्। त्वं सर्वे अध्यापकाः च .... अतिष्ठन्। कार्यक्रमस्य मुख्यातिथिः .... आसीत्। सः .... कार्यक्रमस्य प्रषंसाम् अकरोत् स .... छात्रेभ्यः पुरस्कारान् प्रायच्छत्।

पितृभ्यां सादरं .... ।

भवतः ....

राजेषः

परीक्षाभवनात्

दिनांकाः 24-03-20XX

उत्तरम् – (i) परीक्षाभवनात् (ii) मित्रम् (iii) मया (iv) वार्षिकोत्सवः (v) व्यस्ताः (vi) शिक्षानिदेशकः (vii) युस्माकं (viii) योग्येभ्यः (ix) प्रणामाः

प्रष्न 67. **भवान् उमेषः। उदयपुरनगरे छात्रावासे स्थित्वा अध्ययनं करोति। छात्रावासे स्वदिनचार्यायाः वर्णनम् कुर्वन् स्वातारं प्रति लिखितं पत्रं पूरयित्वा पुनः लिखत। षब्दचयनं मञ्जूषातः कुरूत।**

[विद्यालयात्, सन्तोषः, सार्धचतुर्वादने, पादोनसत्तवादने, अध्ययनस्य, घण्टाद्वयम, विषेषतया, छात्रावासतः, उत्थाय, उमेषः]

(i) ....

तिथि : 20XX

पूजनीयते मातः !

सादरं प्रणामाः।

शेखावाटी मिशन–100

अहम् अत्र कुशलः। भवत्याः पत्रम् प्राप्य मनसि (ii) .... जातः यत् पितृमहोदयः इदानीम् पूर्णरूपेण स्वस्थोऽस्ति। सः मम स्वास्थ्यस्य (iii) .... च विषये चिन्तिः आसीत्। परं चिन्तायाः न कोऽपि विषयः। अहम् प्रतिदिनं प्रातः चतुर्वादने (iv) .... व्यायामं कृत्वा (v) .... पठामि। ततः स्नात्वा दुग्धादिकं च पीत्वा (vi) .... विद्यालयं गच्छामि। द्विवादने (vii) .... आगत्य भोजनं कृत्वा विश्रामं करोमि। (viii) .... उत्थाय गृहकार्यं करोमि। संस्कृतविषये अहम् (ix) .... परिश्रमं करोमि। पितृमहाभागानाम् चरणयोः प्रणामाः कथनीयाः।

भवत्याः प्रियः पुत्रः

(x) ....

उत्तराणि – (i) छात्रावासतः (ii) सन्तोषः (iii) अध्ययनस्य (iv) उत्थाय (v) घण्टाद्वयम् (vi) पादोनसप्तवादने (vii) विद्यालयात् (viii) सार्धचतुर्वादने (ix) विषेषतया (x) उमेषः

प्रश्न 40. भवती हर्षिता झालरापाटनगरे निवसति। स्वस्य सखीं मनीषां प्रति संस्कृते एकं पत्रं लिखत, यस्मिन् भवत्याः दिनचर्यायाः वर्णनं स्यात्।

अथवा

स्वस्य दिनचर्याविषयकं सखीं प्रति अधोलिखितमपूर्णपत्रं मञ्जूषायां प्रदत्तपदसहायतया पूरयित्वा पुनः उत्तरपुस्तिकायां लिखत।

[क्रीडामि, उत्तिष्ठामि, मनीषा, नववादनतः, सखी, झालापाटनतः, पत्रेण, नमस्ते, विद्यालयं, दिनचर्या, भोजनं, चिरात्, व्यायामं, पठामि, प्रणतिः, कुषलिनौ]

शेखावाटी मिशन–100

....

दिनांकाः 9-12-20XX

प्रियसखि .... ।

सस्नेहं .... ।

अत्र सर्वं कुषलम्।

भवती अपि कुषलिनी इति मम आषा। अद्य .... तव पत्रं अहमतीव हर्षमनुभवमि। भवती मम .... ज्ञातुम् इच्छति। अतः तद्विषये लिखामि।

अत्र अहं पञ्चवादने .... । सार्धपचंवादनात् सार्धषड्वादनपर्यन्तं .... करोमि। .... अध्ययन प्रचलति। दषवादने भोजनं कृत्वा .... गच्छामि। सायं पचवादने .... । सप्तवादने संध्यादिकं .... कृत्वा .... करोमि। रात्रौ दषवादनपर्यन्तं .... ।

गृहे पितरौ स्तः .... । स्वपरिवारे पूज्यजनेभ्यो मम .... निवेदनीया। यदा कदाचित् .... वार्तांसूचयतु।

षेषं कुषलम्।

भवदीया प्रिया ....

हर्षिता

झालारापाटनतः

प्रियसखि मनीषा! दिनांकाः 9-12-20XX

उत्तराणि – (i) मनीषाः (ii) नमस्ते (iii) चिरात् (iv) दिनचर्या
(v) उतिष्ठामि (vi) व्यायामं (vii) नववादनतः (viii) विद्यालयं
(ix) क्रिडामि (x) भोजनं (xi) पठामि (xii) कुशलिनौ
(xiii) प्रणतिः (xiv) पत्रेण (xv) सखी

वार्तालाप लेखनम

1. मञ्जूषायाः उचितपदैः 'ग्रीष्मावकाश' इति विषये वार्तालाप पूरयत –

[गतमासे, मया, तत्र, अतिरमणीयः, त्वं, अपश्यः, अगच्छम्, कदा]

विजयः – अजय! ग्रीष्मावकाशे (i) .... कुत्र अगच्छः ?

अजयः – विजय! अहं ग्रीष्मावकाशे अरुणाचलप्रदेशम् (ii) ....!

विजयः – अहो (iii) .... सः प्रदेशः।

अजयः – आम्, (iv) .... याकपशुम् अपश्यम्।

विजयः – किं त्वं गोम्पामन्दिरं न (v) .... ?

अजयः – (vi) .... सह मम जननी जनकः च आस्ताम् । वयं सर्वे गोम्पामन्दिरं अगच्छाम ?

विजयः – यूयं (vii) .... ततः आगच्छत ?

अजयः – वयं (vii) .... एव आगच्छाम ।

उत्तरम (i) त्वं, (ii) अगच्छाम् , (iii) अतिरमणीयः, (iv) तत्र,
(v) अपश्यः, (vi) मया, (vii) कदा, (viii) गतमासे

2. मञ्जूषातः उचितानि पदानि गृहीत्वा 'धूम्रपान – निवारणाय' इति विषये गुरूशिषयोः वार्तालापं पूरयत –

[गन्तुम् , अस्य , तुभ्य , धूम्रपानं , स्वास्थ्य , प्रेरणीयाः , मया , दुर्व्यसनस्य]

सोहनं – गुरूवर! अहं पश्यामि विद्यालये केचन छात्राः (i) .... कुर्वन्ति।

गुरुः – वत्स ! धूम्रपान (ii) .... विनाशकमस्ति।

सोहनः – गुरुवर । कोऽस्य (iii) .... निवारणोपायः।

गुरूः – पुत्र ! जन – जागर्तिरेव (iv) .... दुर्व्यसनस्य निवारणोपायः।

सोहनः – गुरुवर ! (v) .... किं करणीयम?

गुरूः – त्वया छात्राः (vi) .... यत् अस्माभिः धूम्रपानं न करणीयम्।

सोहनः – गुरूवर! एवमेव करोमि। अधुना अहं (vii) .... इच्छामि।

गुरूः – वत्स! महत्वपूर्ण विषयोपरि वार्तां कर्तु (viii) .... धन्यवादं ददामि।

उत्तरम् (i) धूम्रपानं (ii) स्वास्थ्य (iii) दुर्व्यसनस्य (iv) अस्य

(v) मया (vi) प्रेरणीयाः (vii) गन्तुम् (viii) तुभ्यं

3. मञ्जूषायाः उपयुक्तपदानि गृहीत्वा पितापुत्रयोः मध्ये योगदिवसविषये वार्तालापं पूरयतु –

[कुर्वन्ति , आगच्छ , जूनमासस्य , कार्यक्रमाः , शक्नोमि , अस्माकम् , योगदिवसे]

पुत्रः – भो पिताः! (i) .... 21 दिनांके कः दिवसः भवति?

पिता – अरे! तस्मिन देने तु (ii) .... भवति।

पुत्रः – योगदिवसे (iii) .... भवन्ति।

पिता – (iv) .... विश्वेजनाः प्रणायामं व्यायामं च कुर्वन्ति।

पुत्रः – योगेन (v) .... स्वास्थ्यं सम्यक् भवति वा?

पिता – आम्। ये योगं (vi) .... ते रूग्णाः न भवन्ति।

पुत्रः – तर्हि अहम् अपि योगं कर्तुं (vii) .... वा?

पिता – किमर्थं न, (viii) .... आवां योगं करवाव।

उत्तर (i) जूनमासस्य (ii) अन्तराष्ट्रिययोगदिवस (iii) कार्यक्रमाः (iv) योगदिवसे

(v) अस्माकं (vi) कुर्वन्ति (vii) शक्नोमि (viii) आगच्छ।

छात्राध्यापकयोः वार्तालापः

4. [संस्कृतस्य , उत्तीर्णः , निवसामि , प्रणमामि , रूचिः , भवान् , गतकक्षायां, अभ्युत्कर्षः]

छात्रः – महोदय ! अहं भवन्तं (i) .... ।

अध्यापकः – भोः छात्र! भवतः नाम किम्?

छात्रः – महोदय! मम नाम (ii) .... अस्ति।

अध्यापकः – (iii) .... कुत्र निवसति?

अभ्युत्कर्षः – अहं अस्मिन्नैव नगरे (iv) .... ।

अध्यापकः – तव पितुः नाम किम्? किञ्च करोति?

अभ्युत्कर्षः – मम पितुः नाम श्री जितेन्द्रकुमारः अस्ति। सः च (v) .... व्याख्यातापदे कार्यं करोति।

अध्यापकः – कस्मिन विषये तव पठने सर्वाधिका (vi) .... अस्ति।

अभ्युत्कर्षः – संस्कतविषये मम सर्वाधिका रूचिः अस्ति।

अध्यापकः – (vii) .... भवान् कस्यां श्रेण्याम् उत्तीर्णः अभवत्?

अभ्युत्कर्षः – गतकक्षायां अहं प्रथम श्रेण्याम् (viii) .... अभवम्।

उत्तर (i) प्रणमामि (ii) अभ्युत्कर्षः (iii) भवान् (iv) निवसामि (v) संस्कृतस्य

(vi) रूचिः (vii) गतकक्षायां (viii) उत्तीर्णः

शेखावाटी मिशन–100

5. **'शयन, जागरणयोः समयविषये वार्तालापः'**

[रात्रौ , शयनस्य , विलम्बात् , दशवादने , जागरणीयम् , शयनं , समुचितः, करोमि]

अध्यापकः – रमेश! अहा (i) .... कथं आगतोऽसि?

रमेशः – अद्य मया प्रातः सप्तवादने (ii) .... व्यक्तम्।

अध्यापकः – अरे ! भवान् (iii) .... कदा शयनं करोति?

रमेशः – अहं रात्रौ द्वादशवादने शयनं (iv) .... ।

अध्यापकः – भो छात्राः! विलम्बात् न शयनीयम् न च (v) .... ।

छात्राः – महोदय! तर्हि (vi) .... जागरणस्य च कः समयः (vii) ....

अध्यापकः – भो छात्राः ! शयनस्य समयः रात्रौ (viii) .... जागरणस्य च समयः प्रातः पच्वादने अथवा सूर्यादयात् पूर्वमेव समयः समुचितः भवति।

छात्राः – वयम् एवमेव करिष्यामः

उत्तर (i) विलम्बात् (ii) शयनं (iii) रात्रौ (iv) करोमि (v) जागरणीयम्

(vi) शयनस्य (vii) समुचितः (viii) दशवादने

चित्र आधारित वर्णन

प्रः1 अधः चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया स्वच्छता विषयेः अष्टवाक्यानि स्कृतभाषायां लिखत–

इतस्ततः, अभियानरूपेण, स्वच्छताकार्यक्रमस्यः, स्वस्थाः, सार्वजनिकस्थलानाम्,

रोगाः, स्वच्छताकार्यम्, दायित्वम्, सर्वे जनाः, सर्वत्र

उत्तरम्–वाक्यानि– (i) इदम् चित्रं स्वच्छताकार्यक्रमस्य वर्तते।

(ii) चित्रे छात्राः अन्ये जनाश्च स्वच्छताकार्यं कुर्वन्ति।

(iii) अद्य सर्वे जनाः अभियानरूपेण स्वच्छताकार्ये संलग्नाः सन्ति।

(iv) ते सार्वजनिकस्थलानां स्वच्छतां कुर्वन्ति। (v) सर्वत्र स्वच्छतायाः अस्माकं दायित्वम् अस्ति।

शेखावाटी मिशन–100

(vi) अवकरपात्रेषु एव अवकरं स्थापनीयम्। (vii) अस्वच्छताकारणाद् बहवः रोगाः भवन्ति।

(viii) अस्माभिः सदैव सर्वत्र स्वच्छता करणीया।

प्रः2 **अधः चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया सड़कसुरक्षाविषये अष्टवाक्यानि संस्कृतभाषायां लिखत–**

राजमार्गेषु, चतुष्पथेषु, तीव्रगत्या, असावधानतया, यातायातस्य

नियमानाम्, नियन्त्रिताः, सड़कदुर्घटनायाः

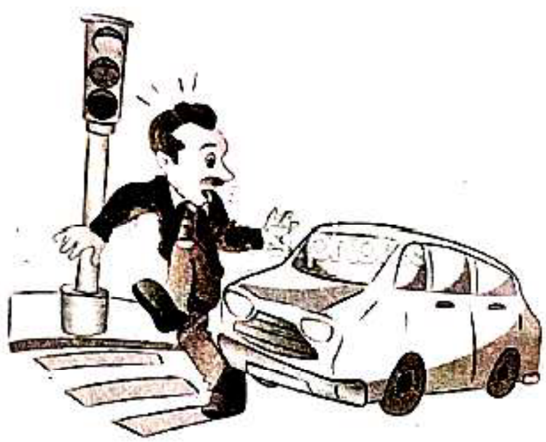

उत्तरम्–वाक्यानि– (i) इदं चित्रं सड़कदुर्घटनायाः वर्तते। (ii) तीव्रतया वाहनचालनेन दुर्घटना भवति।

(iii) वाहनस्य समुचितनियन्त्रणाभावेन दुर्घटना भवति। (iv) चतुष्पथेषु सावधानतया गन्तव्यम्।

(v) सड़कसुरक्षार्थ यातायातस्य नियमानां पालनं कर्तव्यम्। (vi) वाहनस्य गतिः नियन्त्रिता भवेत्।

(vii) राजमार्गेषु यातायातसंकेतानां पालनं करणीयम्। (viii) चतुष्पथेषु वाहनं तीव्रगत्या न चालयेत्।

प्रः3 **अधः चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया वाटिकायाः शोभा–विषये अष्टकावाक्यानि संस्कृतभाषायाम् लिखत–**

वाटिका, वृक्षे, मन्धः, सायंकालः, चन्द्रः, बालकः, फलानि, लघुपादपाः.

आसन्दिका, प्रातः, उत्पतन्ति, खगाः, अधः, पतन्ति, शोभा।

उत्तरम्–वाक्यानि–(i) अस्मिन् चित्रे वाटिका शोभते। (ii) चित्रे सायंकाले चन्द्रः दृश्यते।

(iii) वृक्षे वानरः फलानि खादति।

(iv) वाटिकायां मञ्चः बालकः, बालिका, लघुपादयाः च दृश्यन्ते।

(v) गगने खगाः उत्पतन्ति, फलानि च वृक्षात् अभः पतन्ति।

(vi) वाटिकायाम् एका आसन्दिका वर्तते, यत्र जनाः उपविशन्ति।

(vii) वाटिकायाः शोभा रमणीया वर्तते।

(viii) अत्र जनाः प्रातरू सायंकालञ्च भ्रमणाय आगच्छन्ति।

प्रः4 अधः चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया उपवनविषये संस्कृतभाषायाम् लिखत–

उपवनम्, पुष्पाणि, नारी, सूर्यः, खगाः, आकाशे, कलरवम्,

राजमार्गः, बालकः, बालिका, भ्रमन्ति।᠎

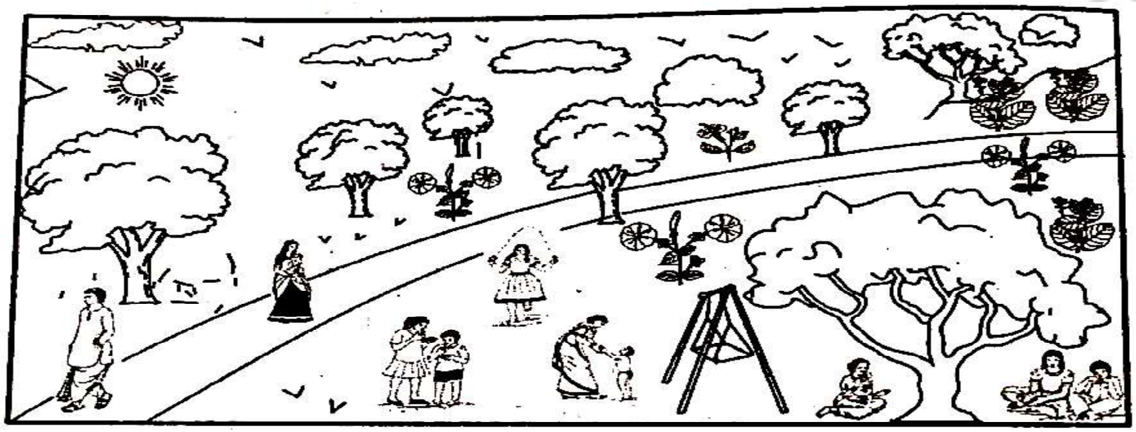

उत्तरम्–वाक्यानि– (i) अस्मिन् चित्रे रम्यम् उपवनम् अस्ति। (ii) उपवने बालकः, बालिका, नारी च भ्रमन्ति।

(iii) आकाशे सूर्यः खगाश्च सन्ति। (iv) अत्र पुष्पाणि अपि सन्ति।

(v) उपवने राजमार्गः अपि दृश्यते। (vi) उपवने बालिकाः दोलाधिरोहणं कुर्वन्ति।

(vii) अत्र विविधाः वृक्षाः सन्ति। (viii) अत्र विविधाः खगाः कलरवं।

प्रः5 चित्र दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया 'अस्माकं जीवने वृक्षानाणाम् उपयोगिता' इति ये अष्टवाक्यानि लिखतु।

अस्मिन् युगे, उपयोगिता, प्राणवायुं, पर्यावरणं, दृश्यते, फलानि, प्राप्नुमः,

छाया, काष्ठानि, मित्राणि, खगाः, वृक्षाणां, कर्तनं नैव।

उत्तरम्–वाक्यानि– (i) अस्मिन् युगे सर्वत्र पर्यावरणं प्रदूषितं दृश्यते।

(ii) पर्यावरणस्य शुद्धतायै वृक्षाणाम् उपयोगिता वर्तते।

(iii) वृक्षेभ्यः वयं प्राणवायुं फलानि छाया काष्ठानि च प्राप्नुमः।

(iv) खगाः वृक्षेषु आश्रयं प्राप्नुवन्ति।

(v) अस्माकं जीवने वृक्षाणां बहुमहत्त्वं वर्तते।

(vi) वृक्षाः एव मानवजीवनस्य प्राणभूताः सन्ति।

(vii) वृक्षाणां कर्तनं नैव कर्तव्यम्।

(viii) वस्तुतः वृक्षाः अस्माकं मित्राणि सन्ति।

हिन्दी से संस्कृत अनुवाद

हिन्दी वाक्य	संस्कृत अनुवाद
(1) रमेश कल यहाँ आयेगा	(1) रमेशः श्वः अत्र आगमिष्यति
(2) वे सब चित्र देखेगें।	(2) ते चित्रं द्रक्ष्यन्ति।
(3) पुत्र पिता के साथ जायेगा	(3) पुत्रः पित्रा सह गमिष्यति।
(4) मैं भी गांव जाता हूँ।	(4) अहम् अपि ग्रामं गच्छामि।
(5) कवियों में कालिदास श्रेष्ठ है।	(5) कविषु कालिदासः श्रेष्ठः।
(6) वृक्ष के ऊपर पक्षी है।	(6) वृक्षस्य उपरि खगः अस्ति।
(7) तीन बालिकाएँ इधर देखती है।	(7) तिस्रः बालिकाः इतः पश्यन्ति ।
(8) उनके साथ सुनीता आई।	(8) तैः सह सुनीता आगच्छत।
(9) कृष्ण के चारों ओर बालक है।	(9) कृष्णं परितः बालकाः सन्ति।
(10) राजेश महेश का मित्र है।	(10) राजेशः महेशस्य मित्रम् अस्ति।
(11) सीता पुष्प सूंघती है।	(11) सीता पुष्पं जिघ्रति।
(12) इस घर में हम रहते हैं।	(12) अस्मिन गृहे वयं निवसामः।
(13) किशोर स्वभाव से मेहनती है।	(13) किशोरः प्रकृत्या परिश्रमी अस्ति।
(14) सोहन घोड़े से गिर पड़ा।	(14) सोहनः अश्वात् अपतत्।
(15) पर्वतो में हिमालय सबसे ऊंचा है।	(15) पर्वतेषु हिमालयः उच्चतमः।
(16) हमें संस्कृत पढ़ना चाहिए।	(16) वयं संस्कृतं पठेम।
(17) राधा भोजन पकाती है।	(17) राधा भोजनं पचति।
(18) केशव धीरे धीरे लिखता है।	(18) केशवः शनैः शनैः लिखति।
(19) राजा राज्य की रक्षा करता है।	(19) राजा राज्यं रक्षति।
(20) रमेश ने आज नहीं पढ़ा।	(20) रमेशः अद्यः न पठितवान्
(21) हम दोनो पाठशाला जाते है।	(21) आवां पाठशालां गच्छावः।
(22) तुम सब ईश्वर को प्रणाम करते हो।	(22) यूयम् ईश्वरं प्रणमत।

(23) मैंने पुस्तक पढी थी।	(23) अहं पुस्तकम् अपठम्।
(24) हम सब गा रहे है।	(24) वयम् अगायाम।
(25) हमने झूठ नहीं बोला।	(25) वयम् असत्यम् न अवदाम।
(26) हम दोनो पत्र लिखें।	(26) आंवा पत्र लिखाव।
(27) नगर के पास उपवन है।	(27) नगर के निकषा उपवनम् अस्ति।
(28) बालक को फल अच्छा लगता है	(28) बालकाय फलं रोचते।
(29) हिमालय से गंगा निकलती है।	(29) हिमालयात् गंगा निर्गच्छति।
(30) दस बज गए है।	(30) दशवादनं, जातम्।
(31) मैं गणित व विज्ञान पढता हूँ।	(31) अंह गणित विज्ञानं च पठामि।
(32) विद्या विनम्रता प्रदान करती है।	(32) विद्या ददाति विनयम्।
(33) जननी और जन्मभूमि स्वर्ग से भी महान है।	(33) जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी।
(34) वृद्ध पैर से लँगड़ा है।	(34) वृद्धः पादेन खञ्जः।
(35) अर्जुन ने श्रीकृष्ण से कहा।	(35) अर्जुनः श्रीकृष्णम अकथयत्।
(36) बालक वेदमन्त्र पढता है।	(36) बालकः वेदमन्त्रं पठति।
(37) रमेश सिंह से डरता है।	(37) रमेशः सिंहात् विभेति।
(38) राजा ब्राह्मण को गाय देता है।	(38) राजा विप्राय धेनुः ददाति।
(39) माता पुत्र को उपदेश देती है।	(39) माता पुत्राय उपदिशति।
(40) राधा भोजन पकाती है।	(40) राधा भोजन पचति।
(41) गाँव के चारो और खेत है।	(41) ग्रामं परितः क्षेत्राणि सन्ति।
(42) हम दोनों जल पीते है।	(42) आवां जल पिबावः।
(43) जल के बिना जीवन सम्भव नहीं है।	(43) जलं विना जीवनं सम्भवं नास्ति।
(44) वे सब संस्कृत बोलते है।	(44) ते संस्कृतं वदन्ति।

घटनाक्रम – संयोजन

1. अधोलिखितवाक्यानि क्रमरहितानि सन्ति। यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखत – –

(1) घंटे जलम् अल्पम् आसीत्।

(2) तस्य मस्तिष्के एकः विचारः समागतः।

(3) एकः पिपासितः काकः आसीत

(4) सः पाषाणखण्डानि घेटे अक्षिपत् , जलं च उपरि आगतम्।

(5) सः वने एकं घटम् अपश्यत्।

@SHEKHAWAT
IMISSION100
शेखावाटी मिशन 100 की कक्षा 10 एवं 12 के विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें

(6) जलं पीत्वा काकः ततः अगच्छत्।

1. (3), 2. (5), 3. (1), 4. (2), 5. (4), 6. (6)

@SHEKHAWAT
IMISSION100
शेखावाटी मिशन 100 की कक्षा 10 एवं 12 के विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें

2. अधोलिखितवाक्यानि क्रमरहितानि संति ब्यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखत –

(1) तदा तस्य मुखस्था रोटिका अपि जले पतति।

(2) एकदा कश्चित् कुक्कुरः एका रोटिका प्राप्नोत्।

(3) तदाः सः नदीजले स्वप्रतिबिम्बम् अपश्यत्।

(4) सः कुंक्कुरः रोटिकां प्राप्तुं तेन सह युद्धार्थ मुखम् उद्घाट्यति।

(5) सः रोटिकां मुखे गृहतीवा गच्छन् आसीत्।

(6) स्वप्रतिबिम्बम् अन्यं कुक्कुरं मत्वा सः तस्या रोटिकां प्राप्तुम्।

(7) अत एवं कथ्यते 'लोमः न करणीयः।'

1. (2), 2. (5), 3. (3), 4. (6), 5. (4), 6. (1), 7. (7)

3. अधोलिखितवाक्यानि क्रमरहितानि संति। यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखत–

(1) सः प्रतिदिनं बहुन् पशून् हत्वा खादति स्म।

(2) एकदा यदा शशकस्य क्रमः आगतः, तस्य विलम्बागमनेन सिंहः कुपितः जातः।

(3) सिहः जले स्वप्रतिबिम्बं दृष्ट्वा तस्मिन् कूपे अकूर्दत्।

(4) कस्मिश्चित् वने एकः सिंहः वसति सम।

(5) तदा सर्वे पशवः विचारं कृत्वा प्रतिदिनं सिंहस्य पार्श्वे भोजनार्थम् एकं पशुं प्रेषयितुं निश्चितवन्तः।

(6) तदा चतुरः शशकः सिंह कूपस्य समीपम् अनयत्।

(7) अतः लोके प्रसिद्धं 'बुद्धिर्यस्य बलं तस्य' इति ।

1. (4), 2. (1), 3. (5), 4. (2), 5. (6), 6. (3), 7. (7)

4. अधोलिखितवाक्यानि क्रमरहितानि संति । यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखत।

(1) नद्याः तटे फलोपेतः जम्बूवृक्ष आसीत्।

(2) मकरः वानरेण पातितानी मधुरफलानि आस्वाद्य अचिन्तयत्।

(3) तस्य शाखायां वानरः वसति स्म।

(4) वानरः मकरस्य प्रयासं बुद्धि चातुर्येण विफलीकृतवान् ।

(5) एकदा एकः मकरः नद्यां वसति स्म।

(6) "फलानि अतिमधुराणि" अतः वानर ह्दयन्तु अतीव मधुरं स्यात् अतः वानर ह्दयं खादामि।

1.(5), 2. (1), 3. (3), 4. (2), 5. (6), 6. (4)

5. अधोलिखितानि वाक्यानि कमरहितानि । यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखत –

(1) एकदा प्रातः श्रृगालः वकम् अवदत् – श्वं त्वं मया सहं भोजनं कुरू।

(2) कुटिलः श्रृगालः स्थाल्यां वकाय क्षीरोदनम् अयच्छत्।

(3) एकस्मिन् वने श्रृगालः वकः च निवसतः स्म ।

(4) भोजनकाले वकस्य चञ्चु स्थालीतः भोजनग्रहणे समर्थाः न. अभवत्।

(5) सः वकः भोजनाय अग्रिमदिने श्रृगालस्य निवासं अगच्छत् ।

(6) वंकः केवलं क्षीरोदनम् अपश्यत् तु श्रृगालः सर्वम् अभक्षयत्।

1. (3), 2. (1),3. (5), 4. (2), 5. (4), 6. (6)

6. अधोलिखितानि वाक्यानि क्रमरहितानि । यथाक्रमं सयोजनं कृत्वा लिखत –

(1) सः शिलाखण्डानि आदाय घटे शनैः शनैः निक्षिपति।

(2) पिपासया व्याकुलः सः जलं अन्वेषयति।

(3) एकः चञ्चलः काकः आसीत्।

(4) जलं उपरिं आगच्छति, सः जलं पीत्वा गच्छति।

(5) सः एकं घटं पश्यति, किंतु घटे अल्पं आसीत्।

(6) एकदा ग्रीष्मे सः सुदूरं निर्गतः ।

1. (3), 2. (6) , 3. (2) , 4. (5), 5. (1), 6. (4)

7. अधोलिखितानि वाक्यानि क्रमरहितानि । यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखत ।

(1) सः मक्षिकां हन्तुं खड्गेन प्रहारम् अकरोत ।

(2) वानरः व्यजनेन तम् अवीजयत्।

(3) एकस्य नृपस्य एकः प्रियः वानरः आसीत।

(4) मक्षिका तु उड्डीय दूरं गता किंतु खड्गैन नृपस्य नासिका छिन्ना अभवत्

(5) तदैव एका मक्षिका नृपस्य नासिकायाम् उपाविशत् ।

(6) एकदा नृपः सुप्तः आसीत्।

1. (3), 2. (6), 3. (2), 4. (5) 5. (1), 6 (4)

8. अधोलिखितानि वाक्यानि क्रमरहितानि । यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखत–

(1) अनेन अन्येऽपि पशवः भयभीतः अभवन्।

(2) इत्थं विचार्य सिंहः सहसा श्रृंगालस्य आह्वानमकरोत् ।

(3) तदहम् अस्य आह्वानं करोमि ।

(4) श्रृगालोऽपि ततः दूरं पलायितः।

(5) सिंहस्य उच्चगर्जनप्रतिध्वनिना सा गुहा श्रृंगालम् आह्वयत् ।

(6) एवं सः बिले प्रविश्य में भोज्यं भविष्यति ।

1. (3), 2. (6), 3. (2), 4. (5), 5. (1), 6. (4)

9. अधोलिखितानि वाक्यानि क्रमरहितानि । यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखत–

(1) भीतः व्याधः समीपे विद्यमानं वृक्षम् आरूढवान् ।

(2) एकदा व्याधः अरण्ये मार्गभ्रष्टः अभवत्।

(3) इत्यं व्याधः व्याघ्रात् स्वप्राणान अरक्षत्।

(4) सः प्रतिदिनम् अरण्ये आखेटं करोति स्म।

(5) तदा अकस्मात् कश्चन् व्याघ्रः व्याधस्य मार्गम् अवरूद्धवान्।

(6) कस्मिं चित् अरण्ये कश्चन व्याधः आसीत्।

1. (6), 2. (4), 3. (2), 4. (5), 5. (1), 6. (3)

10. अधोलिखितानि वाक्यानि क्रमहितानि । ययाक्रमं संयोजन कृत्वा लिखत –

(1) कश्चित् मकरः अपि तस्यां नधामवस्त ।

(2) यः ईदृशानि मधुराणि फलानि खादति नूनं तस्य ह्दयमपि अतिमधुरं भविष्यति।

(3) एकस्मिन् नदीतटे जम्बूवृक्षे एकः वानरः प्रतिवसति स्म।

(4) एकदा तानि फलानि खादित्वा मकरस्य जाया अचिन्तयत्।

(5) सः नित्यं जम्बूफलानि चादति स्म।

(6) वानरः प्रतिदिनं तस्मै जम्बूफलान्ययच्छत्।

1. (3), 2. (5), 3. (1), 4. (6), 5. (4), 6. (2)

संकेताधारितम् अनुच्छेद–लेखनम्

प्रातः कालः

भ्रमन्ति, क्रीडन्ति, गायन्ति, कूजन्ति, गच्छन्ति, तरन्ति, विचरन्ति, जनाः, खगाः, पशवः, बालाः, यत्र–तत्र, समयः, मनोहरः, उपवनेशु, मार्गेषु, सूर्योदयः, मीनाः

उत्तरम्–अनुच्छेदम्–

(i) प्रातःकालः अतीव मनोहरः भवति।

(ii) प्रातःकाले उपवनेषु जनाः भ्रमन्ति।

(iii) प्रातरूकाले खगाः गायन्ति।

(iv) बालाः उपवनेषु क्रीडन्ति।

(v) प्रातःकाले मार्गेषु पशवः यत्र–तत्र विचरन्ति।

स्वस्थजीवनम्

प्रतिदिनम्, सूर्योदयः, संतुलितः आहारः, नियमितः, व्यायामः, स्वास्थ्यवर्धकः, प्राक्

उत्तरम्–अनुच्छेदम्–

(i) स्वस्थजीवनाय प्रतिदिनं व्यायामः करणीयः। (ii) स्वस्थजीवनाय सूर्योदयात् प्राक् शयनं त्यजनीयम्।

(iii) संतुलितः आहारः स्वास्थ्यवर्धकः भवति। (iv) स्वस्थजीवनाय नियमितरूपेण भ्रमणं कर्त्तव्यम्।

(v) नियमितः आहारः विहारः च स्वस्थजीवनाय आवश्यकं भवति।

छात्रजीवनम्,

अतीव, उत्तमं, प्रथमसोपानम्, साफल्यं, धनोपार्जम्, देश–सेवा, साक्षरः, परिश्रमेण विद्यार्जनम्

उत्तरम्–अनुच्छेदम्–

(i) छात्रजीवनं मानवजीवनस्य प्रथमसोपानम् अस्ति। (ii) छात्रजीवने परिश्रमेण विद्यार्जनं करणीयम्।

(iii) छात्रजीवने एव छात्रः साक्षरः भवति। (iv) विद्यार्जनं कृत्वा देश–सेवा कर्त्तव्या।

(v) छात्रजीवनस्य सदुपयोगेनैव जीवने साफल्यं प्राप्यते

मम संस्कृत–शिक्षकः

व्यक्तित्वम्, अनुशासनप्रियः, आकर्षकम्, संस्कृत–शिक्षकः, सम्भाषणचतुरः,
विनोदप्रियः, मधुरस्वरः, आदर्शः प्रार्थनासभायां, सौम्यं वेषं, परिश्रमी

उत्तरम्–अनुच्छेदम्–

(i) मम संस्कृत–शिक्षकः अनुशासनप्रियः अस्ति। (ii) तस्य व्यक्तित्वम् आकर्षकम् अस्ति।

(iii) सः संस्कृते सम्भाषणचतुरः विनोदप्रियः च अस्ति। (iv) सः अतीव परिश्रमी अस्ति।

(v) सः एकः आदर्शः शिक्षकः अस्ति।

प्रातः भ्रमणम्

उद्यानम्, बालः, वृक्षाः, पादपाः, जनाः, प्रातःकाले, पुष्पम्, कन्दुकेन, भ्रमणाय, आनन्दाय, स्वास्थ्यम्

उत्तरम्–अनुच्छेदम्–

(i) अहं प्रतिदिनं प्रातःकाले भ्रमणाय गच्छामि। (ii) प्रातःकाले बहवः जनाः भ्रमणाय उद्यानम् आगच्छन्ति।

(iii) प्रातःकाले भ्रमणेन स्वास्थ्यम् उत्तमं भवति। (iv) प्रातःकाले उद्यानेषु बालाः कन्दुकेन क्रीडन्ति।

(v) प्रातःकाले भ्रमणम् आनन्दाय भवति।

शुद्धं पर्यावरणम्

वनस्पतयः, हरिताः, वृक्षाः, प्रकृतेः, प्रदूषणम्, आरोपणीयाः, जलशुद्धिः,
नदीजलेषु अवकरः, वर्धमानम्, करणीयम्, क्षेपणीयः, संरक्षणम्

शेखावाटी मिशन–100

उत्तरम्–अनुच्छेदम्–

(i) मानवजीवनाय शुद्धं पर्यावरणम् आवश्यकम् अस्ति। (ii) शुद्धपर्यावरणाय प्रकृतेः संरक्षणं करणीयम्।

(iii) नदीजलेषु अवकरः न क्षेपणीयः। (iv) अस्माभिः वृक्षाः आरोपणीयाः।

(v) प्रदूषणेन बहवः रोगाः भवन्ति।

वाक्य– प्रयोग

1. मम् – मम अयं विचारः अस्ति।.
2. अयम् – अयम मम पुत्रः अस्ति।
3. प्रातः – प्रातः भ्रमणं कर्तव्यम्।
4. सदा – बटुः सदा पठति।
5. उच्चैः – सिंहः उच्चै गर्जति।
6. एकदा – राजा एकदा मृगम् अपश्यत्।
7. समया – ग्रामं समया नदी वहति।
8. श्वः – श्वः मंगलवासरः भविष्यति।.
9. ह्यः – ह्यः रविवासरः आसीत।
10. प्रभवति – हिमालयात् गंगा प्रभवति।
11. धिक् – धिक् दुर्जनम्।
12. बिना – धनं बिना जीवनं व्यर्थमस्ति।
13. सह – पुत्रः पित्रा सह गच्छति।
14. नमः – गुरवे नमः।
15. क्रुध् – पिता पुत्राय क्रुध्यति।
16. खलु – गोपालः खलु धनिकः वर्तते।
17. चिरम् – मोहनः चिरं जीवतु ।
18. एव – रमेशः एव अत्र क्रीडति।
19. अपि – त्वम् अपि तत्र गच्छ।
20. मया – रामः मया सह पठति।
21. अस्माकम् – इदम् अस्माकं नगरं वर्तते।
22. आवाम् – आवां पुस्तकं पठावः।
23. सर्वेषु – हिमालयः सर्वेषु पर्वतेषु उच्च
24. किम् – रामः तत्र किए करोति।
25. सर्वे – सर्वे बालकाः गृहं गच्छन्ति

माध्यमिक परीक्षा 2024 (संस्कृत)

नमूना प्रश्न–पत्र

वस्तुनिष्ठाः प्रश्नाः–

प्रः1 (i) गुर्जर राज्य भूकम्पस्य दारूण विभीषिकायाः काले पर्व आसीत्।

(अ) स्वतन्त्रता दिवसः (ब)गणतन्त्र दिवसः (स) दीपावली (द) होलिका

(ii) **प्रथमः धर्मः अस्ति।**

(अ) आचारः (ब) विचारः (स) ज्ञानम् (द) धर्मः

(iii) **कीदृशे प्रदेश यात्रा न शुभावहा?**

(अ) निशायाम् (ब) अन्धकारे (स) प्रसृते (द) विजने

(iv) **नराणां प्रथमः देहस्थितः शत्रुः कः।**

(अ) अज्ञानम् (ब) क्रोधः (स) मदः (द) दम्भः

(v) **'सव्यवधानं न चरित्रलोपाय' इति कथनं कस्य?**

(अ) लवस्य (ब) कुशस्य (स) रामस्य (द) विदूषकस्य

(vi) **किं भृशं दूषितं जातं अस्मिन् पर्यावरणे?**

(अ) जलम् (ब) भक्ष्यपदार्थानि (स) वायुमण्डलं (द) एतानि सर्वाणि

(vii) **चर्त्वसन्धेः उदाहरणामस्ति–**

(अ) सत्कारः (ब) उत्पन्नः (स) विपत्काले (द) एतानि सर्वाणि

(viii) **'त्त + टीका' इत्यस्य उचितसन्धिं भविष्यति।**

(अ) तद्टीका (ब) तट्टीका (स) तत्टीका (द) कोऽपि न

(ix). **'विष्णुस्त्राता' इत्यस्य सन्धिविच्छेदं भविष्यति।**

(अ) विष्णुः + त्राता (ब) विष्णुन् + त्राता (स) विष्णोः + त्राता (द) विष्णु +त्राता

(x) **यशोगानम् अत्र सन्धिः भविष्यति।**

(अ) जशत्व (ब) उत्व (स) रुत्व (द) ष्टुत्व

(xi) **पाणिपादम् अस्य पदस्य समास–विग्रहं भविष्यति।**

(अ) पाणी च पादौच तेषां समाहारः (ब) पाणी च तत् पादम्

(स) पाणि न पादम् (द) कोऽपि न

(xii) **प्रत्येकम् पदस्य समास भविष्यति।**

(अ) द्विगु समासः (ब) कर्मधारय समासः (स) अव्ययीभाव समासः (द) बहुब्रीहि समासः

(xiii) **द्विगु समासस्य उदाहरणमस्ति।**

(अ) पञ्चपात्रम् (ब) शताब्दी (स) सप्तर्षि (द) एतानि सर्वाणि

प्र:14 अध्यक्षः रति पदे कः उपसर्गः?

(अ) अधि (ब) अव (स) आङ् (द) अप्

प्र:15 आङ् इति उपसर्गस्य उदाहरणमस्ति।

(अ) अपव्यय (ब) आचरति (स) निर्वेदः (द) उत्तरम्

2. निर्देशानुसार रिक्तस्थानानि पूरयत्–

(i) छात्रैः समये विद्यालयं__________ । (गम् + तव्यत्)

(ii) मनुष्यः एकः __________ प्राणी अस्ति। (समाज + ठक्)

(iii) अद्य अस्माकं ______ परीक्षा आरभते। (वार्षिक + ङीप्)

शेखावाटी मिशन–100

(iv) ______________ मरालैः सह विप्रयोग। (यत् पुल्लिंग षष्ठी)

(v) इदं पुस्तकं _______________ वर्तते। (छात्र शब्द षष्ठी)

(vi) नर्तकी वारं–2 _______________ । (नृत् धातु – लृट् लकार)

(vii) विद्यार्थी ज्ञानं __________ । (लभ् धातु – लट् लकार)

3.(अ) अधोलिखित गद्यांश पठित्वा प्रश्नान् उत्तरत्–

स्त्रियो हि मातृशक्तेः प्रतीकभूताः भवन्ति। निसर्गदेव तासु, गृहस्थ जीवस्योत्तर दायित्वं बालकानां भरणपोषणादिकस्य च दायित्वं समापतति । शिशौ संस्कारा धानस्य, सदाचारणशिक्षणस्य, भर्तुः सहयोगस्य, पारिवारिकजनानां सेवायाः समागतानामभ्यागताना शुश्रूषायाः लोकहितसम्पादनस्य च समग्रमपि कर्तव्यजातं स्त्रीषु निपतति। अतः स्त्रीणां कृते शिक्षायाः परमावश्यकता वर्तते। सुगृहिणी तदैव सा सम्भवति यदा सुशिक्षिता स्यात्, सुशिक्षयैव परिवारस्य, समाजस्य राष्ट्रस्यस्य च हितं सम्पादयितुं सा समर्थाभवति।

गृहस्य सुशिक्षिता स्त्री सद्गृहिणी गृहलक्ष्मीः गृहस्वामिनी वा भवति, सैवा मातृभूता सद्वंश सन्नागरिकं च निर्मातुं प्रभवति। स्त्री एवं समाजे धार्मिक संस्काराणां सद्गुणादिकानां स्थापनां करोति। अतः समाजे राष्ट्रे वा स्त्रीणां समादरो मातृशक्तेश्च गौरवरक्षणं तदैव सम्भवति यदा ताः सुशिक्षताः स्युः। 'मातृदेवो भव' इति कथनमपि तदैव सुसंगत भवति। स्त्री समाजस्योन्नतिमेव विचिन्त्य मनुनानि कथितम– 'यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः।'

<u>अतिलघुरात्मक प्रश्नाः–</u>

(क) एकपदेन उत्तरत्–

(i) मातृशक्तेः प्रतीकभूताः का सन्ति?

(ii) गृहस्य सुशिक्षिता स्त्री का भवति?

(iii) कस्य कृते शिक्षायाः परमावश्यकता वर्तते?

(iv) 'यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः इति कथनं कस्य अस्ति?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत्–

(i) मनुना किं कथितं नारीणां विषये?

(ii) स्त्री समाजस्य कृते किं स्थापयति?

(iii) स्त्री कदा सद्वंशं सन्नागरिकं च निर्मातुं प्रभवति?

(ग) अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत।

(घ) भाषिककार्यम–

(i) 'यत्र नार्यस्तु पूजयन्ते।' अत्र क्रियापदं किं ?

(ii) 'रमन्ते तत्र देवता।' इत्यत्र कर्तृपदं किं?

(iii) 'सुराः' इति पदस्य पर्यायपदं गद्यांशत् चित्ता लिखत्।

(iv) 'सुशिक्षिता स्त्री' इत्यस्य विशेष्य पदं किं?

3.(ब) अधोलिखितौ संख्यावाचिशब्दौ संस्कृति लिखत्–

(i) 150 (ii) 525

शेखावाटी मिशन–100

खण्ड–ब

4. 'गोमयाद' वृश्चिको जायते। रेखांकित पदे विभक्तिं कारणञ्च लिखत्।

5. माम मोदकं रोचते। वाक्यं संशोधयत्।

6. उधाने पक्षिणां कलरवं चेतः प्रसादयति । रेखांकित पदें प्रश्ननिर्माणं कुरु।

7. धैर्यवान लोके परिभवं न प्राप्नोति। रेखांकित पदे प्रश्ननिर्माणं कुरु।

8. अधोलिखितं पद्यांशस्य हिन्दीभाषायां भावार्थ लेखनीयम्–

सेवितव्यो महावृक्षः फलछायासमन्वितः।
यदि दैवात् फलं नास्ति, छाया केन निर्वायते।।

9. अघोलिखितं श्लोकस्य अन्वयं मञ्जूषातः पदानि चित्वा पुरयंत्–

अवक्रता यथा चिते तथा वाचि भवेद् यदि।
तदेवाहुः महात्मानः समत्वमिति तथ्यतः।।

मञ्जूषा – **महात्मानः, अवक्रता, इति, वाचि**

यथा (i) ________ चिते तथा यदि (ii) _________ भवेत् तदैव (अवक्रता)।

(iii) ______ तथ्यतः समत्वम् (iv)________ आहुः।

10. स्वपाठ्यपुस्तकात् श्लोकद्वयं लिखत यत अस्मिन् प्रश्नपत्रे न स्यात्

11. 'बुद्धिर्वलवती सदा' इति पाठसारं हिन्दी भाषायां लिखत्।

12. विलोमपदं मेलयत्–

(क)		(ख)
(क) शान्तः	–	सत्यम्
(ख) दुर्बलः	–	शीतकाले
(ग) अलीकम्	–	कुद्ध
(ध) निदाघे	–	सबलः

13. मञ्जूषायाः प्रदत्तैः समुचितैः अव्ययपदैः वाक्यानि पूरयत्–

शनैः, सहसा, मां, पुरा।

(i) _______ विदधीत न क्रियाम्। (ii) पापे रतिं ______ वृथा।

(iii) कच्छपः ________ चलति।

14. **अधोलिखितं गधाशं पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत––**

कश्चिद कृषकः बलीवर्दाभ्यां क्षेत्रकर्षणं कुर्वन्नासीत्। तयोः बलीवर्दयोः एकः शरीरेण दुर्बलः जवेन गन्तुमशक्तश्चासीत्। अतः कृषकः तं दुर्बलं वृषभमं तोदनेन नुद्यमानः अवर्तत। सः ऋषभः हलमूढ्वा गन्तुमशक्तः क्षेत्रे पपात। कुद्धः कृषीवलः

@SHEKHAWAT IMISSION100
शेखावाटी मिशन 100 की कक्षा 10 एवं 12 के विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें

तमुत्थापयितुम बहुवारम् यत्नमकरोत्। तदापि वृषः नोत्थितः।

(i) एकपदेन उत्तरत्–

(क) कृषकः बलीवर्दाभ्यां किं कुर्वन्नासीत्? (ख) जवेन गन्तुं को समर्थः आसीत्?

(ii) पूर्णवास्येन उत्तरत् –

(क) एकः बलीवर्दः कीदृशः आसीत्? (ख) तथापि कः नोत्थितः?

(iii) भाषिक कार्यम् –

(क) कृषकः इत्यस्य पर्यायपदं गद्यांशत् चित्वा लिषत्। (ख) 'दुर्बलं वृषभम्' अनयोः पदयोः किं विशेषेण पंदम्?

अथवा

इयमासीत् भैर वविभीषिका कच्छभूकम्पस्य। पञ्चोत्तर द्विसहस्त्र श्रीष्टाब्दे (2005 ईस्वीये वर्षे) अपि करमीरप्रान्ते पाकिस्तान दशे च धरायाः महत्कम्पन जातम्। यस्मात्कारणात् लक्षपरिमिताः जनाः अकालकालकवलिताः। पृथ्वी कस्मात्प्रकम्पते वैज्ञानिकाः इति विषये कथ्यन्ति यत् पृथिव्याः अन्तगर्भ विद्यमानाः बृहत्य पाषाणशिला यदा संघर्षणवशात् त्रुटयन्ति तदा जायते भीषणं संस्खलनम्, संस्खलनजन्यं कम्पनञ्च।

(क) एकपदेन उत्तरत् –

(i) कच्छाजनपदे कस्य भैर वविभीषिका आसीत्?

(ii) कस्याः अन्तगर्ने विद्यमानाः बृहत्यपाषाणशिला भवन्ति?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) कश्मीर प्रान्त कदा महाकम्पनम् आगतम्? (ii) बृहत्य पाषाणशिला कस्मात् कारणात् त्रुटयन्ति?

(ग) भाषिककार्यम्–

(i) गद्यांश 'गुटयन्ति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं चित्वा लिखत्।

(ii) महत्कम्पनम् इत्यत्र विशेषणपदं लिखत्।

15. अधोलिखितं श्लोक पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत–

व्यक्ता धर्मप्रदां वाचं परुषां योऽभ्युदीरयेत्।
परित्यज्य फलं पक्वं भुङ्क्तेऽपक्वं विमूढधीः।।

(क) एकपदेन उत्तरत्–

(i) बुद्धिमन्तः पुरुषाः कीदृशी वाणी वदन्ति? (ii) कीदृशी वाचं न वदेत्?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत्–

(i) ये परुषां वाणी वदन्ति ते कीदृशः जनाः? (ii) परुषां वाचं त्यक्ता कीदृशी वाणी वदेत्?

(ग) भाषिक कार्यम्–

(i) 'कठोरम्' इत्यस्य पययिपद पधांशात् चित्वा लिखत। (ii) धर्मप्रदां वाचं अत्र विशेषण पदं किं?

अथवा

क्रोधो हि शत्रुः प्रथमो नराणां, देहस्थितो देहविनाशाय।

यथास्थितः काष्ठगतो हि वह्नि स एव वह्निर्दहते शरीरम्।।

(क) एकपदेन उत्तरत्–

(i) नराणां प्रथमः शत्रुः कः? (ii) काष्ठं कः दहते ?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत्–

(i) नराणां क्रोधरूपी कुत्र स्थित वर्तते? (ii) क्रोधः कथं नराणां विनश्यति?

(ग) भाषिक कार्यम्–

(i) 'वपुः' इत्यस्य पर्यायपदं पद्यांशत् चित्वा लिखत्। (ii) सं एव वह्नि दहते शरीरम् अत्र क्रियापद किं?

16. अधोलिखितं नाट्योशं पठित्वा प्रश्नान् उत्तरत् –

रामः – एष भवतो सौन्दर्यावलोकजनितेन कौतुहलेन पृच्छामि – क्षत्रियकुल पितामहयोः सूर्यचन्द्रयोः को वा भवतोर्वंशस्य कर्ता?

लव : – भगवन् सहस्रदीधितिः।

रामः – कथमस्मत्समानाभिजनौ संवृतौ?

विदुषकः – किं द्वयोरप्येकमेव प्रतिवचनम?

लवः – भ्रातारावावां सौदर्यौ।

रामः – समरूपः शरीरसन्निवेशः। वयस्तु न किञ्चिदन्तरम्।

लवः – आवां यमलौ।

(क) एकपदेन उत्तरत्–

(i) लवकुशयोः वंशस्य कर्ता कः? (ii) शरीरसन्निवेशः कीदृशः?

(ग) पूर्णवाक्येन उत्तरत्–

(i) लवकुशौ कीदृशः भ्राता आसीत्? (ii) कौतुहलेन रामः किम् अपृच्छत्?

(ग) भाषिक कार्यम्–

(i) 'कौतुहलेन पृच्छामि।' इति पदस्य कर्ता कः? (ii) आवां सर्वनाम कस्मै प्रयुज्यते?

अथवा

रामः– अहो उदातम्यः समुदाचारः। किं नामधेयो भवतोर्गुरुः?

लवः – ननु भगवान वाल्मीकिः।

रामः – केन सम्बन्धेन?

लवः – उपनयनोपदेशेन।

रामः – अहमत्रभवतोः जनकं नामतो वेदतुमिच्छछामि।

लवः – न हि जानाम्यस्य नामधेय। न करि कश्चिदस्मिन् तपोवने तस्य नाम व्यवहरति।

रामः – अहो माहात्म्यम्।

(क) एकपदेन उत्तरत्–

(i) लवकुशयोः गुरोः नाम कि? (ii) रामः कस्य जनकस्य नामतः वेदितुमिच्छति?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत्–

(i) वाल्मीकि केन सम्बन्धेन लवकुशयोः गुरुः आसीत्? (ii) तपोवने कस्य नाम न व्यवहरति?

(ग) भाषिक कार्यम्ः–

(i) यज्ञोपवीतम् इत्यस्य पर्यायपद गद्यांशात् लिखत्।

(ii) 'उदातरम्यः समुदाचारः' इत्यस्य अत्र विशेष्य पदं किं?

17. अधोलिखितामि वाक्यानि क्रमरहितानि सन्ति। यथाक्रमं संयोजन कृत्वा लिखत्।

(i) एकः बुभुक्षितः श्रृगालः भोजनार्थ वने इतस्ततः भ्रमति स्म।

(ii) लतायां बहूनि पवनानि द्राक्षाफलानि आसन्।.

(iii) परं तथापि द्राक्षाफलानि न प्राप्नोत्।

(iv) एकस्मिन् स्थाने सः द्राक्षालतां पश्यति।

(v) ''एतानि द्राक्षाफलानि अम्लानि'' इति उक्तवा कुपितः श्रृगालः ततः गतः।

(vi) तानि खादितुं सः नैकवारं प्रयासम् अकरोत्।

अथवा

मंजूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया 'स्वच्छतायाः महत्वम् इति विषये षट् संस्कृत वाक्येषु एकम् अनुच्छेद लिखत

समाज, सर्वत्र, प्रसलता, कर्त्तव्यम, मनसि, जीवने।

खण्ड–द

18. भवान राजकीय आदर्श विद्यालयस्य दशम्याः कक्षायाः छात्रा भरतः अस्ति। स्वकीयं प्रधानाचार्य प्रति प्रधानाचार्य प्रति शुल्कमुक्त्यर्थं प्रार्थना–पत्रं लिखत्

अथवा

भवती स्मृतिः। सीकर निवसति। स्वस्य जन्मदिवसे आमन्त्रणाय सखीम् अनीतां प्रति अधोलिखिताम् अपूर्णपत्रं मंजूषायां प्रदत्तसहायतया पूरयित्वा पुनः उत्तरपुस्तिकायां लिखतु।

दिवसे, अवसरे, सखी, आगन्तव्यम्, हर्षस्य, कुशलं, जन्मदिवसः, उत्साहवर्धनम्

सीकरतः

दिनाँक 22–03–2024

शेखावाटी मिशन–100

प्रिय________अनिते!

सप्रेम नमः

अत्र – तत्रास्तु । अपरं च अयम् अतीव______विषयः यत् विगतवर्षाणि इव अस्मिन् वर्षे अपि मम _______अप्रेलमासस्य अष्टमे _______ मन्यते। अस्मिन् _________ भवत्या अपि अवश्यमेव_________। तवागमनेन में _______भविष्यति।

भवत्याः पित्रोः चरणयोः प्रणत्यः अनुजाय स्नेहश्च ।

भविष्यति सखी

स्मृतिः

19. अधः प्रदतचित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया संस्कृतेन अष्ट वाक्यानि करितः कक्षाकक्षकार्य विषये लिखत्

(श्यामपट्टः, अध्यापकः, बालकाः, चित्रम् काष्ठासनेषु स्थिताः, प्रातःकाल, उत्थापयन्ति)

कक्षा–कक्ष चित्र बनाना है।

मञ्जूषातः उपयुक्तपदानि गृहीत्वा अथवा बालिका–अध्यापिकयोः मध्ये वार्तालाप पूरयतु।

(गातुम्, इच्छन्ति, वयं, महोदये, परन्तु, यदि शोभनम्, आवश्यकता)

अध्यापिका – बालाः! किं भवन्तः किञ्चिद् प्रष्टुम्...........?

बालाः – महोदये! .... तु गातुम् इच्छामः।

अध्यापिका – गातुम् इच्छन्ति।................ अहं तु .... न समर्था।

बालाः – ! वयं गास्यामः समूहगानम्। .... भवती अपि।

अध्यापिका – ....! अहमपि गास्यामि। गीतं किंम् अस्ति। किं वाषयन्त्राणि अपि ....अस्ति।

बाला – वापयन्त्राणि यदि सन्ति, शोभनम्। अन्यथा एतानि विना एव गास्यामः। गीतं तु 'पोंगल– इति उत्सवेन सम्बद्धम् अस्ति।

अध्यापिका – एवं! तदा गायामः।

बालाः – (सस्वरं गायन्ति।)

20. अधोलिखितेषु वाम्येषु केषांचित् चतुर्णां वाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादं कुरुत।

(i) सुरेश अन्धेरे से डरता है। (ii) सीता राम के साथ वन गई।

(iii) गणेष को लड्डु अच्छे लगते है। (iv) सभी छात्र कल गीतापाठ पढ़ेगे।

(vi) जननी और जन्मभूमि स्वर्ग से भी बढ़कर है।

संदीप शास्त्री 'चाणक्य'

8290048648

माध्यमिक परीक्षा –2023–24

तृतीय भाषा – संस्कृतम

कक्षा – दशमी

समय – 3.15 घण्टे (सपाद होरात्रयम्) **पूर्णांकः–80**

1. **वस्तुनिष्ठ प्रश्नाः**

(i) 'शुचिपर्यावरणम' इति पाठः कस्मात् ग्रन्थात् संकलितः।

(अ) लसल्लतिकातः (ब) ऋग्वेदसंहिता (स) चरकसंहितातः (द) सामवेद संहितातः।

(ii) अत्र जीवितम् कीदृशं जातम्?

(अ) सरलम् (ब) सुखदम् (स) उन्नतम् (द)दुर्वहम्

(iii) सर्वदा सर्वकार्येषु का बलवती भवति?

(अ) बुद्धिमती (ब) बुद्धिः (स) भामिनी (द) शक्तिः

(iv) बालभावात् शिवस्य मस्तके कः विराजते?

(अ) लवः (ब) कुशः (स) हिमकरः (द) कृष्णनागः

(v) 'जननी तुल्यबत्सला' इति पाठ' महाभारतस्य कस्मात् पर्वणः उद्धृतः?

(अ) विराटपर्वणः (ब) भीष्मपर्वणः (स) वनपर्वणः (द) कर्णपर्वणः

(vi) उदीरितोऽर्थः केन अपि गृह्यते?

(अ) पण्डितेन (ब) अश्वेन (स) मानवेन (द) पशुना

(vii) 'प्रकृतिः + एव' इत्यस्य सन्धिपदमस्ति–

(अ) प्रकृतिरेव (ब) प्रकृतिरव (स) प्रकृतिसेव (द) प्रकृत्येव

(viii) 'सम् + चरणम्' इत्यस्य पदस्य सन्धिविच्छेदोऽस्ति –

(अ) सम्चरणम् (ब) सञ्चरणम (स) मन्चरणम् (द) सचरणम्

(ix) श्चुत्व सन्धेः उदाहरणमस्ति–

(अ) पेष्टा (ब) सच्चित् (स) जगदीशः (द) मनोहरः

(x) अनुस्वार सन्धैः उदाहरणमस्ति–

(अ) तयोरेक (ब) अल्पैरपि (स) धूमं मुञ्चति (द) स्यान्नैव

(xi) 'समलम्' इत्यस्य पदस्य समासविग्रहः अस्ति?

(अ) सममलम (ब) सहमलम (स) मलेनसहितम (द) मलंरहितम

(xii) अव्ययीभाव समासस्य उदाहरणमस्ति–

(अ) महावृक्षः (ब) यथाशक्ति (स) देवालयः (द) रामकृष्णौ

(xiii) 'महावृक्षः' इत्यत्र कः समासः?

(अ) द्विगुः (ब) बहुब्रीहिः (स) द्वन्द्वः (द) कर्मधारयः

(xiv) 'उत्थानम' इत्यन्त्र पदे कः उपसर्गः?

(अ) अत् (ब)उद् (स) आङ् (द) अव

(xv) 'दुर्वहम' इत्यत्र उपसर्ग शब्दं च पृथक् कृत्वा लिखत्

(अ) दुस् + वहम् (ब) दुर् + वहम् (स) दु + वहम् (द) दु + र्वहम

प्र:2 निर्देशानुसार रिकस्थानानि पूरयत् –

(i) .... नौकया नदीं तरति (नौ + ठन्)

(ii) .... धावकः मार्ग अपतत् (धाव + शत्)

(iii) सा .... बालिका अस्ति। (चपल + टाप्)

(iv) .... पठनं रोचते (अस्मद शब्दस्य चतुर्थी विभक्ति एकवचनम्)

(v) .... नमः (हरि शब्दस्य चतुर्थी विभक्ति एकवचनम्)

(vi) सः चौरात् .... ('भी' धातु लट्लकारः)

(vii) अहं निर्धनाय धनं .... ('दा' धातु लोट्लकार)

प्र:3 अधोलिखित गद्यांश परित्वा एतदाधारितप्रश्नानाम् उत्तराणि यमानिर्देशं लिखत–

ज्ञानार्थक–विद्धातोः विद्याशब्दः सिद्ध्यति। कस्यचिदपि वस्तुनः पदार्थस्य वा सम्यक ज्ञानं विद्येति कथ्यते। वेदशास्त्र–विज्ञानादीनां साध्वनुशीलनं तत्वार्थज्ञानं च विद्येति स्वीक्रियते। विद्याधनं सर्वधनं प्रधानमस्ति। विद्यैव तद् धनम् यया मानवीयो मनोरथोऽभिलाषा वा पूर्यते। विद्ययैव कर्त्तव्याकर्त्तव्यज्ञानं धर्माधर्म परिज्ञानम् पुण्यापुण्यविवेकः लाभालाभावबोधश्च भवति। व्यये कृतेऽपि विद्या वर्धते।

अस्मिन् समये विद्यायाः अतिमहत्वं वर्तते। विद्याविहीनस्तु मानवः साक्षाद् पशुरेव वर्तते। विद्ययैव मनुष्यः सर्वत्र प्रतिष्ठां प्राप्नोति । विद्या एव जगति मनुष्यस्य उन्नतिं करोति। विद्या दुःखेषु विपत्तिषु च तस्य रक्षां करोति। विद्या कीर्ति धनं च ददाति। विद्या वस्तुतः कल्पलता इव विद्यते।

प्रश्नाः–(क) एकपदेन उत्तरत–

शेखावाटी मिशन–100

(i) ज्ञानार्थक–विद्धातोः कः शब्दः सिद्ध्यति? (ii) सर्वधनं प्रधानं किमस्ति ?

(ii) व्यये कृतेऽपि का वर्धते?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) कीदृशं ज्ञानं विद्येति कथ्यते? (ii) कः मानवः साक्षाद् पशुरेव भवति?

(iii) विद्या किम् ददाति?

(ग) अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत।

(घ) भाषिककार्यम्–

(i) 'प्राप्नोति' इति प्रदत्तविकल्पेभ्यः गद्यांशे कर्तृपदं किमस्ति?

(ii) 'विद्याविहीनः' इति विशेषणस्य विशेष्यपदं किम्?

(iii) "................ तस्य रक्षां करोति।" इत्यत्र 'तस्य' सर्वनामपदस्थाने संज्ञापदं लिखत।

(iv) 'पुण्यः' इत्यस्य गद्यांशत् विलोमपदं चित्वा लिखत।

अधोलिखितो संख्यावाचिशब्दों संस्कृते लिखत्–

(i) 2023 (ii) 149

खण्ड– ब.

प्र:4 'पिता <u>पुत्राय</u> क्रुध्यति।' रेखांकितपदे विभक्तिं तत्कारणं च लिखत्।

प्र:5 'वृक्ष उपरिः काकः तिष्ठति।' वाक्यं संशोधयत्।

प्र:6 मयुरस्य नृत्यं <u>प्रकृतेः</u> आराधना। रेखांकित पदे प्रश्ननिर्माण कुरूत–

प्र:7. <u>चौरस्य</u> पादध्वनिना अतिथिः प्रबुद्धः। रेखांकितपदे प्रश्ननिर्माणं कुरूत।

प्र:8 अधोलिखित श्लोकस्य हिन्दीभाषायां सप्रसंग भावार्थ लिखत।

कञ्चित कार्ल नंय मामस्मान्नगराद् बहुदुरम्।
प्रपश्यामि ग्रामान्ते निर्झार नदी–पयाः पूरम्।।
एकान्ते कान्तारे क्षणमपि में स्यात् सञ्चरणम् ।
शुचित पर्यावरणम्।।

प्र:9 अधोलिखित श्लोकस्य अन्वयं मञ्जुयातः पदानि चित्वा पुरयत्–

अमन्त्रक्षरं नास्ति, नास्ति मूलमनौषथम्।
अयोग्यं पुरूषः नास्ति योजकस्तत्र दुर्लभः।।

(i) अक्षरं (ii) मूलं (iii) पुरूषः (iv) योजकः

अन्वयं – अमन्त्रम् (i) .... नास्ति, अनौषमधम् (ii) .... नास्ति अयोग्यः (iii) .... नास्ति, तत्र (iv)......... दुर्लभः।

@SHEKHAWAT
IMISSION100
शेखावाटी मिशन 100 की कक्षा 10 एवं 12 के विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें

प्र:10 स्वपाठय पुस्तकात् श्लोकस्य लिखत् यद् अस्मिन् प्रश्नपत्रे न स्यात्।

प्र:11 'विचित्र साक्षी' इति पाठसारं हिन्दीभाषायां लिखत्।

प्र:12 पर्यायपदं मेलगत् –

(क)	(ख)
(i) कृच्छ्रण	वृषभः
(ii) चर्क्षुभ्याम्	द्रुतगत्या
(iii) जवेन	काठिन्येन
(iv) बलीवर्द	नेत्राभ्याम्

प्र:13 मञ्जूषायाः प्रदतै समुचितैः अव्ययपदैः वाक्यानि पूरयत्–

मा, अन्यथा, सहसा, उच्चै।

(i)..................... निर्णयः न करणीयः। (i) सिंह .... गर्जति।

(iii) कोलाहलं .... कुरु।

खण्ड –स

प्र:14 अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानाम उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत–

''बहून्यपत्यानि में सन्तीति सत्यम्। तंथाप्यहमेतस्मिन पुत्रे विशिष्य आत्मवेदनामनुभवामि। यतो हि अन्यमन्येभ्यो दुर्बलः। सर्वेष्वपत्येषु जननी तुल्यवत्सला एव। तथापि दुर्बले सुतेमातुः अत्भधिका कृपा सहजैव'' इति। सुरभिवचनं श्रुत्वा भृशं विस्मितखण्डलस्याऽपि हृदयमद्रवत। स च तामेवमसान्तवयत्– गच्छः वत्से! अर्थ भदं जायते।

प्रश्नाः एकपदेन उत्तरत–

(i) सुरभे कति अपत्यानि सन्ति? (ii) केषु जननी तुल्यवत्सलां एव।

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत –

(i) कस्मिन मातुः अश्यधिका कृपा सहजैव भवति? (ii) सुरभिवचनं श्रुत्वा कस्य हृदयमद्रवत?

(ग) यमानिर्देशम उत्तरं लिखत् –

(1) 'दुर्बले' इति विशेषणस्य विशेष्यपदं किं प्रयुक्तम?

(ii) 'स च तामेवमसान्त्वयत्' अत्र 'ताम्' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम?

अथवा

आदेशं प्राप्य उभौ प्राचलताम्। तत्रोपेत्य काष्टपटले निहितं पटाच्छादितं देहं स्कन्धेन वहन्तौ न्याधिकरण प्रति प्रस्थितौ। आरक्षी सुपुष्टदेह आसीत, अभियुक्तश्च अतीव कृशकायः। भारवतः शवस्य स्कन्धेन वहनं तत्कृते दुष्करम् आसीत्। स भारंवेदनया क्रन्दति स्म। तस्य क्रन्दनं निशम्य मुदित आरक्षी मुतवाच– ''रे दुष्ट। तस्मिन् दिने त्वयाहं चोरिताया मञ्जुषाया ग्रहणाद वारितः। इदानीं निजकृल्यस्य फलं भुङ्क्ष्व। अस्मिन चौर्याभियोगे त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे'' इति प्रोच्य उच्चैः अहसत्। यथाकथञ्चिद् उभौ शवमानीय एक्स्मिन् चत्वरे स्थापितवन्तौ।

प्रश्नाः–(क) एकपदेन उत्तरत–

(i) कः सुपुष्टदेव आसीत? (ii) कः अतीव कृशकायः आसीत्।

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) तौ पटाच्छादितं देह स्कन्धेन वहन्तौ कं प्रति प्रस्मितौ? (ii) चोर्याभियोगे सः किं लप्स्यते?

(ग) यथानिर्देशंम् उत्तरत लिखत्–

(i) ''अदेशं प्राप्त उभौ प्राचलत्ामं'' इत्यत्र कर्तृपदम् लिखतु।

(ii) ''स्कन्धेन वहनं दुष्करम आसीत्।'' इत्यत्र विशेषणपदं किमं?

प्रः15 अधोलिखितं पधांशं पठित्वा एतदाधारितप्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देश लिखत्।

गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणो,
बली बलं वेत्ति न वेत्ति निर्बलः।
पिको वसन्तस्य गुणं न वायसः,
करी च सिंहस्य बलं न मूषकः।।

प्रश्नाः–(क) एकपदेन उत्तरत–

(i) कः गुणं वेत्ति? (ii) वसन्तस्य गुणं को वेत्तिः?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) गजः कस्य बलं जानाति? (ii) निर्बलः किं न जानाति?

(ग) यथानिर्देशं उत्तरं लिखत –

(i) 'गुणी' इति कृर्तपदस्य क्रियापदं किम? (ii) 'गुणं वेत्ति' इत्यत्र 'वेत्ति' क्रियायाः कर्तृपदं श्लोके किमस्ति?

अथवा

उदीरिताडर्थः पशुनामि गृहयते
ह्याश्च नागाश्च वहन्ति बोधिताः
अनुक्तमव्यूहति पण्डितो जनः
परेङ्गितज्ञानफला हि बुद्धयः।।

प्रश्नाः (क) एकपदेन उत्तरत–

(i)कः जनः अनुक्तम्यपि ऊहति? (ii) पशुनाः अपि कीदृशः अर्थः गृहयते।

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) के बोधिताः भारं वहन्ति? (ii) बुद्धयः कीदृशाः भवन्ति?

(ग) यथानिर्देशम् उत्तरं लिखत्?

(i) 'ह्रयाः' इति कतृपदस्य क्रियापदं किम्? (ii) 'उदीरितः' इति विशेषणपदस्य श्लोके विशेष्यपदं किम्?

प्र:16 अधोलिखित नाट्याशं पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानाम उत्तराणि यथानिर्देशं लिखत–

उभौ – (अनिच्छां नाटयतः) राजन! अलमतिदाक्षिण्येन।

रामः – अलमतिशालीनतया। भवति शिशुजनो वयोऽनुरोधाद्।

गुणमहतामपि लालनीय एव। व्रजति हिमकरोऽपि बालभावात्।

पशुपति – मस्तक – केतकच्छदत्वम् ।।

रामः – एषः भवतो सौन्दर्यावलोकजनितेन कौतूहलेन पृच्छामि क्षत्रियकुलपितामहयोः को वा भवतार्वंशस्य कर्त्ता?

लवः – भगवान् सहस्त्रदीधितिः।

प्रश्नाः–(क) एकपदेन उत्तरत–

(i) कः पशुपति– मस्तक केतकच्छदत्वं व्रजत्ति? (ii) कुशलवयोः वंशस्य कर्त्ता कः?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत –

(i) गुणमहतामपि कस्मात शिशुजनः लालनीयः एव भवति? (ii) हिमकरोऽपि बालभावात् किं व्रजति?

(ग) यथानिर्देशर्म उत्तरं लिखत्–

(i) 'को वा भवतोर्वंशस्यकर्त्ता अत्र 'भवतोः' सर्वनाम पदस्थाने संज्ञापदं किम्?

(ii) 'व्रजति' इति क्रियापद्रस्य कर्तृपदं किम्?

अथवा

<u>प्रकृतिमाता–</u>

अहं प्रकृतिः युष्माकं जननी ? यूयं सर्व एव मे प्रियाः। सर्वेषामेव मत्कृते महत्वं विद्यते यथासमय न तावत् कलहेन समयं वृथा यापयन्तु अपितु मिलित्वा एव मोदध्वं जीवनं च रसमयं कुरुध्वम्। तद्यथा कथितम् –

प्रजासुखे सुखं राज्ञः, प्रजानां च हिते हितम्।

नात्मप्रियं हितं राज्ञः, प्रजानां तु प्रियं हितम् ।।

प्रश्नाः–(क) एकपदेन उत्तरत –

(i) केन समय वृथा न यापयन्तु? (ii) जीवनं कीदृशं कुरूध्वम्?

(ख) पूर्णवाक्मेन उत्तरत–

(i) का सर्वेषां वन्यजीवानां जननी वर्तते? (ii) किं राज्ञः हितं नास्ति किञ्य हितम्?

(ग) यथानिर्देशम् उत्तरं लिखत्–

(i) 'युष्माकं सर्वेषाम्' इत्यत्र विशेष्यपदं किम् ? (ii) 'ये प्रियाः' इत्यत्र 'मे' सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम्?

प्र:17 अधोलिखितानि वाक्यानि क्रमरहितानि सन्ति। यमाक्रमं संयोजनं 'कृत्वा' लिखता–

(i) बकः कलशात् चञ्च्वा क्षीरोदनं खादति। (ii) बकः केवलं क्षीरोदनं पश्यति।

(iii) श्रृगालः च केवलम् ईर्ष्यया पश्यति। (iv) कुटिलस्वभावः श्रृगालः स्थाल्यां बकाय क्षीरोदनं यच्छति।

(v) एकस्मिन् वने श्रृगालः बकः च निवसतः स्म। (vi) बकस्य निमन्त्रेण श्रृगालः प्रसन्नः अभवत्।

अथवा

मञ्जुषायां प्रदतशब्दानां महायतया 'प्रातकालः' उति विशये षट संस्कृत वावगेषु एकम अनुच्छेद, लिखत–

सूर्यः, जनाः, वृक्षाः, पुष्पाणि, पक्षिणः, बालकाः, वायुः व्यामाय, भ्रमन्ति,

क्रीडन्ति, कूजन्ति, वहति, विकसन्ति, वृक्षेपु, शीतलः।

खण्ड–द

प्रः18. स्वं राकेशं मत्वा राजकीय उच्च माध्यमिक विद्यालय सीकरस्य प्रधानाचार्याय दिनद्वयस्य अस्वास्थ्य कारणेन अवकाशार्थ प्रार्थना–पत्र लिखत।

अथवा

भवान् संजयः। स्वकीयं मिलं राघवेन्द्र प्रति स्वविद्यालयस्य वार्षिकोत्सवविषमें अधोलिखितपवां मंजुषापदसहायतया पूरयित्वा लिखतु।

परिवारे, वार्षिकोत्सवस्य, पत्रोत्तर, स्वकरकमलेन, कुशलताम् विविधाः, स्वीकृतवान, पुरस्कारम्

जयपुरनगरात

दिर्नाकाः 25.12.xx

प्रिय मित्रं राघवेन्द्र!

नमस्ते ।

अत्र अहं कुशल, भवतः...................................... कामये। फरवरी भाले पञ्चमे दिनांके मम विद्यालये...................... आयोजनम् अभवन्। अस्मिन् दिवसे................................ प्रतियोगिताः अभवन। अहमपि धावन प्रतियोगितायां वादविवाद प्रतियोगितायां च भागं.. पुरष्कारवितरणसमारोह अस्मार्क क्षेत्रस्य विधायक महोदयः .... पुरस्कार वितरणं कृतवान। अहमपि .... प्राप्तवान्।

अस्तु ....सर्वेभ्यः यथायोग्यं नमस्काराः .... शीघ्रमेव प्रेषणीयम्।

भवतः मित्रम्

संजयः

प्रः19 अधः प्रदतचित्रं दृष्टवा मञ्जुषायां प्रदतशब्दानां सहायतथा संस्कृतेन अष्ट वाक्यानि लिखत–

वर्षा, मम, मेघः, छत्रम्, गर्ज, नीडे, विद्यालयः, पक्षिशावकः, वृक्षाः, जलमयम्

शेखावाटी मिशन–100

अथवा

मञ्जुषातः उपयुक्तपदानि गृहीत्वा गुरुशिष्ययोः मध्ये क्रीडायाः विषये वार्तालापं पूरयत–

अध्ययनम् क्रीडने, बहुलाभम, आवश्यकता, अधुना, करोषि क्रीडाङ्गणे, क्रीडायै

अध्यापकः – प्रवीण ! त्वम् अत्र किं......................................?

प्रवीणः – हे गुरो। अहम् .... किमपि न करोमि।

अध्यापकः – तर्हि गच्छ। तचमित्राणि तत्र ....क्रिडन्ति, तैः सह क्रीड।

प्रवीणः – मम .... रूचिः नास्ति। अतः अहं न क्रीडामि।

अध्यापकः – स्वस्थ शरीरस्य स्वस्थमनसः च कृते क्रीडायाः अध्याक जीवने महती .... भवति।

प्रवीणः – यदि अहं क्रीडायां ध्यानं दास्यामि तर्हि मय .... बाधितं भविष्यति।

अध्यपाकः – एतद समीचीनं नास्ति। क्रीडामै स्वलपसमयम् एव प्रयच्छ। अल्यसमयः अपि शरीराय .... अपि दास्यामि।

प्रवीणः – बाढ़म श्रीमन्! इतः आरभ्य अहं कञ्चित समं अपि दास्यामि।

प्रः20 अधोलिखितेषु वावगेषु केषंचित् चतुर्ण्णा वाक्यानां संस्कत भाषाया अनुनादं कुरुत –

(i) महिला कुएँ से जल लाती है।

(ii) बालक को दुध अच्छा लगता है।

(iii) जल के बिना जीवन सम्भव नहीं है।

(iv) हिमालय से गंगा निकलती है।

(v) गाँव के चारो ओर वृक्ष है।

(vi) विद्या विनम्रता प्रदान करती है।

माध्यमिक परीक्षा –2023–24

तृतीय भाषा – संस्कृतम

कक्षा – दशमी

समय – 3.15 घण्टे (सपाद होरात्रयम्) **पूर्णांकः–80**

1. **वस्तुनिष्ठ प्रश्नाः**

(i) लसल्लतिकातः संकलितः पाठः आस्त?.

(अ) शिशुलालनम् (ब) विचित्रःसाक्षी (स) शुचि पर्यावरणम् (द) भूकम्प विभिषिका

(ii) लोके महतो भयात्ः मुच्यते?

(क) बुद्धिमान् (ब) बलवान् (स) धूर्तः (द) कुशलः

(iii) ''शिशुलालनम्'' इति पांठस्य क्रमः अस्ति?

(अ) तृतीयः (ब) पञ्चमः (स) षष्ठः (द) चतुर्थः

(iv) कस्याः नेत्राभ्याम् अश्रूणि आविरासन्?

(अ) सुरभेः (ब) कृषकस्य (स) वृषभस्य (द) सुराधिपस्य

(v) ''अहिभुक्'' इति कः कथ्यते?

(अ) काकः (ब) पिकः (स) बकः (द) मयूरः:

(vi) सुपुष्टदेहः कः आसीत्?

(अ) अभियुक्तः (ब) गृही (स) सेवकः (द) आरक्षी

(vii) 'सच्चित्' इत्यस्य पदस्य–संधि विच्छेदोऽस्ति?

(अ) सच् + चित् (ब) सत् + चित् (स) सप् + चित् (द) स + च्चित्

(viii) ''सुप् + अन्तः'' इत्यस्य सन्धिपदमस्ति–

(अ) सुसन्तः (ब) सुमन्तः (स) स्वानन्तः (द) सुबन्तः

(ix) 'चर्त्व' संधेः उदहारणमस्ति?

(अ) विद्यालयः (ब) पेष्टा (स) सत्कारः (द) सोऽपि

(x) सत्व विसर्ग संधेः उदाहरणमस्ति?

(अ) निश्छलः (ब) मनोहरः (स) दिगम्बरः (द) राष्ट्रम्

(xi) ''अनुरूपम्'' इत्यस्य पदस्य विगृहः आस्ति?.

(अ) रथस्य पूर्वम् (ब) रूपस्य अभावः (स) रूपस्य योग्यम् (द) रुपस्य अत्ययः

(xii) ''नीलोत्पलम्'' इत्यतः समासः?

(अ) कर्मधारयः (ब) बहुव्रीहिः (स) अव्ययीभावः (द) द्विगुः

(xiii) ''बहुव्रीहिः'' समासस्य उदहारणमस्ति?

(अ) पञ्चपात्रम् (ब) सप्तदिनम् (स) अष्टाध्यायी (द) दशाननः

(xiv) ''प्रत्येकम्'' इत्यन्त उपसर्ग शब्द च पृथक कृत्वा लिखत्?

(अ) प्रत्य + इकम् (ब) प्रति + एकम् (स) प्रति + इकम् (द) प्रत्य + कम्

शेखावाटी मिशन–100

(xv) ''स्वागतः'' इत्यन्त पदे कः उपसर्गः?

(अ) सु (ब) स्व (स) श्व (द) आगतः

प्रः2 निर्देशानुसार रिक्तस्थानानि पूरयत–

(i). लोकहितं मम.......................। (कृ + अनीयर्)

(ii) तस्य माता .... । (चतर् + टाप्)

(iii) इति उक्तिः तत् ....। (कृतज्ञ + तल्)

(iv) नृपः .... अध्यास्ते। (सिंहासन शब्दस्य – द्वितीया विभक्ति–एक वचनम्)

(v) .... संस्कृतभाषा रोचते (अस्मद् शब्दस्य – चतुर्थी विभास्त बहुवचनम्)

(vi) कृषकः ग्रामम् अजां .... (नी धातुः–लट् लकारः)

(vii) जनाः वनं .... ।(गम् धातुः– लङ् लकारः)

प्रः3 (अ) अधोलिखित गद्यांश पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानाम् उत्तराणि यनानिर्देशं लिखत–

सते अर्थात कल्याणाय हितं सत्यं भवति। यद् वस्तु यथा विद्यते तस्य तेन एव रूपेण कथनं लेखनं वा सत्यम् उच्यते। सत्येन एवं समाजस्य स्थितिः भवति। यदि सर्वे असत्यवादिनः भवेयुः तदा लोकस्य स्थितिःक्षणमात्रमपि भवितु न शक्नोति। एषा महिमा सत्यस्य एवं अस्ति यद् वयं समाजे मनुष्येषु विश्वास कुर्मः। अतः सत्यम् एव लोकस्य आधारः अस्ति। समाजस्य सकलः कार्यव्यवहारः विश्वासेन चलति। विश्वासस्य व्याधारः सत्यमेव भवति। जीवनस्थ सर्वेषु क्षेतेषु सत्यरूप अपेक्षा विद्यते। अस्माकं एकलम् आदानं प्रदानं च सत्ये एत्र अवलंबितं भवति।

प्रश्नाः (क) एक पदेन उत्तरत–

(i) सत्येन समाजस्य का भवति? (ii) सत्यं कस्य आधारः आस्ति?

(iii) जीवनस्थ सर्वेषु क्षेत्रेषु कस्य अपेक्षा भवति? (iv) समाजस्य कार्यव्यवहारः केन चलति?

(ख) पूर्णवास्येन उत्तरत–

(i) किं सत्यम् उच्यते? (ii) सत्यस्य का महिमा?

(iii) विश्वासस्य आधारः कः?

(ग) गद्यांशस्य समुचितं शीर्षक लिखत?

(घ) भाषिक कार्यम्–

(i) 'कुर्मः' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं गद्यांशे चिनुत?

(ii) ''कार्यव्यवहारः'' इत्यस्य गद्यांशात् विशेषणपंद चित्वा लिखत।

(iii) ''सर्वेषु'' इत्यस्य सर्वनामपदस्य संज्ञापदं किम्?

(iv) ''आदानम्'' इति पदस्य विलोमपदं गद्यांशत चित्वा लिखत।

प्रः3 अधोलिखितौ संख्यावाचिशब्दौ संस्कृते लिखत–

(i) 155 (ii) 425

खण्ड – (ब)

प्र:4 <u>रामेण</u> सह सीता वनं गच्छति। रेखाकिंतपदे विभक्ति तत्कारणं च लिखतं–

प्र:5 गणेशं नमः। वाक्यं संशोधयत।

प्र:6 सः <u>कृच्छ्रेण</u> भारम् उद्वहति। रेखांक्तिपदे प्रश्न निर्माणं कुरुत।

प्र:7 सः <u>भारवेदनया</u> कृन्दति स्म। रेखांक्तिपदे प्रश्न निर्माणं कुरूत।

प्र:8 अधोलिखितश्लोकस्य हिन्दीभाषायां सप्रसंग भावार्थं लिखत।

यदि पुत्रसहस्त्रं में सर्वत्र सममेव मे।
दीनस्य तु सुतः शक्र ! पुत्रस्याभ्यधिका कृपा।।

प्र:9 अधेलिखितश्लोकस्य अन्वयं मंन्जुषातः पदानि चित्वा पूरयत।

मृगा मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति,
गावश्च गोभिः तुरगास्तुरङ्गैः
मुर्खाश्च मूर्खैः सुधियः सुधीभिः,
समान–शील–व्यसनेषु सरव्यम्।।

अन्वयः – मृगाः मृगैः सह, गावश्च __(i)__ सह तुरगाः __(ii)__ सह, मूर्खाः __(iii)__ सह, __(iv)__ सुधिभिः सह अनुव्रजन्ति। समानशील व्यसनेषु सरव्यम्।

मन्ज्जुषा– सुधियः, गोभिः, मूर्खैः, तुरङ्गैः

प्र:10 स्वपाठ्यपुस्तकात् श्लोकद्वय लिखत यद् अस्मिन् प्रश्नपत्रे न स्मात्?

प्र:11 ''विचित्रः साक्षी'' इति पाठसारं हिन्दीभाषायां लिखत।

प्र:12 पर्यापद मेलयत।

(क)	(ख)
(i) श्रृगालः	रिपुः
(ii) शीघ्रम्	अग्निः
(iii) शत्रुः	जम्बुकः
(iv) वह्निः	द्रुतगत्यां

प्र:13 मन्जुषातः पदानि चित्वा अव्यपदैः रिक्तस्थानानि पूरयत।

<u>मन्जुषा</u> **सदा – अपि – एव – बहिः**

(i) भूकम्पितसमये __(i)__ गमनमेव उचितं भवित।

(ii) क्षणम् __(ii)__ सञ्चरणं लाभदायकं भवति।

(iii) पर्यावरणस्य संरक्षणम् __(iii)__ प्रकृतेः आराधना।

(iv) __(ii)__ समयस्य उपयोगः सम्यक् करणीयम्।

@SHEKHAWAT IMISSION100
शेखावाटी मिशन 100 की कक्षा 10 एवं 12 के विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें
शेखावाटी मिशन–100

खण्ड – (स)

प्र:14 अधोलिखित गधांशं पठित्वा एतदाधारितप्रश्नानाम् उत्तराणि ययानिर्देश लिखत।

वनस्य दृश्यं समीपे एवैका नदी अपि वहति। एकः सिंहः सुखेन विश्राम्यते तदैव एकः वानरः आगत्य तस्य पुच्छं धुनोति।। क्रुद्धः सिंह तं प्रहर्तुमिच्छति परं वानस्तु कूर्दिता वृक्षमारूढ़ः। तदैव अन्यस्मात् वृक्षात् अपरः वानरः सिंहस्य कर्णमाकृष्य पुनः वृक्षोपरि आरोहति एवमेव वानराः वारं वारं सिंह तुदन्ति। क्रुद्धः सिंहः इतस्ततः धावति, गर्जति परं किमपि कर्तुमसमर्थः एवं तिष्ठति। वानराः हसन्ति वृक्षोपरि च विविधाः पक्षिणः अपि सिंहस्य एतादृशी दशा दृष्ट्वा हर्षमिक्षितं कलरवं कुर्वन्ति।

प्रश्नाः (क) एक पदेन उत्तरत–

(i) कः सुखेन विश्राम्यते ? (ii) कः सिंहस्य पुच्छं धुनोति?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरेत–

(i) क्रुद्धः सिंह किं करोति? (ii) पक्षिणः किं दृष्ट्वा हर्षमिश्रितं कलरवं कुर्वन्ति?

(ग) यथा निर्देशम् उत्तरं लिखत–

(i) ''सिंहः तं प्रहर्तुमिच्छ्ति''– अत्त 'तम्' इति सर्वनामपदं कस्यै प्रयुक्तम्?

(ii) ''क्रुद्धः'' इति विशेषणस्य गद्यांशे विशेष्यपदं किम्?

अथवा

ज्वालामुख पर्वतानां विस्फोटैरपि भूकम्पो जायते इति कथयति इति कथयन्ति भूकम्पविशेषज्ञाः। पृथिव्याः गर्भे विद्यमानोऽग्निर्यदा खनिजमृतिका – शिलादिसञ्चयं क्वययति तदा तत्सर्वमेव लावारसताम् – उपेत्य दुर्भरगत्या घरां पर्वतं वा विदार्य बहिर्निष्क्रामति। धूममस्वृतं जायते तदा गगनम्।

(क) एक पदेन उतरत–

(i) ज्वालामुख्यपर्वतानां विस्फोटैरपि किं जायते ?.

(ii) पृथिव्यां गर्भे विद्यमानोऽग्निर्यदा किम् उपेत्य बहिर्निष्क्रामति?

(ख) पुर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) ज्वालामुद्गिरन्त एतं पर्वताः अपि किं जनयन्ति? (ii) केषां विष्फोटैः भूकम्पः जायते?

(ग) यथा निर्देशम् उत्तरत–

(i) 'भूकम्पविशेषज्ञाः' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं पद्यांशे किम्?

(ii) ''प्राणिनः'' इति विशेष्यपदस्य विशेषणं किमस्ति?

प्र:15 अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा प्रश्नामुत्तराणि लिखत–

कञ्चित् कालं नय मामस्मान्नगराद् बहुदूरम्।
प्रपश्यामि ग्रामान्ते निर्झर–नदी–पयः पूरम्।।
एकान्ते कान्तारे क्षणमपि मे स्यात् सञ्चरणम् ।। शुचि।।

(क) एक पदेन उत्तरत–

(i) पयः पूरं नदी कुत्र अस्ति?. (ii) कविः कुतः बहुदूरं गन्तुमिच्छति ?

(ख) (i) कृविः कुत्र सञ्चरण कर्तुमिच्छति? (ii) कविः नगराद् कुत्र गन्तुमिच्छति?

. **(ग) यथा निर्देशमुत्तरत–**

(i) अत्र 'माम्' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम्?. (ii) ''एकान्ते कान्तारे'' अत्र किं विशेष्य पदम् ?

अथवा

उदीरितोऽर्थः पशुनापि गृह्यते, हयाश्च नागाश्च वहन्ति बोधिताः। अनुक्तमप्यूहति पण्डितोजनः परेङ्गितज्ञानफला हि बुद्धयः ।।

(क) एक पदेन उत्तरत–

(i) कः अनुक्तमप्यूहति? (ii) उदीरितोडर्थः केन गृह्यते?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत–

(i) के बोधिताः भारं वहन्ति? (ii) बुद्धयः कीदृशाः भवन्ति?

(ग) यथा निर्देशमुत्तरत–

(i) 'हयाः' इति कर्तृपदस्य क्रिया पदं लिखत? (ii) ''उदीरितः' इति विशेषण पदस्य श्लोके विशेष्यपदं किम् ?

प्रः16 अधोलिखित नाट्याशं पठित्वा प्रश्नानामुत्तराणि लिखत –

लवः – ननु भगवान् वाल्मीकिः।

रामः – केन सम्बधेन?

लवः – उपनोपदेशेन।

रामः – अहमत्रभवतो जनकं नामतोः वेदितुमिच्छामि।

लवः – न हि जानाम्यस्य नामधेयम् । न कश्चिद्स्मिन् तपोवने तस्य नाम व्यवहरति।

रामः – अहो महात्म्यम्।

कुशः – जानाम्यहं तस्य नामधेयम्।

रामः – कथ्यताम्।

कुशः – निरनुक्रोशो नाम...................

(क) एक पदेन उत्तरत–

(i) कुशलवयोः गुरोः किन्नाम् ? (ii) लवः कस्य नामधेयं न जानाति?

(ख) पूर्ण वाक्येन उत्तरत–

(i) कुशः पितुः किं नाम कथयति ? (ii) तपोवने कस्य नाम न व्यवहरति?

(ग) यथा निर्देशमुत्तरत–

शेखावाटी मिशन–100

(i) ''तस्य नामधेयम्'' अत्र 'तस्य' इति सर्वनाम पदं कस्मै प्रयुक्तम्?

(ii) न कश्चिदस्मिन् तपोवने'' अत्र तपोवने विशेष्यपदस्य विशेषणपदं किम् अस्ति?

अथवा

अन्या वानरः – किं न श्रुता त्वया पञ्चतन्त्रोक्तिः–

यो न रक्षति वित्रस्तान् पीड्मानान्परैः सदा।

जन्तून् पार्थिवरूपेण सं कृतान्तो न संशयः।।

काकः – आम् सत्यं कथितं त्वया– वस्तुतः वनराजः भवितुं तु अहमेव योग्यः।

पिकः (उपहसन्) कथं त्वं योग्यः वनराजः भवितुं, यत्र तत्र का – का इति कर्कशध्वनिना वातावरणमाकुलीकरोषि। न रूपं न ध्वनिरस्ति।

(क) एक पदेन उत्तरत–

(i) कः पञ्चतन्त्रोक्तिः कथयति? (ii) वनराजः भवितुं कः स्वां योग्यः मनुते?

(ख) यथा निर्दशमुत्तरत–:

(i) सत्यं कथितंम त्वया'' 'त्वया' इति सर्वनाम पदं कस्मै प्रयुक्म्?

(ii) ''वित्रस्तान्'' इति विशेणस्य विशेष्य पदं किम्?

प्रः17 अधोलिखित वाक्यानि यथाक्रम संयोजनं कृत्वा लिखत–

(i) सः शिलाखण्डानि आदाय घटे शनैः शनैः निक्षिपति।

(ii) पिपासया व्याकुलः सः जलम् अन्वेषयति।

(iii) एकः काकः आसीत्

(iv) जलमुपरि आगच्छति। सः जलं पीत्वा गच्छति।

(v) सः घटं पश्यति किन्तु जलम् अल्पम् आसीत्।

(vi) एकदा सः सुदूरं निर्गतः।

अथवा

मञ्जुषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया ''स्वस्थ जीवनम्'' विषये षट् – संस्कृतवाक्येषु एकं अनुच्छेदं लिखत?

प्रतिदिनम्, आहारः व्यायामः, सूर्योदयात् मनसि, शरीरम्

प्रः18 भवान राजकीय उच्च माध्यमिक विद्यालयस्य दशम्याः कक्षायाः छात्रः कौशलः अस्ति। स्वकीय प्रधानाचार्यं प्रति दिनद्वयस्य अवकाशार्थं एकं प्रार्थना–पत्रं लिखत।

अथवा

भवान् दीपकः आरित। स्वानुजं रोहितं प्रति मन्जुषासहातया अधोलिखित पत्रं पूरयित्वा लिखत –

सीकरनगरात

दिनांकः 20-12-20xx

प्रिय अनुज रोहित!

शुभाशिषः

शेखावाटी मिशन–100

अत्र कुशलं तत्रास्तु। __(i)__ पत्रं तव नैवागतम् । मया प्रेषितो, __(ii)__ लब्धो न वा? अत्र सर्वे स्वस्थाः __(iii)__ संति। इदानीं माता __(iv)__ अनुभवति । मातुः विषयेऽपि __(v)__ न कर्तव्या। __(vi)__ध्यान दातव्यम्। __(vii)__ शीघ्रमेव देयम्।

__(viii)__ दीपकः

मन्जुषा – अध्यने, चिन्ता, तवाग्रजः, पत्रोत्तरं नीरोगताम्, प्रसन्नाश्च, धनादेशः, चिरात्।

प्र:19 अधः प्रदत्त चित्रं दृष्ट्वा मन्जुषायां प्रदत्तशब्दानां सहात्या संस्कृतेन अष्ट वाक्यानि लिखत–
युगे, उपयोगिता, प्राणवायुं, पर्यावरण, फलानि, प्राप्नुमः, काष्ठानि, मित्राणि, खगाः, वृक्षाणां, कर्त नं

अथवा

मन्जुषातः पदानि चित्वा पिता पुत्रयोः मध्य वार्ता पूरयत –

पिता – पुत्र! किम __(i)__ त्वम्

पुत्र : – __(ii)__ पठामि, पितः।

पिता – पुत्र! __(iii)__ गत्वां आगच्छसि किम्?

पुत्रः – पितः! __(iv)__ लिखित्वा गच्छामि।

पिता – आपणतः __(v)__ आनय।

पुत्रः __(vi)__रुप्यकाणि यच्छतु।

पिता – __(vii)__ नीत्वा आपणं गच्छ।

पुत्रः – अहं गत्वा शीघ्रम् __(viii)__ ।

मन्जुषा – आपणम्, शीघ्रम् पुस्तकम्, फलानि करोषि, शतम्, स्यूंतम्, आगच्छामि।

@SHEKHAWAT
IMISSION100
शेखावाटी मिशन 100 की कक्षा 10 एवं 12 के विभिन्न विषयों की नवीनतम बुकलेट डाउनलोड करने हेतु टेलीग्राम QR CODE स्कैन करें

प्र:20 अधोलिखितेषु वाक्येषु केषांचित् चतुर्ण्णं वाक्यानां संस्कृतेन अनुवादं कुरूत–

(i) बालक को फल अच्छा लगता है। (ii) हम दोनों संस्कृत पढ़ते है।

(iii) वे सब विद्यालय जाते है। (iv) राम और सीता वन में रहते है।

(v) पिता के साथ पुत्र समाचार–पत्र पढ़ता है। (vi) विद्या विनय प्रदान करती है।

****